971985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:
BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEY ATTILA, NYESŐ IMRE

Gömöri János: Scarbantia foruma
II. rész

III. A forum nyugati szegélye

3.1. A Gambrinus-ház Új utcai szárnya alatt nincs pince. Ezért először (1981 júniusában) az alápincézett Új u. 4. sz. házban ástunk két szelvényt. Majd kutatásainkat kiterjesztettük a Gambrinus Kolostor utcai szárnya alatti pincékre és a vendéglő Új utcai söröző helyiségére.

A kutatás szélesítésével most már nem egyszerűen az volt a célom, hogy az Új u.–Szt. György u. sarkára építendő ház tervezéséhez szolgáltassunk adatokat, hanem a római város legfontosabb létesítményének, a forumnak pontos kiterjedését igyekeztünk meghatározni. Ha ez sikerül, akkor a sarokra tervezendő ház alatti romok is meghatározott létesítmény részeként mutathatók be. Vagyis tudni fogjuk, hogy a forumnak pontosan melyik részét tekinthetik meg majd a látogatók a tervezett építmény alatti bemutatótérben. Mert, hogy a forumot láthatóvá kell tenni, valamiképpen be kell mutatni, ahhoz kétség nem férhet.

Mivel sem a Gambrinus, sem az Új u. 4. sz. ház pincéjében nem volt villanyvilágítás, a szelvények szélére rakott gyertyák sora szolgáltatott fényt a kiásott kutatóárkok metszetfalának tanulmányozásához.

Az Új u. 4. sz. ház belső pincéjében egy az újkorban feltöltött kutat metszett az első kutatóárok (1. kép:

16). Az árok északi metszetfala azonban tanulmányozható volt. 420 centiméter mélyen feljött a víz, a talajvízszint alatt 440 cm mélyen szürke-iszapos, lelet nélküli réteget találtunk.[34(1)] 320–350 cm között vastag égett paticsréteg húzódott, majd efelett szürke földréteg, amelynek a tetején 307–314 cm mélyen döngölt agyagréteg – az egykori járószint – húzódott, amelynek felülete helyenként pirosra égett. Jobb minőségű, komolyabb kőépítményhez tartozó járószintek voltak 300 cm mélységben (fehér, szürke, habarcspadlószint) és 278–283 cm mélyen (fehér terazzó padló, amelyen 4 cm vastag letaposott sárréteget figyelhettünk meg). Ezek felett laza, szürke, helyenként agyagos feltöltés jelentkezett, még mindig római cseréptöredékekkel. Tehát egy épület belsejében ástunk le. Következő feladat az épület kiterjedésének meghatározása volt.

3.2. Az építményt nyugat felől határoló 60 cm széles kőfalat a Gambrinus Kolostor utcai szárnyának D-i (1. kép: 17.) és É-i (1. kép: 18.) pincéjében, a mai pinceszint alatt 20–30 cm-re találtuk meg. A D-i kutatóárokban megfigyelhettük, 98hogy a fal megépítése előtt ezen a szakaszon a város egyik főútvonala húzódott és a falat utólag építették az út széle fölé. Az É-i kutatóárokban pedig az derült ki, hogy a falnak három építési periódusa volt. Legalsó részét tőzegrétegbe alapozták. E tőzegréteg felett jellegzetes észak-itáliai terrasigillata csésze töredék hevert, pontosan a legkorábbi kulturréteg alján. Ennek értékelésére a forum kormeghatározásánál visszatérünk (37. kép: 7; 22; 23. kép).

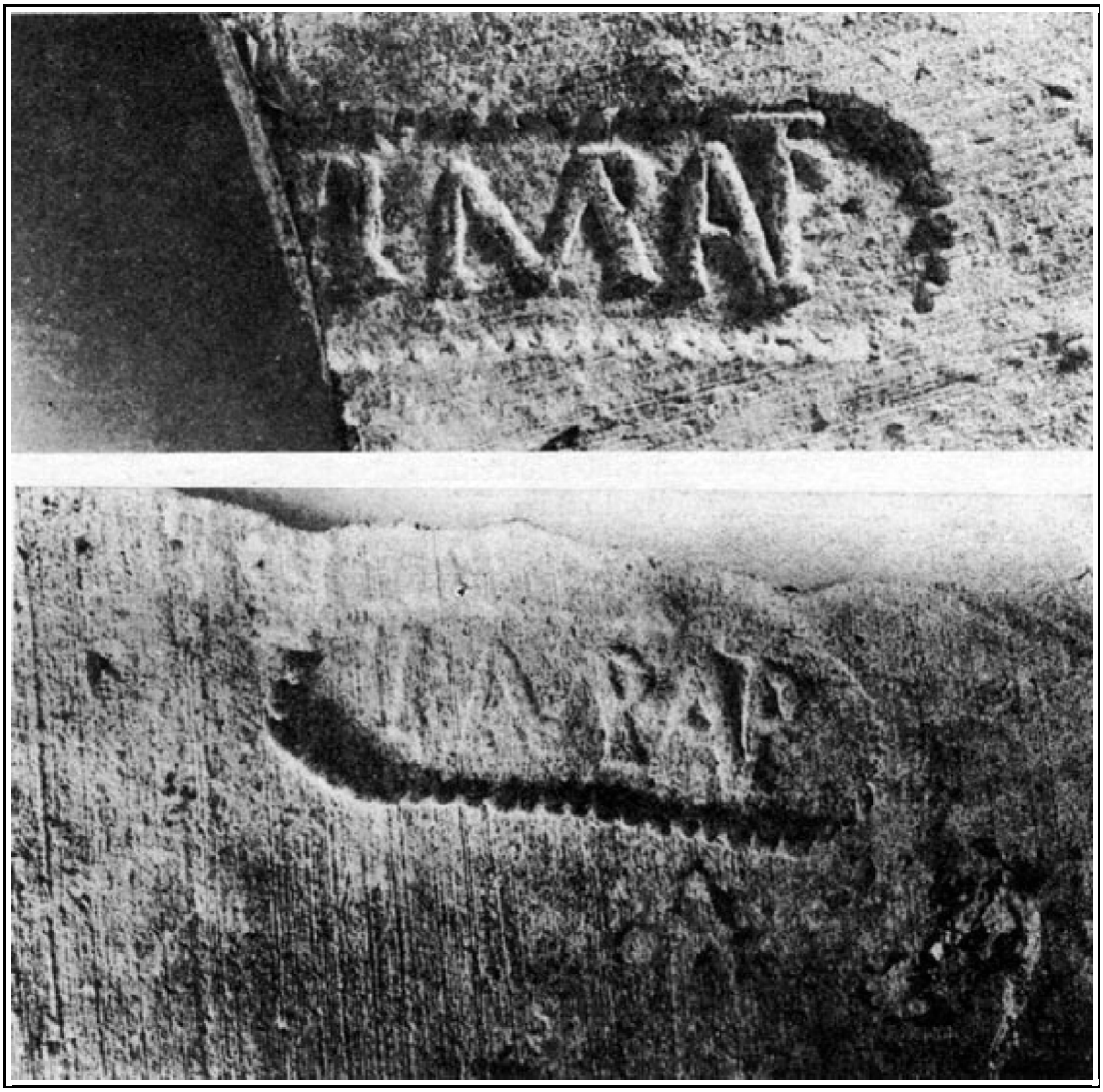

19. Másodlagosan felhasznált római bélyeges téglák a fórum „C” helyiségétől délre (1. kép: 13) egy XIV. századi csatorna fedőlapjaiként

Azt is megfigyelhettük, hogy a fal felső szakasza belül (K-i oldalán) vakolt, mellette is leomlott, piros színűre festett vakolatdarabok hevertek. A falhoz Ny felől 350 cm mélységben 1 méter széles járda csatlakozott. Ezt szegélykövek választották el a bogárhátúra épített É–D-i főúttól, amelynek csak sóderos, kavicsos habarcsos útalapozása maradt meg.

Láthattuk tehát, hogy a forum és a főút között egy kőépület állott, amelyet belül helyenként piros festéssel díszítettek. Járószintje mintegy 1 méterrel 99magasabb szinten van a forum ismert kövezeténél. Itt tehát feltehetően egy podium-épület állott, amely a jelek szerint hypocaustummal nem volt ellátva. Következő feladat az építmény másik falának s egyben a forum Ny-i szegélyének megkeresése volt.

3.3. 1981. június 16-án ünnepelhettünk az Új u. 4. sz. ház gyertyafénnyel megvilágított nyirkos pincéjében a félredobált olajoshordók mellett: megtaláltuk a forum Ny-i szélét az itteni második kutatóárokban (1. kép:

19). A szűk utcai pincének pontosan a közepén ástuk keskeny kutatóárkunkat. Az utcaszinttől mintegy 4 méterre (a pinceszinttől 180 cm mélységben) bukkant elő a forumburkolat szépen faragott kövezete (24. kép). A csatornában csillogó talajvíz egy még a római korban kiemelt burkolólap helyén felbuggyant ugyan, de nem öntötte el a kövezetet. A csatorna széléhez pontosan illeszkedik az a három lépcsőfok, amely az emelt szintű nyugati középületbe vezetett (25. kép). Az árok metszetfalán a kövezet feletti rétegben nagyobb oszlopdob-töredékeket figyelhettünk meg. Sajnos egyik sem mutatja már a kör teljes metszetét. A fertőrákosi kőtöredékekből azonban levonhattuk azt a következtetést, hogy a lépcsősor tetején oszlopsor állott, amely a tér felé oszlopcsarnokként jelentkezett.

20. Langobard S-fibula a scarbantiai forum „C” helyiségébe épített VI. századi házból

Így meghatározhattuk a Ny-i forumépítmény szélességét. A felső lépcsősortól a Gambrinus Kolostor utcai pincéiben feltárt nyugati falig az épület 14 méter széles. Hogy osztófalak voltak-e és hol, azt a sűrű beépítettség miatt egyelőre nem lehet meghatározni. Csak a Gambrinus Új u. 2. sz. alatti söröző helyiségében jelölhettem ki egy kutatószelvényt a kérdés vizsgálatára.

3.4. A sörözőben (1. kép: 20) 4 méter mélyen tört fel a talajvíz. Mélyebben csak bolygatatlan szürkés, agyagos réteget vágtunk át. A talajszint felett sóderos, 100kevert agyagréteg jelentkezett faszénmaradványokkal, kicsi, I. századi római korsótöredékekkel. 380 cm mélyen jól letaposott sóderréteget találtunk, amely vagy a korábbi forumnak, vagy a forum nyugati épületének első járószintje. Ezután 300 cm mélységig egymás fölé rakódott sárrétegek, égési szintek, tetőfedőcserépréteg fedik egymást, majd ezeket egy lerombolt kőépület falomladékával fedték el 40 cm vastag rétegben. Efölött, 3

métertől felfelé népvándorlás- és korai középkori rétegek következtek. Falak, beépítés-maradványok és kemencék azonban csak a XIII. századtól voltak megfigyelhetők.

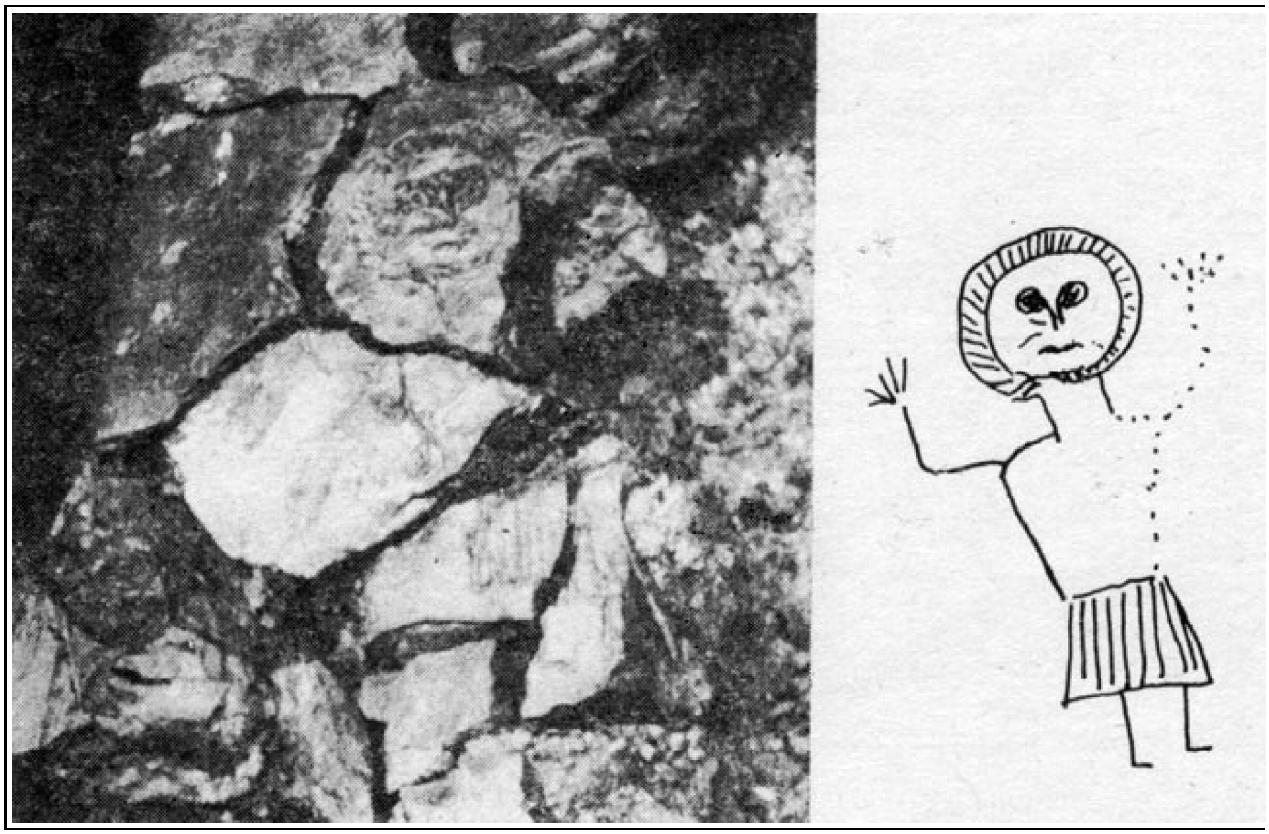

21. Ókeresztény ábrázolás a scarbantiai forum VI. századi épületéből (1. kép: 11)

A forum szempontjából lényeges tanulság: ez a szelvény is bizonyította, hogy a nyugati forum-épület nem volt felszerelve központi fűtéssel. Tehát nem a hivatali helyiségek, hanem a rövidebb tartózkodást igénylő „basilica” lehetett itt.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Gömöri János: Scarbantia foruma II. rész / IV. A forum keleti szegélye

IV. A forum keleti szegélye

4.1. Emlékezetem szerint nem volt még olyan szabadságom, amelyről annyira vágytam volna vissza az ásó mellé, mint az 1981. éviről. A Balaton hűs vize sem tudta feledtetni, hogy a forum keleti szegélye valahol a Szt. György utca 1–3. szám alatt rejlik. Mikor az IKV-engedély kézhezvétele után néhány hétre lezárhattuk az átjárót a Szt. György u. 1. sz. ház udvarán s az udvar DK-i sarka közelében kitűztem kis kutatószelvényünket, csak egyetlen lakó rosszallotta, hogy pont ott furkálunk, reménytelennek ítélve vállalkozásunkat. Az OMF építésvezetője azonban bízva a sikerben, folyamatosan dúcoltatta ácsaival a keskeny árkot, ahogy lefelé mélyítettünk a szűk gödörben.

1981. július 28-án kezdtük itt a munkát (1. kép: 21). 31-én az árok K-i végében, 330 cm mélységben terrazzopadlóra bukkantunk. Az erős terrazzo néhány 101helyen meghorpadt, illetve mélyedések, áttörések tarkították, amiből világossá vált, hogy hypocaustum van alatta s a pillérek közötti rész beomlott. Mi viszont nem ezt kerestük. Nekünk a forum csatornája szerzett volna örömet, mert pontosan megadta volna a K-i szegély vonalát. A hypocaustum-csatornát kitisztítottuk és megfigyelhettük, hogy 420–430 cm mélyen a csatorna alját lapos csillámpala-lapokkal burkolták. A köves réteget 10 cm vastagon borítja a korom. A terrazzó padlót szabályos téglalap-formára faragott fertőrákosi kőpillérek tartották. Az egymástól 60 cm-re álló pilléreket tört kövekből rakott boltozatok ívelik át. E boltozatok beszakadásakor keletkeztek lyukak a terrazzón (26. kép).

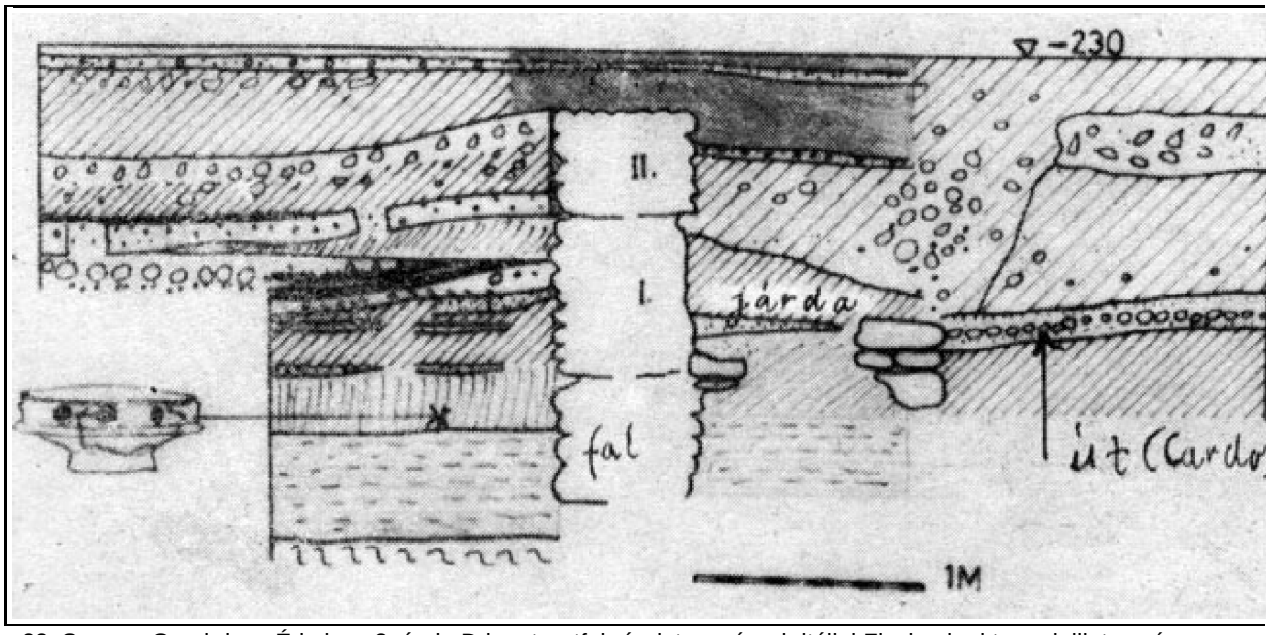

22. Sopron, Gambrinus É-i pince 2. árok. D-i metszetfal részlete az észak-itáliai Flavius-kori terrasigillata csésze lelőhelyeivel: *(1. kép: 18)

A forum K-i épületét tehát központi fűtéssel is felszerelték. De hot lehet az épület Ny-i határfala, amely egyben valószínűleg a forum széle?

4.2. Amellett, hogy megkezdtük a szelvény Ny-i felének kiásását és egyben a hypocaustumos rész visszatemetését, új kutatóárkot jelöltem ki a Szt. György u. 1. sz. ház pincéjében. Vajon ott meg van-e még a forum kövezete?

Nos megvolt. Mégpedig 130 cm-re a mai pinceszint alatt, tehát hamar elértük a kövezetet, amely hasonlóképpen jó minőségű, mint a korábban megkutatott helyeken. Itt a forum szintjén 15–20 cm vastagságban csak leomlott köveket és sódert találtunk, ami egykori építmény közelségét mutatja. A forumburkolat egyik, 73 cm hosszú követ eredeti helyzetéből felfeszítették és függőleges helyzetben találtuk meg. Mellette, árkunk metszetfalán, nem folytatódott töretlenül a kőburkolat, hanem két sor egymás fölé rakott kőréteg tetején terrazzóburkolatot alakítottak ki. A terrazzo 4–5 cm-el magasabb szinten van a forum kövezeténél. Ezt csak azzal magyarázhatjuk, hogy vagy itt tételezzük fel a keleti szegélyt, (bár itt nincs csatorna) vagy egy olyan építményt, emlékművet tételezünk fel, amelyet a forummal egyidőben létesítettek,

ezért nem a forum kövezetére, hanem külön alapra építették.

4.3. A kérdést végül is a keleti szegély augusztus 6-i előbukkanása vitte közelebb a megoldáshoz. Az udvaron ásott szelvényben megtaláltuk a forum burkolatát, a csatornát, a szegélyköveket és a hypocastumos keleti forumépület 102Ny-i falát (1. kép: 21; 27. kép; 28. kép). Az épület fala 90 cm széles. Emeletes épületet tételezhetünk tehát fel, amely a forumhoz oszlopcsarnok nélkül közvetlenül csatlakozik. A falon vakolatmaradványok és egy nagy repedés figyelhető meg. A fal előtt, a szegélykövek és a csatorna felett leomlott tetőfedőcserép-réteget tártunk fel. Köztük tiszta agyagréteg látható, mutatva, hogy a tetőn a cserepek hézagait agyaggal tapasztották ki.

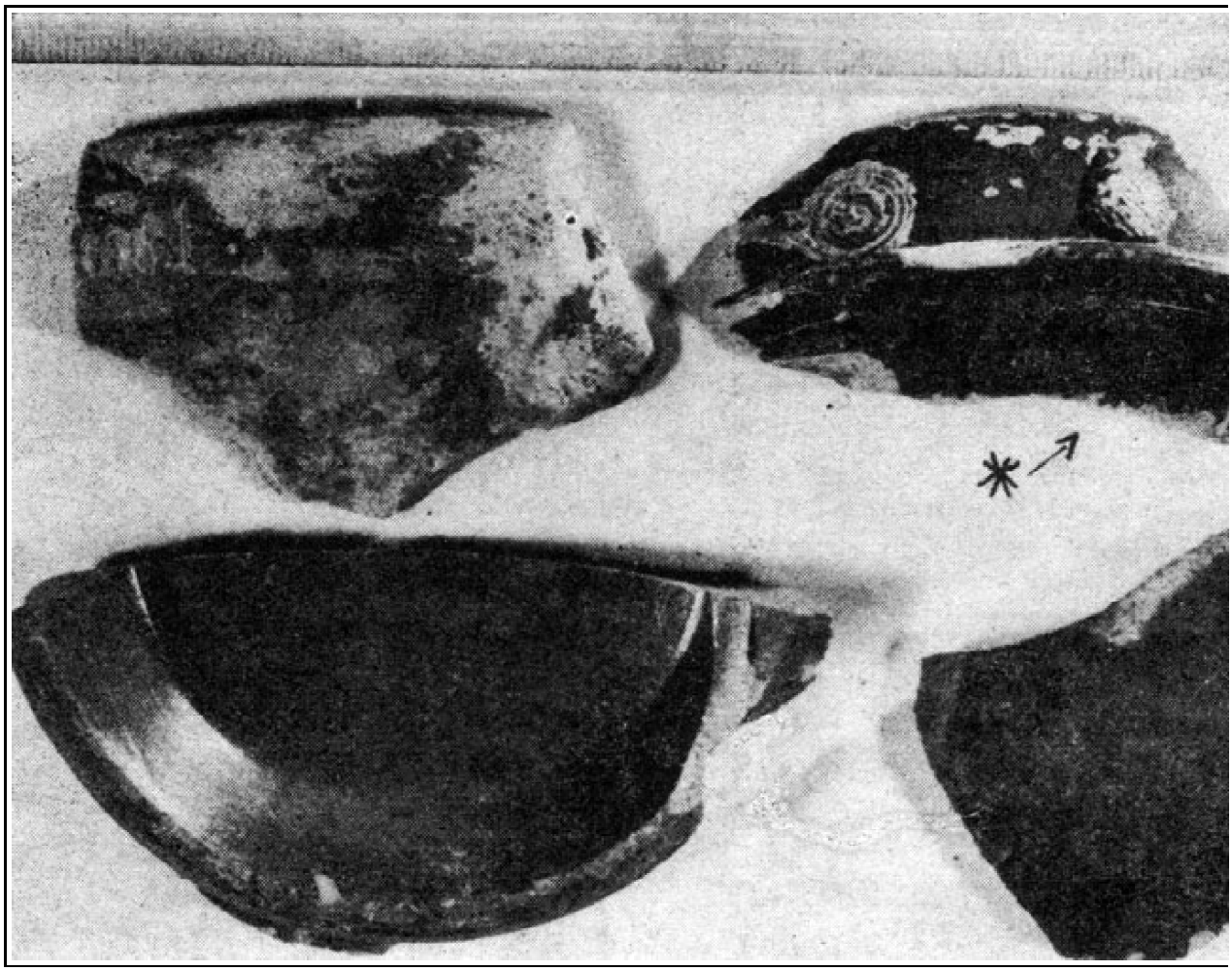

23. Terra sigillata csésze töredéke a scarbantiai „basilica” nyugati falának alapozása mellől (i. sz. 70–80-as évek: Dragendorf 24., Ohlenroth 8. típus)

V. A forum északi része

5.1. A forum északi szélét a capitolium bejáratával Póczy Klára tárta fel. Előzetesen és röviden írt erről munkáiban, közreadva a capitolium bejáratáról készített fényképfelvételeket. Itt szembetűnik a csatorna,[35(2)] amiről ugyan az ásató a szövegben nem tesz említést[36(3)] s a vázlatos helyszínrajzon[37(4)] sem tünteti fel. Véleményem szerint ez a csatorna a forum pontos helymeghatározásának egyik legfontosabb segítője, mert mint láttuk körbeveszi a teret.

VI. A forum rekonstrukciója (33. kép)

6.1. Az É-i csatornaszakasz (1. kép: 23), vagyis a capitoliumi szentély bejárata 46 méterre van a déli szegély mellett feltárt csatornától (1. kép: 3).

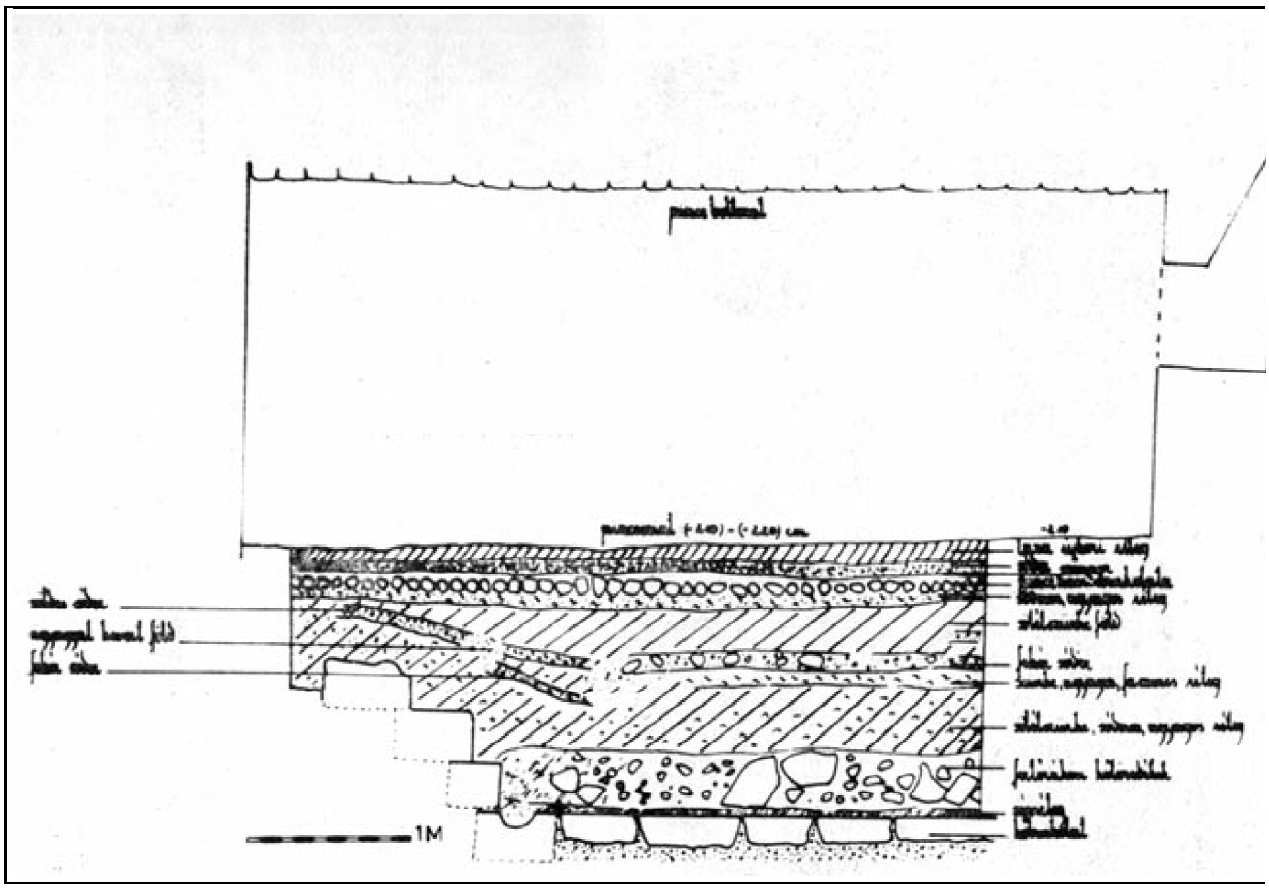

10324. Scarbantia forumának nyugati szegélye (1. kép: 19)

104 25. Scarbantia forumának nyugati széle a „basilica”-ba vezető lépcsővel (1. kép: 19)

105 A Ny-i csatornaszakasz (1. kép: 19) 45 méterre van a K-i csatornaszakasztól (1. kép: 21).

26. A forum keleti épületének terrazzo-padlója a hypocaustum felett beszakadva (1. kép: 21)

Ebből következik, hogy a forum tere 46×45 m, alapterületű, vagyis 2070 m^2. Természetesen a K-i és Ny-i oldalt még néhány helyen hitelesíteni kell. Erre meg is van a lehetőség. A D-i szegély biztos. Az É-i szegélyt Póczy Klára részletes közleménye után mérhetjük majd egészen pontosan a D-i szegélyhez. Végeredményben tehát néhány m^2 eltérés az alapterületben még adódhat a későbbi pontosító ásatások következményeként.

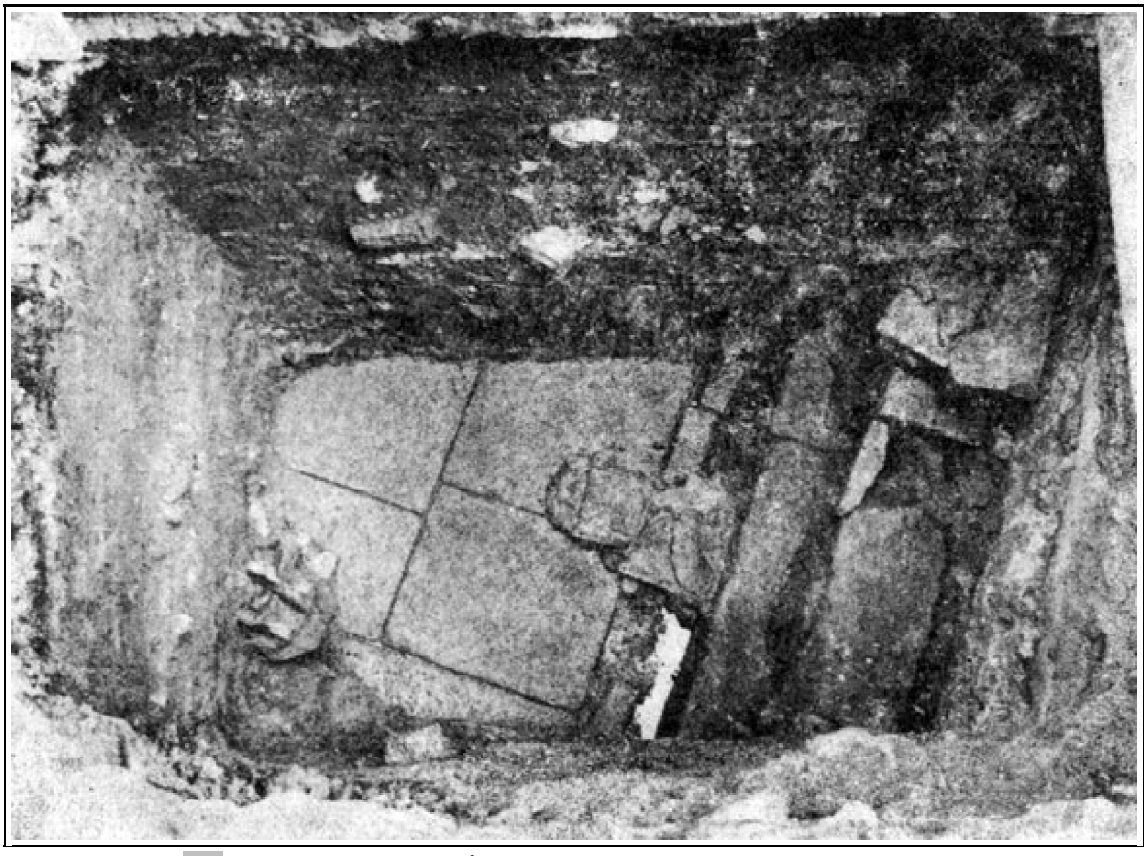

10627. A forum keleti szegélye, a csatorna felett leomlott tetőfedőcserepek

6.2. Így korai lenne még leírni az egész forum-insulát. Ha leírni nem is, de kiszerkeszteni és felvázolni a rendelkezésünkre álló kevés adat segítségével is megkísérelhetjük. Előre kell azonban jelezni, hogy a forum-insula pontos határaihoz nem rendelkezünk olyan biztos adatokkal, mint a forum kövezett terének széleit jelölő csatornák voltak a tér helymeghatározásánál. Ha a tér É–D-i tengelyét meghúzzuk, láthatjuk, hogy a D-i „X”-exedrát pontosan felezi a tengely. 107Azt azonban csak sejthetjük, hogy a tér É-i végében feltűnő hasonló méretű építmény (Póczy Klára ásatásaiból) egy hasonló, az általunk feltárttal szimmetrikusan elhelyezett „Y”-exedra. A tér É–D-i tengelye ezt is pontosan felezi (1. kép: X. és Y).

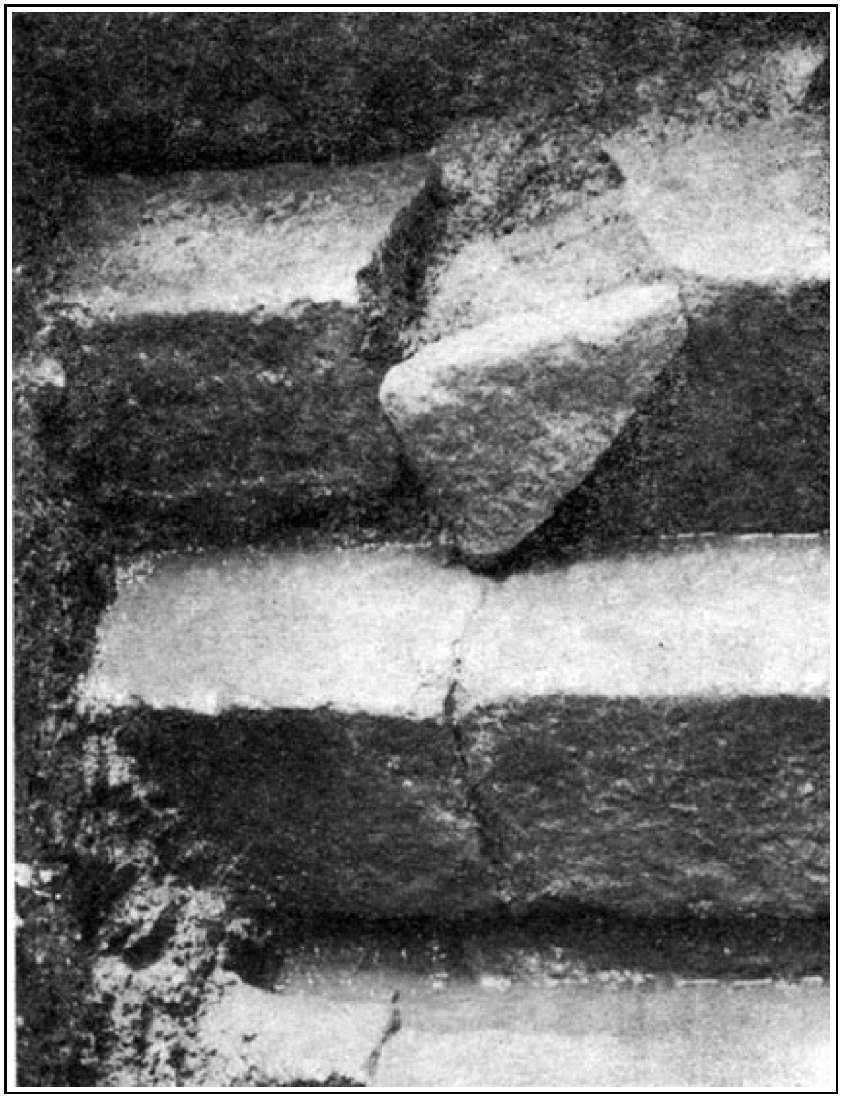

28. A forum keleti szegélye (1. kép: 21)

Mindebből a tér szimmetrikus kiépítésére következtethetünk. A capitoliumi szentély mögött 1975–76 telén tártam fel egy 480 cm széles római utat (1. kép: 24; 29. kép). Mellette olyan faragvány került felszínre, amely eredetileg az itt rejlő szentélyt díszíthette (30. kép). Ez az út a forum-insula É-i határa. (Műemlékileg bemutatott szakasza a Városház utcai romterületen, a régi mozi helyén látható, de Tomka Péter egyenes folytatását a Fő tér 8. sz. ház alatt a Tábornokház hátsó szárnyában is kiásta).[38(5)] Ahol a capitoliumon áthaladó P–Q tengely 108ezt a főutat (Decumanus) metszi (1. kép: 24), onnan a tér szélességének egységét (45 méter) jobbra és balra kimérve azt tapasztaljuk, hogy K felé pontosan a romterületen látható épület sarkát (1. kép: 25), Ny felé egy még feltáratlan pontot kapunk a Storno-ház alatt (1. kép: 26). A 26. ponton metszette egymást a Cardo (É–D-i főútvonal) és a Decumanus. Ezt a metszéspontot statikai okokból nem vizsgálhattuk meg, de közelében a Storno-ház pincéjében 1983-ban dokumentálhattam a Cardo többször átépített szakaszát (1. kép: 26; 31. kép). A forum-insula ÉNy-i sarka tehát egyelőre közelebbről nem vizsgálható meg, de pontosan kiszerkeszthető. Közelében olyan építészeti faragvány (korinthoszi oszlopfő)

került elő 1982–83-ban, amely a feltárt épületalapokkal együtt mutatja, hogy a szomszédos insulák a Cardótól Ny-ra és a Decumanustól É-ra még jelentős, díszes középületek voltak. Magában a forum-insulában az ÉK-i részen a III. század első feléből származó Minerva-torzót[39(6)] találtam a 109IV–V. sz.-i feltöltési rétegben (34/c. kép; 1. kép: 25). Mélyebb rétegben fehérmárvány monumentális szobor töredéke és kannelurás kőoszlopok darabjai kerültek elő. Ezek a helyszínen megőrzött féloszlop-dobok (1. kép: 25) feltehetően a közeli szentélyből, talán a capitoliumi szentélyből származnak.

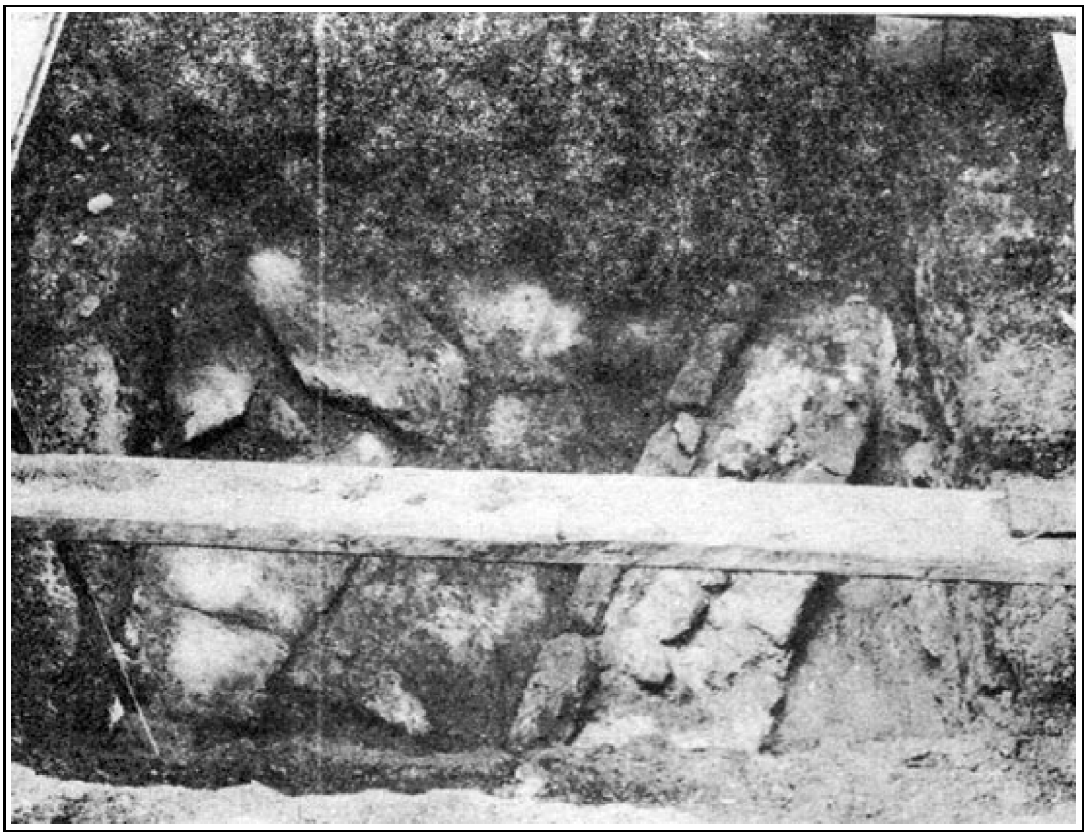

29. A forumot É-ról határoló út a városháza udvarán (Decumanus) (1. kép: 24)

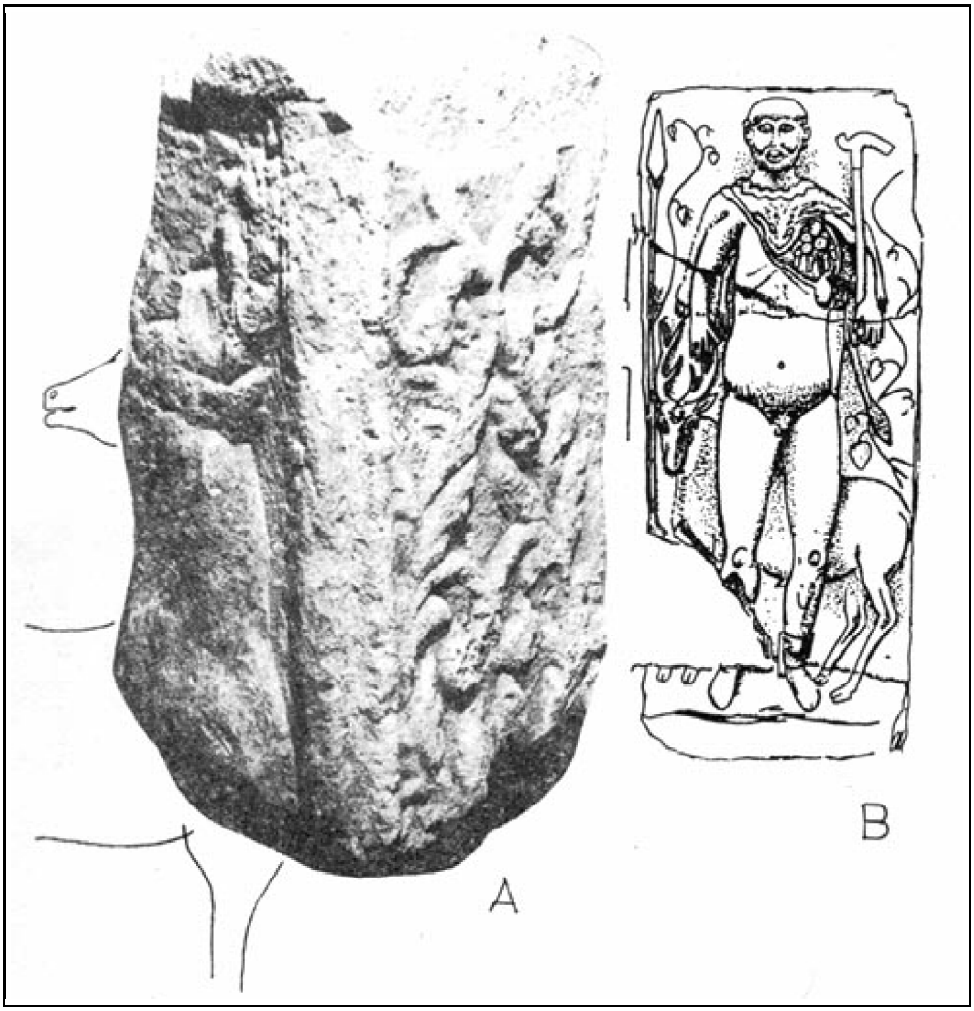

30. Hátrapillantó szarvast ábrázoló mellvédtöredék a capitoliumi szentély mögül: A (1. kép: 24); B: germaniai párhuzama Hercules-ábrázolása (Ternes nyomán)

A forum-insula szélessége tehát hitelesen 90 m, vagyis két egység (a tér méretét véve egy egységnek). Hosszúságának – Vitruvius 3/2 aránymeghatározásához ragaszkodva – 135 méternek kellene lennie.

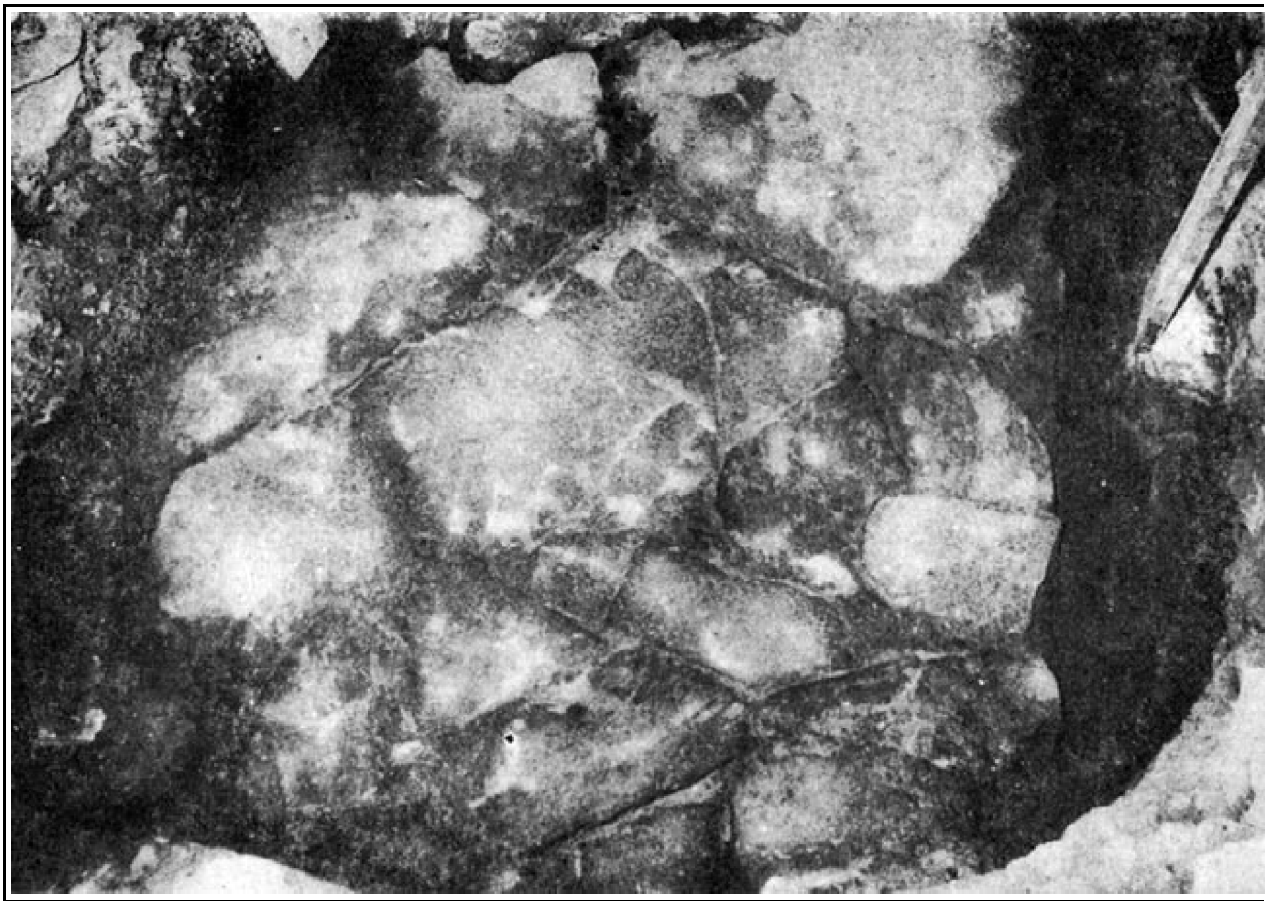

11031. A forumot Ny felől határoló út (Cardo) a Storno-ház pincéjében (1. kép: 26)

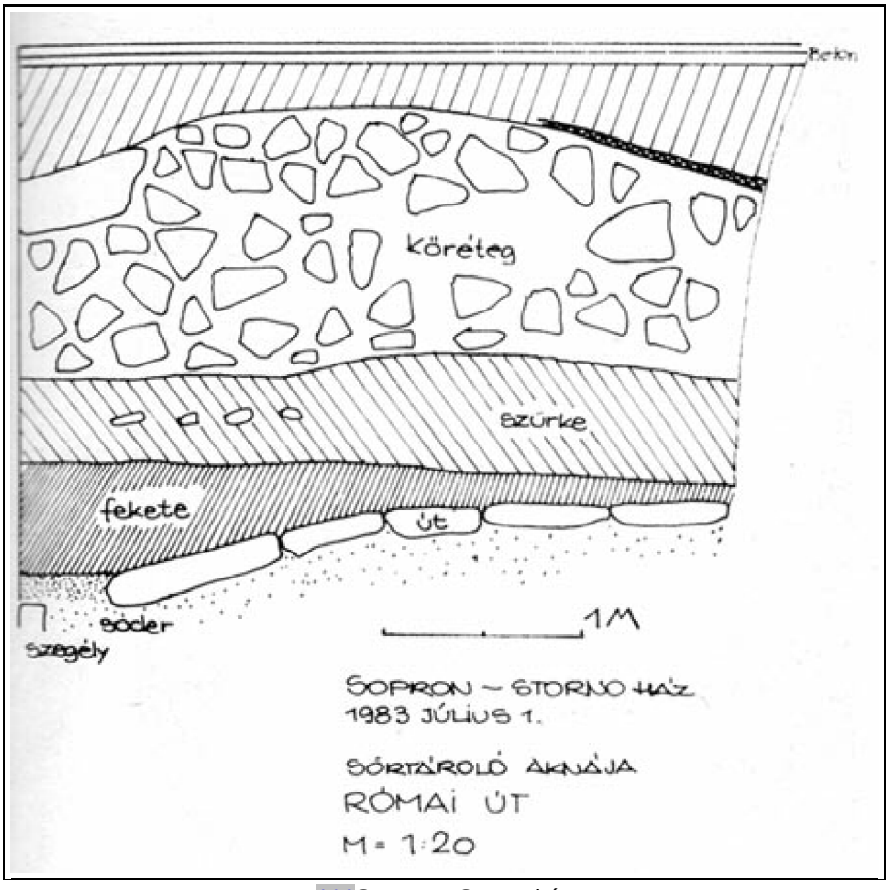

111Sopron – Storno ház

A Cardo–Decumanus metszésétől (1. kép: 26) D felé lemérve a 135 métert, azt láthatjuk, hogy nagyjából itt metszi egy K felől ferdén befutó út a Cardót (1. kép: 27). Ez a metszéspont vagy becsatlakozás szintén beépített területre 112az Új u. 10–12. sz. házak alá esik, ezért csak kiszerkeszthető az utak irányából. Így a Cardo Storno-ház alatti, Kolostor u. 1. és Új u. 22–24. sz. alatti szakaszainak összekötésével valamint a K-ről bevezető út Szt. György u. 12–14. sz. alatti (32. kép), tehát három helyen megfigyelt szakaszának egybekötésével és meghosszabbításával. Valószínű, hogy a K-i út a forum-insula DNy-i sarkához csatlakozott. További ásatásoknak kell tisztázniuk, hogy a forum-insula D felől hogyan volt kiépítve az „X” exedra és az „A”, „B”, „C” helyiségek mögött. Az 1. kép: 13. helyén a „C” helyiség mögött még hypocaustumos, korai római épület állt, Radnóti Aladár pedig az „A” helyiségtől DNy-ra talált római falakat. Az azonban még nem tisztázódott, hogy a D-i oszlopcsarnokkal (1. kép: 5) esetleg feltételezhető párhuzamos út vagy sikátor zárta-e le az insulát D felől, s így szabályos alakú s nagyjából szimmetrikus elrendezésű volt, vagy a K-i út képezte a határát és így szabálytalan négyszögű formát mutatott. Az sem dönthető még el, hogy a tér kitűzésénél megállapítható szimmetria elvét alkalmazták-e az egész forum-insula alaprajzának megtervezésénél vagy csak a Cardo és Decumanus melletti épületegyüttesek méretbeli arányainál vették ezt figyelembe. Mint láttuk, a forum mögötti útszakaszon mért insula-szélesség 90 m, a Cardo mentén mért insula-hosszúság kb. 135 m. Ez azonban lehet hogy nem egy insulahossz, mivel a Decumanustól (1. kép: 26) a K-i út becsatlakozásáig (1. kép: 27) az út kb. második harmadában csatlakozhatott a porticusra vezető forumbejárat a Cardohoz.

32. A Kisalföld felől a Bécsi medence irányába haladó római út részlete
a Szt. György utca 12. sz. ház pincéjében

1136.3. Ezek alapján a forum az alábbiakban írható le (33. kép):

A szabályos téglalapalakú (négyszögű) tér szimmetrikus elrendezésű. Egész felületét szabályosan lerakott kőlapok fedik. A téren nyitott esővíz-elvezető csatorna fut körbe (33. kép: 3). A csatorna D és K felé lejt. Így a DK-i sarokban víznyelőt, onnan elvezető (fedett?) csatornát kell feltételezni. S mivel a tér takarítása esetleg a vizet is megkívánta, (s más szempontból is) kutat kell feltételezni az ÉNy-i sarok közelében (a Városháza DNy-i sarka mellett), a csatornák lejtése ugyanis innen indul.

A teret É felől a capitoliumi szentély (33. kép: 23) és valószínűleg egy szimmetrikusan elhelyezett másik szentély (Hercules)[40(7)] zárja le. A két (?) szentély között udvarszerű beugrás (33. kép: Y) látható, amelynek megfelelőjét a tér D-i végében, pontosan szemben találjuk meg (33. kép: X).

A tér D-i oldalán oszlopcsarnok emelkedik (33. kép: 5). Tetejét tegulák és imbrexek fedik. A porticusból a forum 30–40 cm-rel mélyebb kövezetére a szegélyköveken kiképzett, lépesőszerű lejáratokon léphetünk le.

114Az oszlopcsarnokból nyílik a D-i exedra (33. kép „X”), amelyből lépcső vezet a központi fűtéssel ellátott hivatali helyiségekbe (33. kép: A), azaz a (feltehető) curiába.

A tér Ny-i oldalát podiumon álló épület zárja le (33. kép: 16–20). Három lépcsőfokon mehetünk fel az egyszerű, terrazzo-padlós, de részben pirosra festett falú épületbe, amely előtt szintén oszlopsor, valószínűleg porticus emelkedik. Padlófűtést itt nem találunk, feltehetően ez a basilica, az üzletkötések, a

törvénykezés háza. (Ez azonban nem azonos az 1975–76 telén részben feltárt csarnoképülettel, amit akkor, lévén a forum közelében, a mai Fő téren, feltételesen basilicának tartottam. Később Póczy K. is így említette Scarbantiáról szóló könyvében. Azóta kiderült, hogy ez az épület a későrómai horreum, azaz raktár volt. Ma burkolatban, kavicsrakással látható).

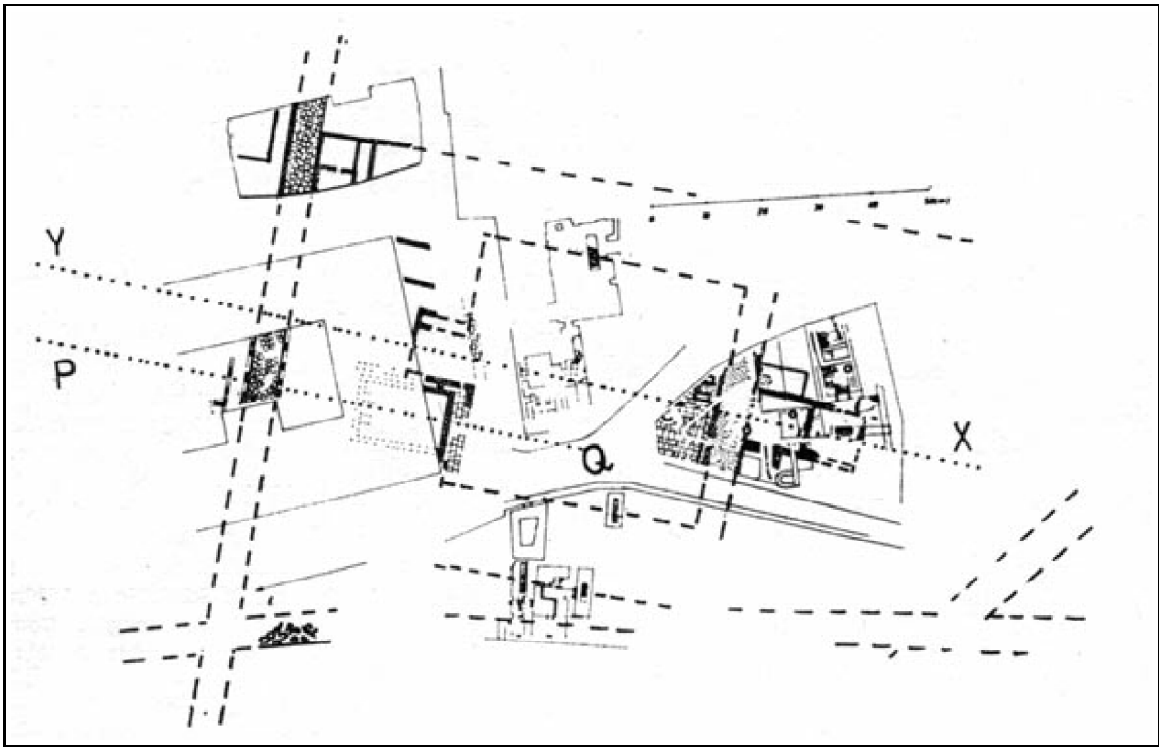

33. Scarbantia forumának rekonstruált alaprajza az újabb ásatások alapján (Gömöri János vázlata 1983). P–Q: Korai tengely a Capitoliumon keresztül; X–Y: Végleges tengely az exedrákon keresztül.

Nyugat, dél és észak felé tehát oszlopsorokkal díszített épületek zárják le a teret: kelet felé viszont egy vastagfalú, emeletes építmény közvetlenül a forum széléhez simul. A forum kiépítésének korai periódusából megmaradt épületben hypocaustumos fűtéssel melegítették az ott gyülekezők lábait. Ez volt talán a curia egyik melléképülete, a gyülekezőterem.

A tér tehát K felől magas, komorabb épülettel záródik, É-i és D-i oldalán 3-3 szakaszos, oszlopokkal tagolt építmények díszelegnek, Ny-i részét pedig feltehetően hosszú, a tér felé oszlopsoros épületsor zárja.

115A forumra a D-i oszlopcsarnokon át sétálhatunk le és feltehetően a Decumanusról, É felől is bejuthatunk a térre. Az északi bejáratra utal egy kőtöredék, amelyen ARCV(S) 'ív' felirat olvasható.[41(8)]

A forumon császárok(?) lovasszobrai,[42(9)] helyi hivatalnokok álló szobrai[43(10)] és istenségek fogadalmi emlékkövei[44(11)] emelkednek (34/a. kép). A déli középületekben is állnak oltárok. Így a „C" helyiségben (1. kép: 10) a terrazzopadlótól keletre, a központi fűtéssel el nem látott részen három darabra törött kis homokkő-oltár 116került elő (34/b. kép). Az oltárkő felső feliratos része hiányzik, alsó része is töredékes, így egyelőre csak azt állapíthatjuk meg, hogy egy légiós veterán katona állította.

Nem biztos, hogy a déli helyiségekben szentélyek voltak. Az oltárok egyéb hivatali helyiségekben is

állhattak, feltehetően az istenség ott látható szobra mellett. A Cardo és a K-i út kereszteződése közelében, a forum-insula DNy-i sarkánál Liber Pater[45(12)] és Mercurius[46(13)] tiszteletére állított oltárköveket találtak 1950-ben (1. kép: 14).

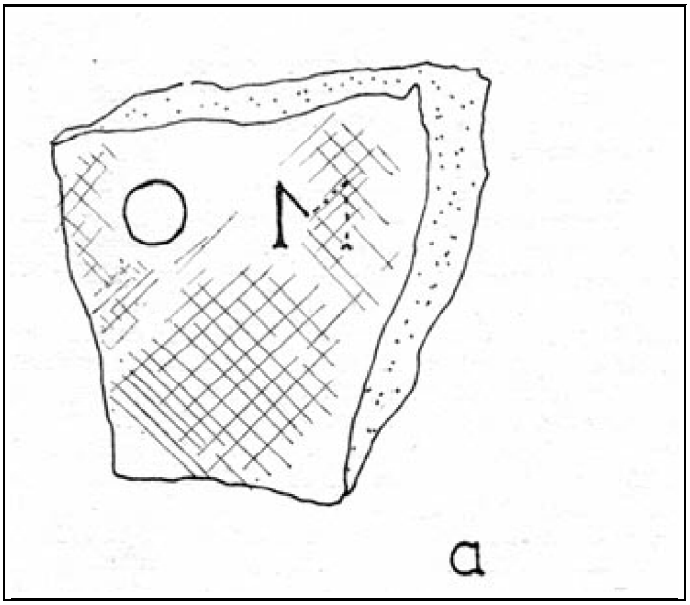

34/a. Jupiter Optimus Maximus tiszteletére állított oltárkő töredéke a forumról;

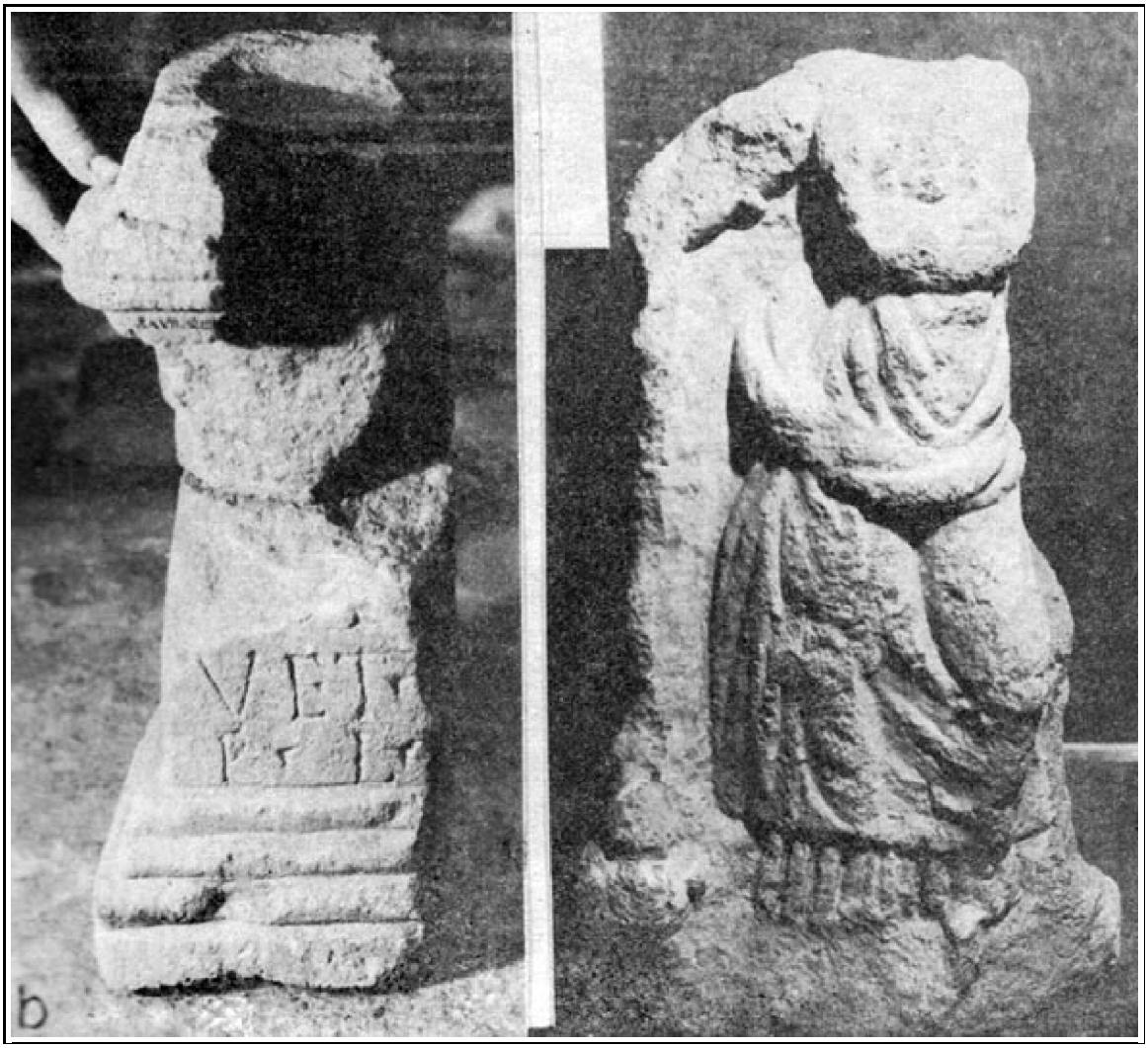

11734/b. Légiós veterán által állított oltárkő a „C” helyiségéből; c) Minerva torzója a forum ÉK-i sarkáról

A fontos útkereszteződésnél joggal feltételezhetjük a település legkorábbi központját s így a legkorábbi szentélyeket. Mercurius és Lieber Pater szentélye közelében, feltehetően a Cardo Ny-i oldalán, a K-i út becsatlakozása mellett állhatott Silvanus[47(14)] szentélye. Bár az 1858. évi csatornázáskor talált Silvanus oltárkő és a szentélyt említő kőtábla pontos belvárosi lelőhelye nem ismert. Feltehető, hogy az utasok védőjeként is szereplő Silvanust, akinek Mercuriussal közösen is állítottak oltárokat,[48(15)] szintén a forumtól DK-re, a Mercurius szentély közelében tisztelték meg egy kultuszhely létesítésével. A Silvanus-szentély Kolostor utca alatti feltételezését alátámasztani látszik a többi soproni Silvanus oltárkő lelőhelye: a Magyar utcai Silvanus-szentély oltárkövei[49(16)] és a Szt. György u. 7. sz. ház alapjai alatt talált oltárkő[50(17)] ugyanazon K-i út 118mentén kerültek elő, amely a Kolostor u. 9–Új u. 12. sz. ház alatt metszi a Cardót. Az útkereszteződés közelében 1856-ban Isisnek és Bubastisnak állított oltárt is találtak a Kolostor utcai ház pincéjében.[51(18)] A szentélykörzetek tehát a forum É-i oldalán és a forum DNy-i sarkánál találhatók. Ezekből sajnos ma a helyszínen semmi sem látszik. Annál inkább szembetűnik a forum D-i oszlopcsarnoka és exedrája az előtte álló lovasszobrokkal. Bár az oszlopokból csak néhány

oszloptalapzat, a szobrokból pedig csak a bázisok maradtak meg, ezek alapján is látható, hogy Scarbantiában a pompeji forumábrázoláshoz egészen hasonló kép tárul elénk. Julia Felix pompeji házának falképén az oszlopcsarnok és a lovasszobrok előtt a „Forum Civile” piacát ábrázolta a korabeli festő (35. kép).[52(19)] Így kell elképzelnünk a nagyjából korabeli scarbantiai forum déli részét is.

35. a „Forum Civile” Pompejiben. Falfestmény Julia Felix házában (Mau és Eschebach nyomán)

De honnan tudjuk, hogy „korabeli” a bemutatott ábrázolás és feltárt forumrészletünk?

A pompeji faliképet a forumábrázolással és az egész várossal i. sz. 79 augusztusában borította el a Vezúv hamuja, iszapja, vulkáni kőzete. Az előző hónapban, 79 júliusában lehelte ki lelkét a 69 éves Vespasianus, miután utolsó szavai elhangzottak: „A császárnak állva kell meghalnia.”[53(20)] Vespasianus, esetleg fiai, Titus (79–81) vagy legvalószínűbben Domitianus (81–96) adományozta Scarbantiának a municipiumi rangot. A flaviusi municipium forumát valószínűleg ezután kezdték méltó módon kiépíteni. Így tehát a bemutatott ábrázolás méltán nevezhető egykorúnak, amennyiben már a Flavius nemzetségbe tartozó fenti három császár valamelyikének uralkodása alatt megkezdték a scarbantiai forum átalakítását ma feltérképezhető formájára.

Vizsgáljuk meg, hogy az ásatás eredményei alapján, mikorra keltezhetjük a forum kiépítését s csak azután keressünk korabeli analógiákat!

(Folytatjuk)

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848–1914) I. rész

119Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában (1848–1914)

I. rész

Thirring Lajos emlékének

1. Az országosan egyedülállónak számító soproni 1848-as népösszeírást[1(21)] Thirring Lajos rendezte sajtó alá, mint édesapjának posztumusz művét. A munka helytörténeti jelentősége, értéke többek között az, hogy főbb városrészenként mutatja ki Sopron népességét, a házakhoz (lakásokhoz), valamint a foglalkozási főosztályokhoz és a különféle vallásfelekezetekhez tartozók számát. Sopronban ez az egyik legjelesebb topográfiai feldolgozás és egyúttal forrásmunka. A későbbi, 1870-ről szokásos, tízévenkénti népszámlálások adatfelvételi lapjai nem maradtak ránk. Ezért a városias fejlődés történetén belül a városrészek kialakulásának egyik legszembetűnőbb megnyilvánulása, a népesség és házak együttes számszerű növekedése ezideig nem volt kimutatható. Nemrég rátaláltunk az 1910. évi népszámlálás egyik, ún. „Községi gyűjtőívé”-re,[2(22)] amely utcánként, azon belül házanként tartalmazza a háztulajdonos nevét, a lakott és nem lakott magánlakások számát, a népesség összeírásakor jelen volt egyének, valamint a lakáshoz tartozó távollevők számát és intézetbeli háztartások számát. Így vált lehetővé, hogy a kapitalizmus első időszakának végén is összeállíthassuk Sopron város topográfiáját főbb jellemzőiben úgy, hogy egyúttal 1848-hoz viszonyítva, hatvankét év különbséggel lemérhessük a városias fejlődést. A közbeeső, 1848–1910 közötti időszakban a lélekszám csupán az 1891. évi népszámlálás utcánkénti népesség-összesítője[3(23)] alapján mutatható ki. A házak számbeli növekedése pedig az 1869., 1885. és 1898. évi utca- és házjegyzék[4(24)] által, kiegészítve a fentebb említett 1910. évi „Községi gyűjtőív” adatainak feldolgozásával. Az 1848. évi népszámlálásról még annyit, hogy az nem utcánként tartalmazza a lelkek és a házak számát, hanem csak főbb városrészenként. A bel- és a külváros népességét és házait ugyanis, figyelmen kívül hagyva az utcákat, külön-külön, eggyel kezdődő számozással írták össze, majd 1850-ben folytatólagosan a 783. házszámig bezárólag.[5(25)] Ezért az egyes városrészek népességének száma nem vethető össze az 1891. és 1910. évi adatokkal. Ugyanakkor a házak számát az 1848-hoz közel eső évből, 1850-től utcánként is ismerjük, mert azokat azonosította Thirring Gusztáv „Sopron házai és háztulajdonosai” című munkájában. Az elővárosok népességét és házait is eggyel 123újra kezdődő számozással írták össze 1848-ban, valamint 1860-ban is,[6(26)] ahol az utcáknak még nevük sem volt. Az egész város területén az utcánként újra kezdődő házszámozást 1868-ban végezték[7(27)] el, és az utca- és házjegyzéket a tanács 1869-ben nyomtatásban is kiadta. Az utcák neve, valamint a házak számozása azonosítható az ún. Szita-féle térképen lévőkkel, amely véleményünk szerint 1872-ben készült.[8(28)]

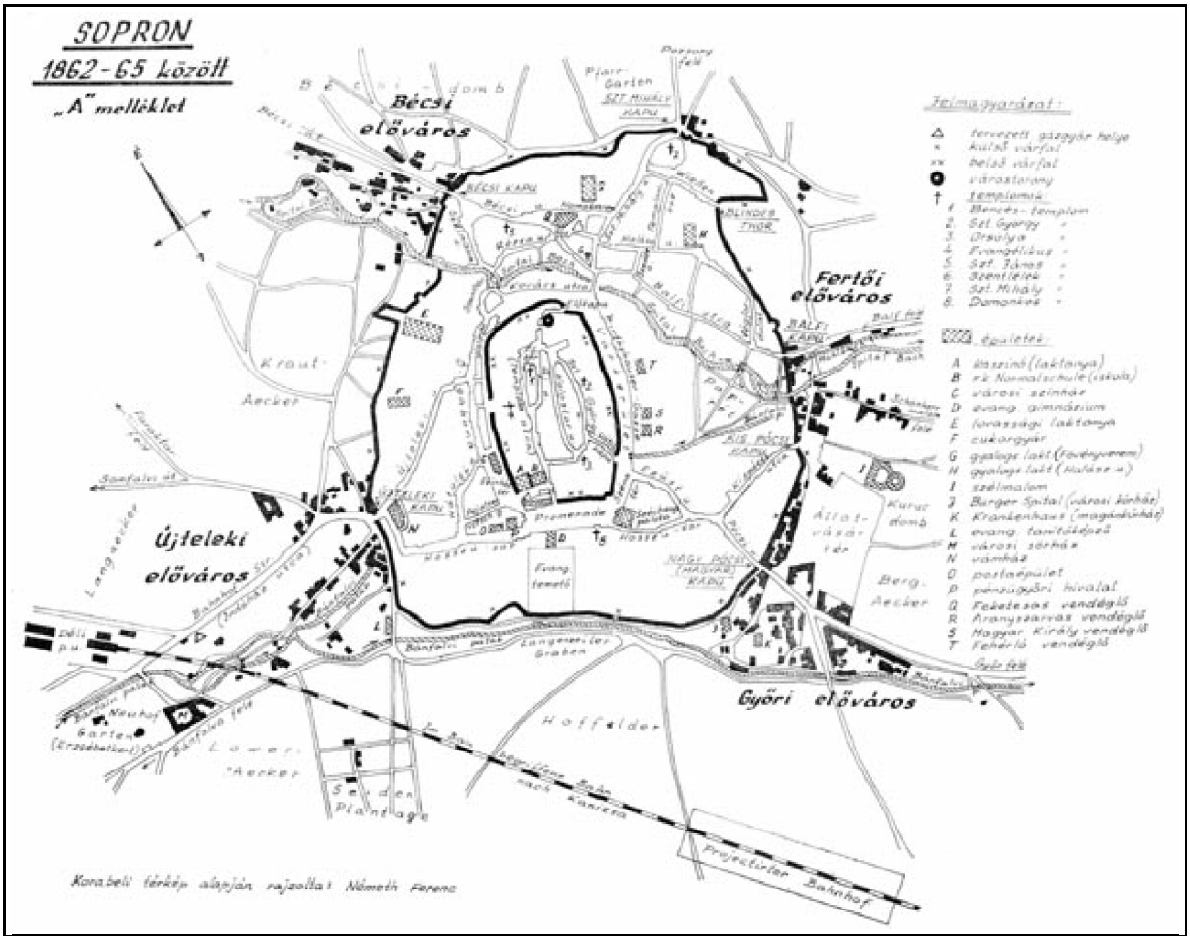

120–121SOPRON 1862–65 között
„A” melléklet

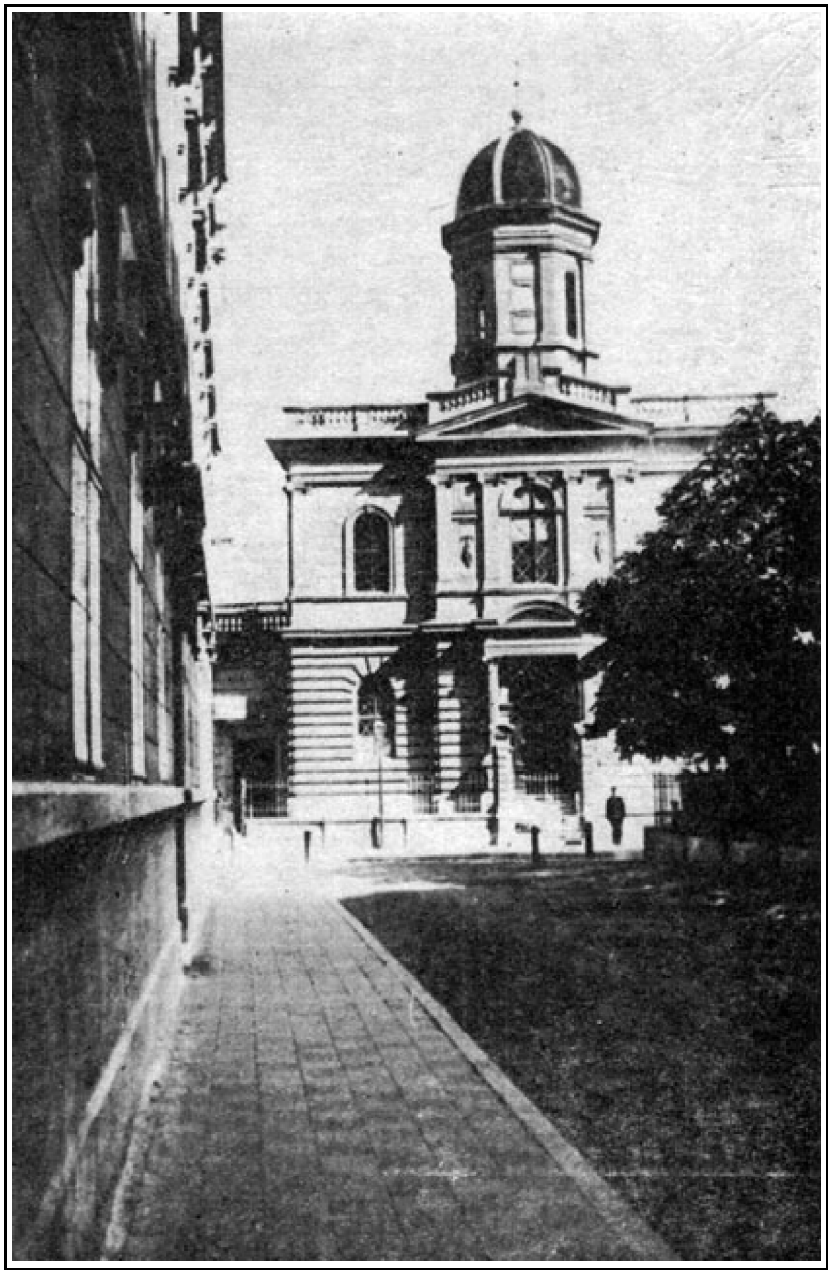

1221. Neológ izraelita zsinagóga (helyén ma lakóház: Templom u. 23.)

A különféle foglalkozási főosztályokhoz és vallásfelekezetekhez tartozók számát tartalmazó adatfelvételi lap 1910-ből sem maradt ránk. Ezért elhelyezkedésüket az 1911. évi házbéradókivetési lajstrom[9(29)] alapján állítottuk össze.

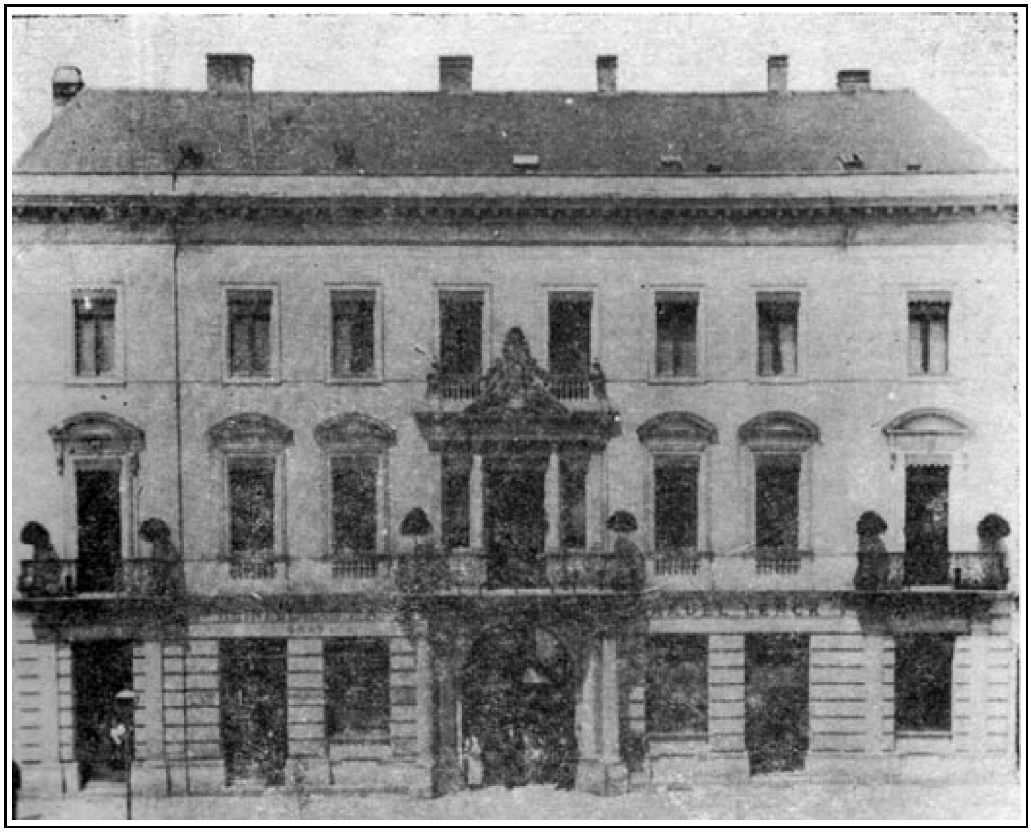

2. Lenck Gyula háza (ma Lenin körút 32.)

2. Először a város területi változásával foglalkozunk. „Mérföldkőként" szolgáltak a fentebb említett utca- és házjegyzékek, amelyekből 1869 és 1910 között mellékelten utcánként kimutattuk a házak számának növekedését.[10(30)] A házak 124számának növekedését városrészenként összesítettük az 1. sz. táblázatban. A táblázatban közölt városrészenkénti tagolódás a város fejlődéséből adódott, ahogy az az egykorú forrásanyagban és térképeken is megtalálható, ill. a helytörténeti irodalomban is elfogadott.[11(31)] A város három fő részből állt: a belvárosból (az Elő- és Hátsókapuval); másodszor az ehhez közvetlenül csatlakozó külvárosból: a Várkerület öve (*Grabenrunde*, a mai Lenin körút, Színház utca, Petőfi és Széchenyi tér), az utóbbihoz pedig a Nyugati, Északi, Keleti és Déli városrész, a külső várfallal határoltan. A külváros falán öt kapu volt: az Újteleki *(Neustift Thor)*, a Bécsi, a Szent Mihály, a Balfi *(Schlipper Thor)* és a Nagy Pócsi kapu *(Gross Potschi Thor)*, másképpen Magyar kapu, valamint gyalog átjáróként a Kis Pócsi kapu; még megemlítjük a külvároson kelül a Halpiacot és az északi városrészt összekötő Kőkaput *(Stein Thor)*.

A házak száma 1869 és 1910 között

	125186[illegible]	1885	1898	1910	Növ. ill. csökk.
ELŐVÁROSOK					
ÚJTELEKI ELŐVÁROS					
Mező utca	7	19	23	20	13

	125 1869	1885	1898	1910	Növ. ill. csökk.
Indóház utca (ma Kossuth utca)	17	24	37	46	29
Fürdőház (ma Kossuth utca)	4	4	4	6	2
Somfalvi út (ma Táncsics utca)	2	3	18	30	28
Faraktár utca	2	2	2	7	5
Újkert utca (ma Jókai utca)	11	19	24	19	8
Képezde utca (ma Múzeum utca)	7	7	7	6	–1
Zsilip utca	3	5	6	5	2
Fasor utca	2	2	2	2	–
Jezsuita kert	–	–	–	1	1
Vadász utca	–	–	17	25	25
Ősz utca	–	–	5	8	8
Esterházy utca (ma Wesselényi u)	–	–	21	18	18
Baross út	–	–	–	13	13
Csendőr utca (ma Knapp G. u.)	–	–	–	13	13
Brennbergi út	–	–	–	13	13
Ágfalvi út	–	–	–	1	1
Káposztaföld (ma Káposztás u.)	–	–	–	2	2
Összesen	55	85	166	235	180
BÉCSI ELŐVÁROS					
Bécsi út	13	16	20	19	6
Ösvény utca	7	8	9	10	3
Patak utca	3	3	3	2	–1
Uszoda utca	13	14	19	23	10
Bástya utca	–	–	2	6	6
Mélyút	–	–	–	1	1
Összesen	36	41	53	61	25
DEÁKTÉRI NEGYED					
Győri indóház (ma Állomás u.)	–	2	6	16	16
Erzsébet utca (ma Köztársaság u.)	–	15	18	17	17
Csengery utca	–	1	19	29	29
Deáktér (ma Május 1. tér)	–	11	30	33	33
Árokszer (ma Frankenburg út)	–	3	6	15	15
Frankenburg út 1910-ben	–	–	–	6	6
Király utca (ma Mátyás király utca)	–	–	2	7	7

	125 1869	1885	1898	1910	Növ. ill. csökk.
Összesen	–	32	81	123	123
ALSÓLÖVÉREK					
Alsólövérek	5	19	39	2	–3
Alsólövér utca (a mai Batsányi u.-val)	–	4	30	41	41
Várisi út	2	2	1	2	–
Szederkert (Seidenplantage, ill. Meyne-faiskola)	1	1	1	1	–
Villa sor (Városligeti út)	–	–	16	20	20
Elősor	–	–	–	2	2
Hegyhát út	–	–	–	7	7
Felsőzsák út	–	–	–	1	1
Gesztenyés út	–	–	–	6	6
Honvéd út (ma Bajcsy-Zs. Endre u.)	–	–	–	7	7
Kert utca	–	–	–	5	5
Nyúl utca	–	–	–	2	2
Fácán utca	–	–	–	3	3
Panoráma út	–	–	–	3	3
Vasúti sor (ma Felsőbüki N. Pál u.)	–	–	–	2	2
Szegély út (ma Mikoviny út)	–	–	–	12	12
Deákkúti út	–	–	–	5	5
Összesen	8	26	87	121	113
FERTŐI ELŐVÁROS					
Szt. Mihály kapu előtt					
Tómalom utca	3	5	15	18	15
Tégla utca	9	9	11	17	8
Szt. Mihály utca (ma Pozsonyi u.)	–	–	8	12	12
Összesen	12	14	34	47	35
126 Balfi kapu előtt					
Balfi út	13	16	30	33	20
Temető utca (1910-től Híd u)	7	7	14	–	–7
Híd utca	9	13	13	26	17
Malom utca (ma Lehár F. utca)	18	27	29	34	16
Kurucdomb	7	8	23	11	4
Kurucdomb sor 1910-től	–	–	–	17	17
Összesen	54	71	109	121	67

	125 1869	1885	1898	1910	Növ. ill. csökk.
FERTŐI ELŐVÁROS összesen	66	85	143	168	102
GYŐRI ELŐVÁROS					
Győri út	9	11	13	16	7
Fapiac	14	15	17	16	2
Kőfaragó tér	8	8	8	10	2
Ív utca (ma Kőfaragó téri lakótelep)	2	2	5	3	1
Betegház utca (ma Kőfaragó téri lakótelep)	3	3	3	2	–1
Kőszegi út	3	2	7	9	6
Kórház utca	5	5	5	4	–1
Összesen	44	46	58	60	16
FELSŐLÖVÉREK					
Bánfalvi út (ma Ady E. út)	4	5	7	3	–1
Felsőlövérek	11	21	39	28	17
Nándor fasor (ma Ady E. út)	2	5	9	9	7
Kisköz (ma nem létezik)	–	–	–	1	1
Fáberrét	–	–	1	1	1
Hársfa sor	–	–	–	9	9
Fenyves sor	–	–	–	10	10
Ibolya út	–	–	–	2	2
Cserkész út (ma Zerge út)	–	–	–	4	4
Felsőőrházköz	–	–	–	3	3
Cseresznye sor	–	–	–	1	1
Tünde út	–	–	–	6	6
Galagonya köz	–	–	–	3	3
Csongor út	–	–	–	4	4
Erzsébet kert	–	–	–	3	3
Összesen	17	31	56	87	70

A haditechnika fejlődésével a városfalak elvesztették jelentőségüket. A lakosság a külváros falain kívül *(Extramoenialia)*, a kapuk előtt is építkezett. Így alakultak ki harmadik részként az elővárosok, amelyek nevüket részben a kapukról kapták.[12(32)] Az Újteleki *(Neustift Vorstadt);* a Bécsi; a Szent Mihály és a Balfi kapu előtt a Fertői *(See Vorstadt);* valamint a Magyar kapu előtt a Győri előváros. Az 1880-as években újabb városrészek épültek: a Deák-téri (Május 1. tér) negyeddel, az Alsó- és Felsőlövérekkel. Régóta Sopronhoz tartozott Brennbergbánya is.

Az egyes városrészek fejlődésében, az elővárosok kiépülésében azokat a gazdasági-társadalmi vonzóerőket

tárjuk fel, amelyek összességükben meghatározták a fejlődés folyamatát, megformálták városunk arculatát.

127*A házak száma*

VÁROSRÉSZ	A házak száma					A vagyonos réteg házai					Az utcál száma 1910-be
	1850	1869	1885	1898	1910	1850	1869	1885	1898	1910	
BELVÁROS:	113	111	113	106	106	26	29	39	37	37	1
KÜLVÁROS:											
A Várkerület öve:	168	170	168	170	165	53	63	72	70	60	
A város nyugati	122	122	123	127	129	18	21	27	32	33	
északi	130	132	132	134	134	10	12	17	19	18	1
keleti	156	161	165	177	186	7	10	13	20	18	1
déli része	79	80	80	80	80	16	22	30	31	25	
A KÜLVÁROS összesen:	655	665	668	688	694	104	128	159	172	154	3
A BEL- és KÜLVÁROS ö.:	768	776	781	794	800	130	157	198	209	191	4
ELŐVÁROSOK:	*1848*										
Újteleki:	48	55	85	166	235		11	22	39	33	1
Bécsi:	25	36	41	53	61		13	14	16	16	
(Szt. Mihály kapu)	5	12	14	34	47		4	3	3	8	
Fertői (Balfi kapu)	19	54	71	109	121		12	14	15	12	
Győri (Magyar kapu előtti)	48	44	46	58	60		24	27	24	20	
Deáktéri negyed:	–	–	32	81	123		–	12	27	42	
Alsólövérek:	–	8	26	87	121		2	9	22	20	1
Felsőlövérek:	–	17	31	56	87		4	18	25	27	1
Kültelkek:	–	11	18	21	22		–	–	–	–	
ELŐVÁROSOK összesen:	145	237	364	665	877		70	119	171	178	7
VÁROSRÉSZEK ö.:	913	1013	1145	1459	1677		227	317	380	369	12
Brennberg:	30	120	149	160	175						
MINDÖSSZESEN:	943	1133	1294	1619	1852						

128**3.** A feudális korszakból „kilépő” Sopron területi kiterjedése jelentősen nem változott az 1850–1869 közötti időszakban. A bel- és külvárosokban 8, a nyolc elővárosban 92, összesen 100 ház épült. Azaz korszakunkban a legkevesebb a fentemlített „mérföldkövekkel” jelzett részidőkhöz viszonyítva, ahogy az az 1. számú táblázatból kitűnik. (Mindezzel nem ellentmondó – ahogy alább látni fogjuk –, hogy aránylag a legintenzívebb építkezés a Bach-korszakban volt.) Következésképpen az 1865 táján készült („A”-jelű) térképvázlat eredetijét[13(33)] is úgy tekinthetjük, amely a feudalizmus végén Sopron városképét hűen ábrázolja. Egyúttal megőrizte főbb olyan objektumnak a bejelölését, amelyet a későbbi, pl. a fentebb

említett Szita-féle 1871. évi térképen már nem találunk meg. Így a külváros védfalát az 1860-as évek közepén is sértetlenül ábrázolta Hasenauer Ágost városi mérnök. A változó történelmi idő még a Rák (Bánfalvi)- patak medrének középkori rendeltetését sem számolta fel teljesen. Deccard János Kristóf 1743. évi leírása szerint a Bánfalvi patak vizének folyását a falut követően ötszáz lépésre töltéssel a város felé kényszerítették.[14(34)] A patak ún. árapasztója a *Langezeilergraben* (ez nevét az ún. Hosszúsor, a *Langezeile*, a mai Rákóczi utca, Széchenyi tér déli sora és a Móricz Zsigmond utca után kapta) és azzal párhuzamosan a külváros falán kívül húzódott. A mai Frankenburg út 25. és 25/a. sz. házak helyén álló zsilip[15(35)] segítségével a város felé folyó vízfelesleget a Hosszúsori árokba eresztették. Térképünkön jól látható, hogy a Bánfalvi patak 1870-ben a mai Erzsébet kertben *(Neuhof)* még szigetet alkotott és nyitott volt az Újteleki elővárosban, a mai Liszt Ferenc Művelődési Központ előtt, a Torna utcában, amelyet gúnyorosan *Rosmaringengässchen*-nek neveztek a víz bűze miatt,[16(36)] továbbá a Papréten is (Ifjúság tér), ahol az egykori ortodox zsinagóga telke előtt folyt az Ikvába. Említést érdemel, hogy a patak vize a középkor óta a belváros védelmét szolgálta. (A belvárost körülvevő várfal előtt a várárkot 1330 és 1340 között ásták.) A Bánfalvi patakot a mai Petőfi téren leágaztatták és (a mai színház mögött kis tavat alkotva), a Színház utcában, a várfal melletti házsor helyén, az Ógabona téren át, a kelmefestők háza mellett folyt az Ikvába. A főága a Várbástya (a mai Liszt Ferenc Művelődési Központ) előtt ismét két ágat képezett. Az egyik a Széchenyi téren át a Domonkos templom előtti nagytóba (víztárolóba) torkollott, a másik tovább haladt a várárokba a Széchenyi téren át a Hátsó kapuig, elkanyarodott 129a Torna utca felé, ill. leágaztatták az Előkapuhoz, a Toronybástyához. Itt ismét két ágra szakadt, az egyik közvetlenül a várfal, a várostorony előtt húzódott és a másik ággal (amely az Előkapu mai házsora helyén volt) szigetet alkotva vezetett az Ógabona tér felé az Ikvába. Az Előkapu (toronybástya) mögötti és a várostorony előtti felvonóhidakat mellvéddel ellátott keskeny út kötötte össze.

3. Pannónia Szálloda

A vizesárok helyén 1750 után házak épültek, utolsóként a Bach-korszakban beépült a Széchenyi tér északnyugati sora is. Az 1870-es évektől a Bánfalvi patak visszatérhet eredeti, ősi medrébe, a *Langezeilergraben*-be és a mai Május 1. téren át, távol a várostól a *Grosse Furth* dűlőben találkozik az Ikvával. A városias fejlődés azonban utolérte és a fentebb említett téren átfolyó szakaszát szintén beburkolták.

A belvárost, a történeti városrészt, az utókor szerencséjére a XIX. századi építkezés nem rombolta le, noha helyenként súlyos sebet ejtett rajta. Erre a magyarázatot – mint látni fogjuk – részben a város XIX. századvégi gazdasági válságban találjuk, mivel a város vezetői éppen a hanyatló gazdasági viszonyok hatása alatt, korán felismerték Sopron történeti (műemléki) jellegét.

A belvárosban a magánépítkezők közül Spiess Vince Fő tér 2. sz., kétemeletes házát 1848-ból és Lenck Sámuel Szent György utca 11. számú házát említhetjük 1857-ből,[17(37)] amely egyúttal átjárót biztosított a belváros és a Várkerület 130között. (A belváros falát elsőként az evangélikus templom építésekor, 1784-ben törték át a Színház utca felé.) A XIX. század előtti belvároson további változást jelentett Rácz György Szent György u. 24. számú háza 1858-ban.[18(38)] Dr. Schreiner Károly egyemeletes, nyolc lakásos bérháza a Templom utca 3. sz. alatt 1873-ban épült, valamint dr. Schwartz Miklósnak 1909-ben[19(39)] ugyanott a 8. sz. alatti kétemeletes épülete hat lakással.

A külvárosban nagyméretű magánépítkezés az 1845–1869 közötti években főképpen a Várkerület övén és a Déli városrészben volt. Az 1. számú táblázatunk adatai szerint 1850 és 1869 között csupán három ház

épült, sőt a mai Lenin körúton két házzal kevesebbet találunk 1910-ben, mint 1850-ben. A levéltár tervtári anyagának tanúsága szerint azonban 1845–1869 között szinte alig találunk olyan vagyonos polgárt, aki ne építkezett volna. Legtöbbjük régi házát egy- vagy kétemeletesre átépíttette, vagy lebontása után újat építtetett.[20(40)] Az 1860-as évek elejére eltűnt az egykor a belvárost védő hármas várfal, a 11 bástyatorony és a várárok. (A várárkot a XIX. sz. elején beboltozták és szennyvíz elvezetésére hasznosították.) A kiépült – a korabeliek szerint – a „város legszebb utcája", a Várkerület *(Grabenrunde)*. A tanács részéről ugyanis tudatos városépítési és szépítési tervek érvényesültek.[21(41)]

Erre néhány jellemző adat: Tschurl György Dániel vaskereskedő a tanácsnak azt az ajánlatot tette, hogy, ha a „Rózsa vendéglő" elöl (Várkerület 119.) az ő háza elé teszik át az utcai lámpát, akkor saját költségén beszerez – egy a „mainál" háromszorta jobban világító, ún. Organdi-lámpát. A tanács kérését teljesítette és a petróleumról is gondoskodott, de Tschurl kötelessége volt a lámpa meggyújtása és eloltása (Fasc. XXIV. 1858–1834. jún. 13). Giefing Franciska kérte a háza előtti járda kiépítését. Arra hivatkozott, hogy az Ikvahídnál (Ikvahíd 1) és a Hátsókapunál (Várkerület 127. a mai 11-es számú élelmiszerüzlet) az általa építtetett házak szépítik 131a várost (Fasc. XXV. 5862–1838. jún. 27). A város megvette Geischläger Alajos festőközi házát, hogy az Ikva kedvezőbb lefolyását biztosíthassa (Gemeinde Protocoll. 1844. ápr. 17, 42–43., 1242–1844). Ritter Károly a Promenádon levő 658., 659. és 660. számú háza (ma Széchenyi tér 14–15.) helyére házat épített. A város Építészeti és Szépítészeti Bizottmánya kétemeletes házat kívánt és a városi tanács kétezer forinttal hozzájárult az építkezéshez. Rohonczy Ignác is mint királyi biztos engedélyét adta és méltányolta Ritter Károlynak „a város javára és díszére" megnyilvánuló készségét (az épület a Bach-korszakban a Helytartóság székháza; Fasc. XXV. 7559.–1849. febr. 19). A mai Liszt Ferenc Művelődési Központ helyén állt bástya lebontását sürgette 1857-ben a Helytartóság (Statthalterei Abteilung) a városi tanácsnál, hogy I. Ferenc József látogatásakor már csak az új iskolaépületet (ma Széchenyi István Gimnázium) lássa. A tanács megállapította, hogy a bontási munkát csak robbantással lehetne meggyorsítani, de az kárt tehetne az új iskola épületében, ezért a dekorálásáról gondoskodott. Nagelreiter Ferenc pallér a munka gyors és balesetmentes elvégzéséért 20 frt. jutalmat kapott (Gemeinde Protocoll, 1857. 54, 185). Eckl Ferdinánd kereskedő 1859-ben a mai Várkerület 167. ház telkei mögött a bástyafalrész (rondella) megvásárlására tett ajánlatot. A tanács úgy határozott, hogy 400 frt-ért (osztrák értékben) a tervben megjelölt területet átengedi, tekintettel arra, hogy az új ház megépítésével a város jelentékenyen „szépül" (ma a rondella lebontását fájlaljuk). A mai Templom utca–Széchenyi tér sarkán a postások kallóját a városi tanács 1860-ban megvásárolta, illetve kisajátította. A víz bűze kellemetlen volt az Orsolya zárda lakói és tanulói számára (APoe. Fasc. XXV. 11 614). A Kalló ároknál Lenck Nándor tulajdonában lévő romos, veszélyes házak kiürítését a tanács 1864-ban elrendelte, mert azok a Promenadot elcsúfították és az ott tartózkodó „félmeztelen" gyerekek koldulásukkal a sétálókat zaklatták (Fasc. XXIV. 5864).

4. A mai Torna utca bejárata előtti ház 1865-ben

132Felépült a Széchenyi téren a mai Művelődési Központ oldalán a 18., 20. és 19. számú ház is.[22(42)] Az utóbbit Szentgyörgyi Horváth Antal építtette 1856-ban; később takarékpénztár céljára szolgált. A Várkerület iparos-kereskedő házainak sorában külön is megemlítjük a vaskereskedőkét.[23(43)]

A Déli városrészben az udvari részek beépítése is jellemző volt. Itt a házak száma 1850-ben 79, 1910-ben 80. E városrészben összesen négy utcát találunk: az Ötvös, a Magyar, a Kis (ma Pócsi) és a Domonkos (ma Móricz Zsigmond) utcát. Szervesen kapcsolódott az egyik oldalon a Várkerülethez, a másik oldalon pedig a Magyar-kapun át a Győri elővárosban lévő gabona- és állatvásártérhez. Így érthető, hogy itt építkeztek az iparosok és kereskedők, pl. a sertéskereskedők, akiknek egyúttal jól jövedelmező vendégfogadójuk (kocsmájuk) is volt.[24(44)] Mégis sajátos módon, a Várkerület övén és a Déli városrészben az építkezést elősegítő vonzóerő nem is annyira a városrész ipari és kereskedelmi gócpontjában rejlett, hanem inkább a megnövekedett lakásigényben. Sopron ugyanis 1850 és 1860 között a Dunántúl hét vármegyéjének közigazgatási és bírósági központja. Az öt helytartósági kerület egyike, valamint az Ipari és Kereskedelmi Kamara székhelye. Utóbbi funkciója megmaradt a felszabadulásig. Az idetelepült tisztviselők a várfalakon belül, a város központjában kerestek lakást. Sopronban az 1857. évi népszámlálás idején 5513 idegen élt, a bel- és külvárosban 4124, azaz 75%-uk,[25(45)] a többi az elővárosokban. A fentebb leírt intenzív építkezések ugyanakkor egybeestek a város egyik legsúlyosabb gazdasági válságának időszakával. Az 1840-es évek közepétől visszaesett a város gabonakereskedelme, mert a bécsi Kaiser-Ferdinand-Nordbahn megépülése óta az udvar Olmützön keresztül lengyel gabonával látta el a tartományokat. Később a Bécs–Trieszt közt megépült vasút következményeként csökkent a

gyarmatáru-kereskedelme. A borkereskedelmet pedig a kormány az 1838. évi „magas vám és fogyasztási adóösszeg kivívásával” elzárta Ausztriától.[26(46)] A sertéskereskedelem központja is 1855 után átmenetileg Sopronból Győrbe került, és csak a sopron–kanizsai vasútvonal megnyitását követően, 1865-ben 133került vissza.[27(47)] Sopron polgársága tehát 1865 előtt némi haszon reményében tőkéjét szinte kizárólag az építkezésbe fektethette.

5. Az áll. főreáliskola (ma Széchenyi István Gimnázium)

Az 1873. évi bécsi bank-katasztrófa után a belvárosban, a Várkerületen és a Déli városrészben jelentősebb magánépítkezésről – a fentebb említett Schwarz és Schreiner háztól eltekintve – nem írhatunk. A kapitalista korszakot – a három városrészben – 1873 után a középületek reprezentálták. A kapitalista fejlődés eredményezte az újabb alsó- és középfokú iskolák létesítését. Az alsófokú iskolák feudális maradványként továbbra is az egyházak kezében maradtak. A Petőfi téren, a régi Kaszinó helyére építették a belvárosi katolikus elemi iskolát (1890),[28(48)] a Színház utcában az evangélikust (1884), a Templom u. 23. sz. alatt az izraelitát (1884). A Szt. Benedek-rend gimnáziumának régi épülete helyére még 1847-ben újat emeltek (Szt. György u. 9., a mai Erdészeti Szakközépiskola).[29(49)] Új iskolaként létesült, épült meg a m. kir. áll. Főreáliskola (ma Széchenyi gimnázium: 1857; Templom u. 12.) Építésével egyidőben, 1855-ben bontották le az ún. Zöld tornyot, amelynek eredményeként a Templom utca összekötötte a belvárost a Széchenyi térrel.

1341862-ben az evangélikus templom elé 56 méteres tornyot emeltek. Az Orsolya-rend új temploma 1864-ben, zárdája az iskolaépülettel együtt 1882-ben készült el.[30(50)] A posztósok bástyája helyén épült fel a neológ izraelita templom 1876-ban (Templom u. 23.),[31(51)] amely az 1944. évi bombatámadáskor

elpusztult. A város jelentőségét hangsúlyozó új városházát 1893–1896 között emelték,[32(52)] ami sajnálatos módon megbontotta a Fő tér műemléki egységét. A városháza építésekor az Előkapuban öt régi házat bontottak le, a Háromház téren kettőt. A Széchenyi tér reprezentatív épülete, a Kaszinó Egyesület palotája (ma Liszt Ferenc Művelődési Központ) 1873-ban épült, a Főposta pedig 1912-ben.[33(53)] Négy ház helyén a Petőfi téren az 1841-ben épített klasszicista stílusú színház helyére 1909-ben újat emeltek. A Várkerület 82. sz. alatt lévő Pannonia Szálló háromemeletes épülete 63 szobájával 1892-től újat jelentett. Régebben az egykori Vendégfogadószer, *(Wirtshausgasse)* csak kis vendégfogadókkal és kicsi szállodákkal szolgálhatott. A Várkerületen találjuk a nyolc bankházat is, a finánctőke épületeit.[34(54)]

A város nyugati részéhez tartozó utcák: Rákóczi, Szög, Hátulsó utca, a Festetics-köz, az Ógabonatér, a Lackner Kristóf és az Újteleki utca az Újteleki kapuval. A városrészben 1850–1910 között a házak száma héttel nőtt, amelyből hat az 1897-ben megnyitott Lackner utcában épült. A hatból négy a Bergmann-testvérek tulajdona volt. Itt épült meg a törvényszéki palota[35(55)] 1897-ben (ma Erdészeti Kollégium) és a Kereskedelmi és Iparkamara épülete[36(56)] (ma a rendőrség háza); ugyanakkor 1897-ben a régi lovassági laktanyát és az Ezredes kvártélyházat lebontották. A Rákóczi utcában megemlítjük a cs. és kir. katonatiszti leánynevelő intézetet[37(57)] („Zrínyi Ilona”) 1869-ből (ma a Ruhagyár). Ebben az utcában volt Russ Nepomuk János (3. sz.) és Lenck Sámuel bornagykereskedő háza (45–47. sz.); utóda 1903-tól Spitzer Mór volt. Az Újteleki utcában Rupprecht János cukorgyára működött 1806-tól 1886-ig; Schneeberger Nándor húsüzeme 1869-től a Hátulsó u. 2. sz. alatt (ma Húsüzem).

A város északi része a Bécsi kapuval: az Ikvahíd, Szent Mihály utca (ma Pozsonyi út) és a Szélmalom utca vonalával határolt terület. Összesen tíz utca, 1850-ben 130 és 1910-ben 134 házzal. A Bécsi utca és a Jégverem két-két házzal gyarapodott.

Ez volt a legkevésbé fejlődött terület, ahogy később látni fogjuk a lakosság száma is csökkent. Rupprecht Mihály fényképész (Bécsi u. 2.) és Schaffer Antal (Sas tér 4.) terménykereskedő házát említjük meg, valamint az Iparostanonc 135iskolát 1884-től (Fövényverem 21.) továbbá a Schármár János építész 1904-ben tervezte Mária Josephinum Egyesület épületét[38(58)] (ma Áll. Nevelőintézet).

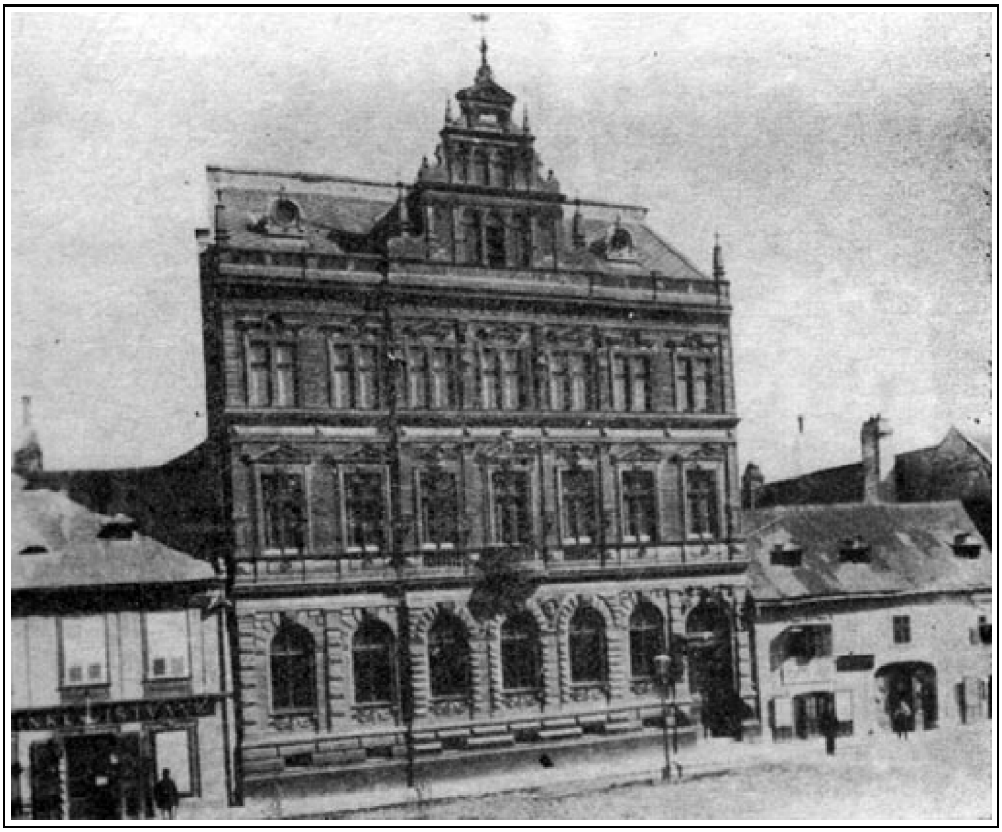

6. A Takarék- és Kölcsönegylet háza (ma Lenin krt. 59.), jobbról a mai Árpád u. megnyitásakor lebontott ház

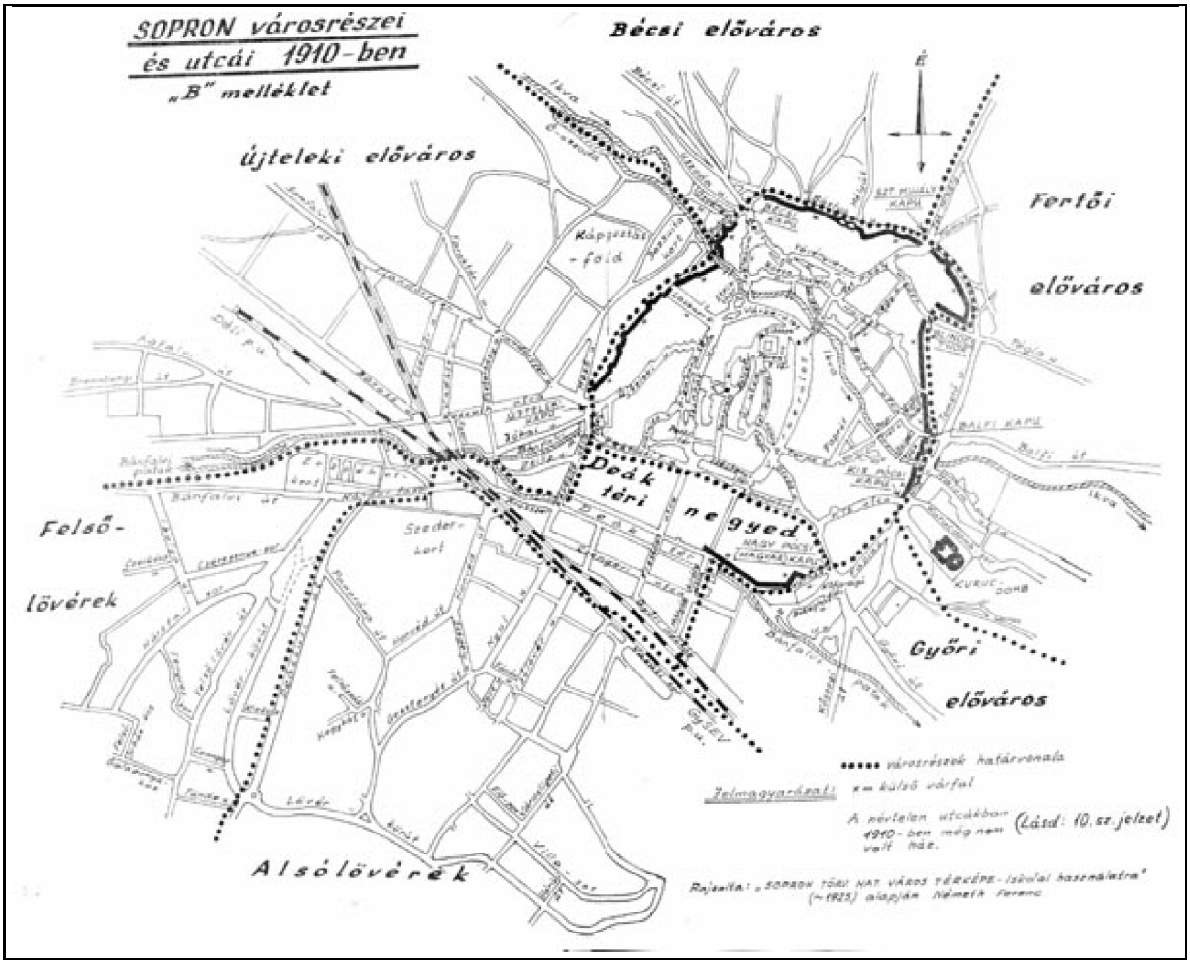

136–137Sopron városrészei és utcái 1910-ben
„B" melléklet

A város keleti részét képezi a [Szent Mihály utca]–[Ikvahíd]–[Várkerület]–Torna utca–Paprét, valamint a Szent Mihály kaputól a Balfi kapuig húzódó külső várfal által határolt terület. A Wieden (ma Gazda u.) végénél a külső városfalon a wiedeni kaput 1905-ben nyitották meg.[39(59)] A négy városrész közül itt volt a legnagyobb a házak számának növekedése (összesen 30). A Paprét (ma Ifjúság tér) 1850-ben épült ki, ahol 1850-ben még csak 4 ház volt, 1910-ben már 13. A Torna utca 1869 után létesült, miután a mai úttest helyén a patakot befedték és az utcát a Várkerület felé megnyitották.[40(60)] A Paprét utca (ez ma is az Ifjúság tér része) 1898-tól létezett. Az utóbbi három utcában 1850 óta 18 ház épült. A Papréten működött: Schwarz Antal és Weiss E. József csokoládégyára (1867-től 1901-ig). A Balfi utcában Kund Tófor bőrgyára 1847-től és Zettl József likőr- és ecetgyára 1844-től. Középületek: a Papréten a tornacsarnok (1866) és az Ortodox Zsinagóga[41(61)] (1890), valamint homlokzatával a Kis (ma Pócsi) utcára nézően az Áll. Felsőkereskedelmi iskola (ma Fáy András 138Közgazdasági Szakközépiskola: 1884), a hajdani Csendes-féle magániskola helyén (Paprét 24). Végül megemlítjük a Halász utca 23. szám alatt az Áll. Polgári Fiúiskolát (1904).[42(62)]

A város déli részéről fentebb már írtunk. A bel- és külvárosban 1850 és 1910 között tehát a házak száma 32-vel nőtt, ill. 1869 után 24 házzal, többségében középülettel. Újat jelentettek a polgári államigazgatás

épületei: a városháza, a törvényszéki palota, a posta, továbbá a banképületek. Sopron iskolaváros jellegét e korszakban kapta.

Amint 1. számú táblázatunk is tanúsítja, a városias fejlődés súlypontja 1850, de főképpen 1869 után a kapuk elé, az ún. elővárosokba került át. Ezekben 1848 óta 732, ill. 1869 óta 1910-ig 640 házat emeltek, szemben a történelmi bel- és külváros 32, ill. 24 házával. A kapitalizmusra jellemző üzemek, gyárak létesítésére a várfalon belüli terület egyébként sem volt alkalmas a szűk utcák és a sok részháztulajdonos miatt.

A részháztulajdon kimutatása 1911-ből: A belváros 106 háza közül egyikben sem volt társtulajdonos (természetesen a házastársakat, örökösöket nem számítva).

A Várkerület övén 165 házból csupán 6 a részháztulajdonos.

A nyugati városrészben 129 házból 24 részház (18%) volt (pl. az Újteleki utca 47 házából 9, azaz 19%; a Hátulsó utca 19 házából 7, azaz 37% stb.).

Az északi városrészben 134 házból 35 részház, azaz 26% (pl. a Szent Mihály u. 32 házából 15, azaz 46%).

A keleti városrészben 186 házból 53 részház, azaz 28% (pl. a Wiedenben, ma Gazda u., 31 házból 13, azaz 42%; a Halász u. 40 házából 17, azaz 40% stb.).

A déli városrészben pl. a Kis utcában 32 házból 13 (41%).

A városban (az elővárosok nélkül) a részházzal rendelkezők száma: 1848-ban 208, 1869-ben 192, 1885-ben 188, 1898-ban 177 és 1910-ben 135.

A részháztulajdon fokozatos csökkenésének okát részben az 1884-ben és 1906-ban történt telekkönyvi revíziónak tulajdoníthatjuk

Négy városrészben összpontosult tehát a részháztulajdon. Ott, ahol többségben az őstermelők, egyúttal az evangélikusok és a németajkúak éltek. Az őstermelők egész- és részháztulajdonával a későbbiek során foglalkozunk.

4. Az elővárosok kialakulása

Az Újteleki előváros az Ikva folyó–külső városfal–Képezde (ma Múzeum utca)–[Árokszer (ma Frankenburg út)] és a Bánfalvi patak által határolt részt értjük.

Az Újteleki kapu előtt 1869-ben 55 ház állt, 1910-ben 235, így 1885-ig 30, 1898-ig 81 és 1910-ig 69 ház épült, azaz összesen 180. Ez 327%-os növekedést jelentett. Az előváros fejlődését a Déli Vasút 1847-ben megnyílt pályaudvara lényegesen elősegítette, valamint az itt létesített üzemek. Az 1910-re kiépült 18 utca közül 1869-ben csak kilencben találunk házat. Elsőként épült ki az Újteleki kaput a Déli Vasúttal összekötő Indóház (ma Kossuth L.) utca és az azzal párhuzamos Újkert (Neustift, ma Jókai) utca, majd a Somfalvi (a későbbi Flandorffer, ma Táncsics) utca stb. A másik kilenc utca közül 1885–1898 között keletkezett: a Vadász, az Esterházy (ma Wesselényi), az Ősz utca és végül, 1898–1910 között: a Baross, a Csendőr (ma Knapp G.), a Káposztaföld (ma Káposztás utca), a Jezsuita kert, a Brennbergi és az Ágfalvi út. A fejlődés egyik 139mérföldkövének tekinthetjük 1893-ban az „Aranykereszt” gyógyszertár létesítését.[43(63)] Az Isteni Megváltóról nevezett nővérek templomukat és leányiskolájukat 1866-ban építtették (Fürdő u. 1., ma a

Ferenczi J. u. 1. Áll. Ált. Iskola). Ez a városrész lett az ún. ipari negyed. Az 1869 előtt keletkezett magánvállalatok: Wappel Antal féle fürdőház, gr. Pejachevich téglagyára, Flandorffer Ignác (Flandorffer u. 7., ma Táncsics u.), Klaber Mór (Kossuth u. 24.) borkereskedők házai és pincéi, a Steiner György-féle hordógyár (1867, a mai Mező utcában). Majd 1869 után Seyring Richárd és Emil keményítőgyára (1870. Faraktár u. 14.), Jakoby Adolf és Sándor Szivarkahüvely-, szipka- és dobozgyára (1904. Nándorfasor 4.) és Hilbert Ernő gomb- és fémdíszműgyára (1909. Csendőr u. 5., ma Knapp G. u.). A városi üzemek: a Faraktár, a Gázgyár (1865. Táncsics utca 12.), az Erzsébet-kerti sörfőzde (1848 előtti) és a Malátagyár (1841, a mai Jókai u.). Részvénytársaságként a Világítási és Erőátviteli Rt. (1898. Flandorffer, ma Táncsics u. 4.), a Sopron-Grazi-Vasárugyár Rt. Lágyvas és Acélöntöde (1909), a Haas-féle Szőnyeg- és Bútorszövetgyár Rt. (1909) és a Soproni I. Serfőzde és Malátagyár (1895).

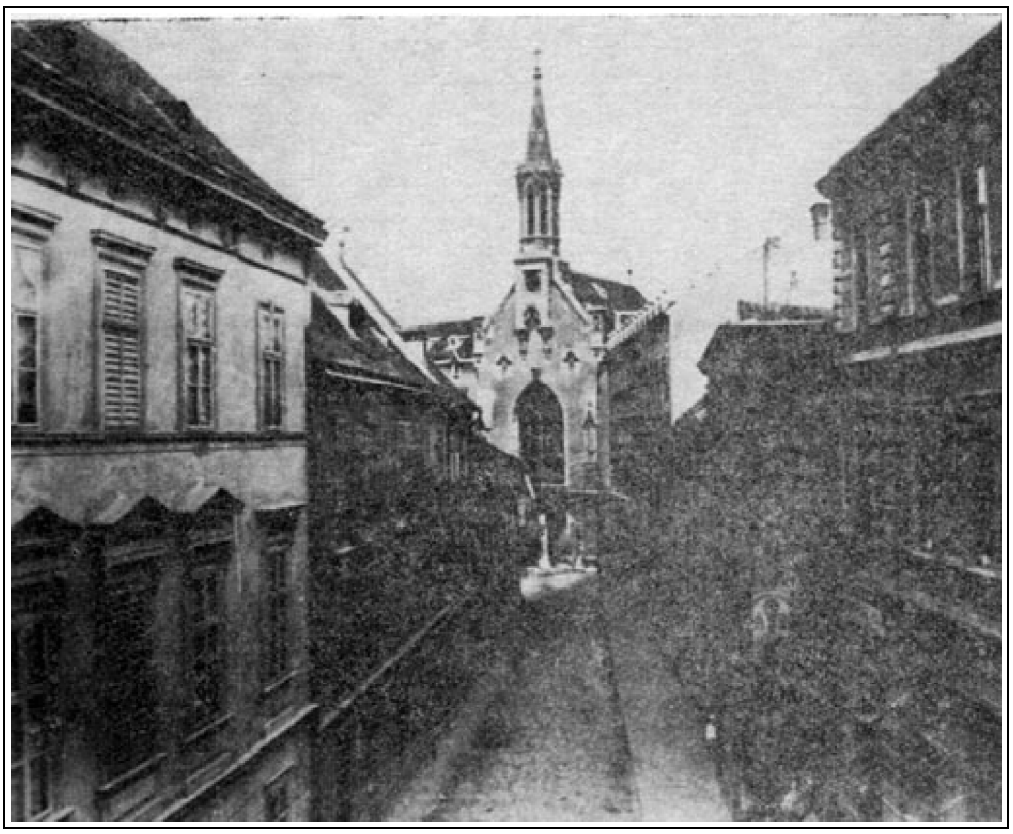

7. Az orsolyiták temploma és zárdája a Fegyvertár u. felől

140Az ebben a városrészben felépült laktanyák 2335 lélekszámú katonasággal 1910-ben már garnizonjelleget is adtak Sopronnak.[44(64)]

A Bécsi előváros a Bécsi kapu előtt van. Az Ikvapatak–külső városfal–[Szent Mihály (ma Pozsonyi)] úttal határolt terület. Házainak száma 1869–1910 között 36-ról 61-re emelkedett, tehát 25 új ház épült. Új utcaként találjuk a Bástya utcát 1898-ban 2, 1910-ben 6 házzal és a Mélyutat 1910-ben egy házzal. A városi közgyűlés 1910-ben határozatával megakadályozta, hogy a tanács a Bécsidombon való építkezésre engedélyt adjon. Azt Szilvássy Márton javaslatára „a szórakozó nép számára” akarta megtartani.[45(65)] Ezzel az előváros további fejlődését szinte lehetetlenné tette. Megemlítjük a Lähne-féle tan- és

nevelőintézetet (Bécsi út 19.), amely 1853–1918 között működött.

A Vízmű és Jéggyár (Bécsi út 1.) 1896-ban létesült, a város tulajdona volt.

A Fertői előváros *(See Vorstadt)* Szent Mihály utca (ma Pozsonyi út) és a külső városfallal határolt terület. A városrész első házai a Szent Mihály és a Balfi kapuk előtt épültek.

A Szent Mihály kapu előtt három utca létesült: a Tómalom, a Tégla és 1885 után a Szent Mihály utca (ma Pozsonyi út). A Szent Mihály kapu előtt külön városrész elsősorban a kedvezőtlen terepviszonyok miatt nem tudott kialakulni, viszont itt létesültek a város legjelentősebb téglagyárai.[46(66)] A Pozsonyi országút mentén, Soprontól négy kilométer távolságra, Kőhidán *(Stein am Brückl)* 1854-ben Carstanjen Gusztáv létesített cukorgyárat, majd az épület 1876-tól fegyintézet lett.[47(67)] Abban Schischa Adolf 1890-ben kaptafagyárat rendezett be és rabokat foglalkoztatott. A Balfi kapu előtt a Kurucdomb 1869 után épült be, ahol 1869-ben hét, 1910-ben már 28 ház állt a kialakított Kurucdombsorral együtt. A Temető utcát 1900 és 1910 között a Híd utcához csatolták, amely a Szent Mihály kaput és a Balfi kaput kötötte össze. Ebben a városrészben 1860-ban az Ikva mellett még öt malom működött,[48(68)] köztük Schönherr József malma. A Malom utcában (ma Lehár F. utca) 1877-ben létesített Bischitz Sándor keményítőgyára 1907-ben szűnt meg.[49(69)] A kurucdombi szélmalom 1861-ben épült, de a kedvezőtlen széljárás miatt 1870-ben megszűnt; mellette laktanyát alakítottak ki.[50(70)] Ugyancsak 1861-ben építtette a város Polgárotthonát (ma Szociális Otthon, Balfi út 2. sz.). A Szent Mihály kapu előtt 1869-ben 12 ház volt, 1910-ben 47, a Balfi előtt 54, ill. 121, a növekedés összesen: 35, ill. 67, azaz 102 ház.

141A Győri előváros közvetlenül a Magyar kapu előtt épült ki, a Kis Pócsi kapu–Fapiac–külső városfal [–(ma Mátyás király) utca] és a Kőszegi úttal határolt területen. Itt 1869 és 1910 között összesen 16 ház épült, főképpen a Győri és Kőszegi úton. A városias fejlődés legnagyobb megtorpanása 1900 után a Győri elővárosban volt, ahol 1910-ig összesen csak kettővel nőtt a házak száma. A Magyar kapu közvetlen közelében tartották az állatvásárt; ennek nagy forgalma elriasztotta az építkezőket. A sertéskereskedelem virágkorában, 1882 előtt, itt voltak a kereskedők raktárai és sertésszállásai.[51(71)] Az állat- és gabonakereskedelem visszaesésével a vagyonosok a város szebb, nyugalmasabb részein építkeztek. Ebben a városrészben voltak a kőfaragóműhelyek: a Mechle- (1815. Győri út 1.) és a Hild-cégé (1832. Kőfaragó tér 5); a szóda- és szappangyárak: a Manninger-cégé (1828. Győri út 17.), a Kummert-cégé (1841. Ív u.); mindkettő még 1918 után is működött, viszont a Schilling-féle már az 1860-as években megszűnt. A közvágóhíd 1869-ben épült (Győri út 36.).

8. Liszt Ferenc szobra (ma a L. F. Művelődési Központ) a régi színház előtt

A Kőszegi úton Nitsch Lajos és Schwarz Viktor sertéshizlaldája és gőzmalma az 1890-es évek végétől működött. A Wellesz–Schwitzer Elastique és Gumikötőgyára 1901-ben létesült. Megemlítjük még a régi Városi Közkórházat (Kórház u. 5.), valamint a Zita-féle magán betegápoldát. A mai Városi Közkórház 1912 és 1919 között épült.[52(72)]

142A Deák-téri (Május 1. téri) negyedet képezi a [Kórház utca], GYSEV-vasútvonal, Árokszer (ma Frankenburg út, [Rákóczi utca–Széchenyi tér–Domonkos utca] közötti terület. Itt 1869-ben még nem írtak össze házat, 1910-ben hét utca volt. A házak száma 1885-ben 32, 1898-ban 81 és 1910-ben 123. A szép környezetben, a tágas, levegős téren építették fel bérházaikat és villáikat a vagyonosabb polgárok. A Deák tér olyan szép, „hogy csak tessék párját keresni a Dunántúlon” – olvashatjuk 1893-ban a „Sopron” című újságnak[53(73)] a város vezetőit dicsérő cikkében. A városnegyed kiépülésére – a szép fekvésen kívül – a GYSEV-pályaudvar 1878-ban történt megnyitása is jelentős vonzóerőt gyakorolt. A Deák téri negyed beépülésének egyik előfeltétele a mai Május 1. téren a Hosszúárok *(Langezeilergraben)* beboltozása volt, amelyben mint természetes medrébe a Rák (Bánfalvi)-patak vize visszakerült. A patakot először az Erzsébet utca szélességében boltozták be, majd 1876-ban az Erzsébet és Batsányi utca közötti szakaszt. Ezt pedig követte a tér két végénél a Király utca (ma Mátyás király utca), ill. a Múzeum utca közötti rész.[54(74)] A tanács a Hosszúárok beboltozását 1892-ben az árok melletti közterület eladásából nyert pénzből fedezte. A beboltozást a közegészségi és az építkezési kedv fejlesztése szempontjából” tartotta fontosnak.[55(75)] Az Erzsébet (a mai Köztársaság) utcától a GYSEV felső átjárójáig, az árok mentén épült házsort Árokszernek nevezték. Az Erzsébet utcától a Kórház utcáig húzódó részt Szedresnek, amely nevét

az 1840-ben alapított „Sopron Vasi Szederfa Egyesület” által telepített szederfákról kapta. A Képezde (ma a Múzeum) utca és a Kórház utca közötti Árokszer és a Szedres, valamint a tér déli oldala 1876-ban, Deák Ferenc halálát követő időben kapta a Deák tér nevet. A Múzeum utca és a GYSEV-átjáróig terjedő Árokszer másik részét 1912-ben Frankenburg útnak[56(76)] nevezték el. Egyúttal az Alsólövérekben lévő Frankenburg (általunk nem ismert) utcának más nevet adtak, továbbá az Árokszernek az Újkert (ma a Jókai) utca vonalán fekvő részét a mai Jókai utcához csatolták.

A Deák téri negyed beépítésének egy másik feltétele volt az evangélikus gimnázium mögött lévő evangélikus temető felszámolása, amely a városrész fejlődésével mindinkább Sopron központjába került. A temető megszüntetését az Ödenburger Nachrichten cikkírója már 1873-ban szorgalmazta,[57(77)] végül az odatemetkezést 1886-ban szüntették meg, a Balfi úti új sírkert megnyitásával egyidőben.

A mai Széchenyi tér nyugati végéből kiinduló – a mai Május 1. teret átszelő utcát és folytatását, a mai Állomás utcát is Győri Indóház utcának nevezték. A Győri Indóház utca Állomás utcai része nélkül 1873-ban az Erzsébet (ma a Köztársaság) utca nevet kapta. A Széchenyi tér és az Erzsébet utca között lévő házat lebontották, hogy az összeköttetést megteremtsék.[58(78)] A Széchenyi teret a GYSEV-pályaudvarral összekötő mai Mátyás király utcában 1910-ben még csak hét ház volt. Az utca és a tér között lévő Tschurl-házat nem bontották le, 143ott 1912-ben csupán gyalogátjárót létesítettek.[59(79)] A Deák tér déli oldalával párhuzamos Csengery utca a város egyik leggyorsabban kiépült utcája, mert 1885-ben csupán egy ház volt ott, 1910-ben pedig már 29. A GYSEV-pályaudvar környékének beépítését 1884-ben a tanács a terület szabályozásával gyorsította, „azóta úgyszólván az egész építkezési kedv ezen a helyen találja kielégítését”.[60(80)] A tanács 1884-ben három földszintes és egy emeletes ház építésére adott engedélyt. A városnegyedben három építővállalkozó is tevékenykedett.[61(81)] Márkl József az Erzsébet utca keleti oldalán 150 méter hosszúságban rendelkezett telekkel és ott építkezett. A nyugati oldal beépítése Ullein Antal nevéhez fűződik, családtagjai tulajdonában egyidőben hat-nyolc ház is volt. A Deák téren és a Csengery utcában Boór Nándor vállalta a legtöbb ház megépítését. Tevékenységét 1890-ben azzal kezdte, hogy a Csengery utcában irodát és raktárt épített.[62(82)] (Több ún. kettős-, ill. ikerházat emelt.) A középületek sorában megemlítjük az Evangélikus Tanítóképzőt 1857-ből, az Áll. Felsőleányiskolát 1885-ből (ma „József Attila” Postaforgalmi Iskola, Május 1. tér 32.),[63(83)] a GYSEV állomásépületeit,[64(84)] a Nyugdíjintézetet (Mátyás király utca) és az igazgatósági épületet. A magánépítkezések sorából kiemelkedett Lenck Emil villája,[65(85)] ma a „Liszt Ferenc Múzeum” főépülete és a kétemeletes Russ-villa,[66(86)] a mai Zeneiskola. A Csengery utca 30. sz. alatt létesült a város egyik legjelentősebb gyára, 144a Vasárugyár Rt. 1909-ben. Ennek a városnegyednek a rohamos fejlődésével indokolta a polgármester 1892-ben a rendőrlegénység számának egy fővel való emelését.[67(87)]

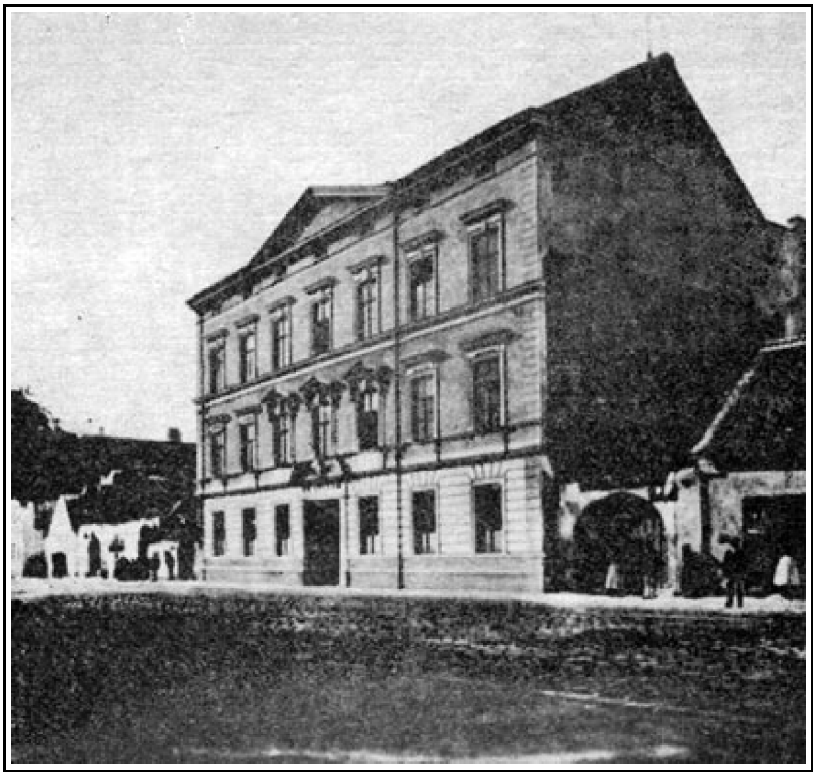

9. Az ev. líceum (ma Berzsenyi Dániel Gimnázium)

Az Alsólövérek: a vasútvonal–Városligeti út–Deákkúti út [Nándorfasor]–Bánfalvi patak közötti terület. Az „Alsólövérekben” utcák megjelölés nélkül 1869-ben 5, 1885-ben 19 és 1898-ban 39 házat találunk, viszont 1910-ben csupán kettőt,[68(88)] mert 1898 után a területet 12 utcára tagolták. Itt önálló utca az Alsólövér utca 1885-ben 4, 1898-ban 30 és 1910-ben 41 házzal, a Városligetben, ill. Villasoron 1898-ban 16 és 1910-ben 20 ház volt, valamint a mai egyetem épülete előtt Meyne kertészete 1869-től. Az „Alsólövér”-városrészben 1869-ben 8, 1885-ben 26, 1898-ban 87 és 1910-ben 121 ház volt. A házak számának növekedése 1869-től tehát 113. Az Alsólövérek magasabban fekvő, dombosabb területén többnyire villák, nyári lakok épültek. A fejlődést elősegítette, hogy Muck Endre erdőgondnok javaslatára 1892-ben a tanács a „Spangenwald”-erdőt parcellázta és a telkek egy részét még abban az évben értékesítette.[69(89)] A Villanegyed kiépítése érdekében a tanács 1905 táján a mai Villa soron újabb telkeket adott el azzal a kikötéssel, hogy a vevők hat éven belül villaszerű épületeket kötelesek emelni. Ha ez nem történik meg, a telek visszaszáll a városra és 145a vételárnak csupán 75%-át kapják vissza.[70(90)] Később, 1909-ben a Villa sor folytatásában, a kápolnától jobbra is parcellázott a város.[71(91)] Ebben a városrészben egy jelentősebb középületet emeltek, a Katonai Főreáliskolát[72(92)] (ma Erdészeti és Faipari Egyetem).

Az Alsólövérek fejlődésének egyik mérföldköve volt a körforgalom megvalósítása a Lövér (ma Szabadság) körúton 1913-ban.[73(93)]

A Felsőlövéreken a [Deákkúti út] és a Bánfalvi patak közötti területet értjük. Itt 1869-ben két önálló utca volt, a Bánfalvi út (a mai Ady Endre út egy része) és a Nándorfasor, továbbá utcák megjelölése nélkül Felsőlövérek 11, 1885-ben 21 és 1893-ban 39 házzal. A századeleji utcarendezés után, 1910-ben újabb 11 utcát találunk. A városrészben 1869-ben 17, 1885-ben 31, 1898-ban 56 és 1910-ben 87 ház volt. A házak

számának növekedése 1885-ig 14, 1898-ig 25 és 1910-ig 31, összesen tehát 70. A Felsőlövér úton 1910-ben a 28 házból kilenc a legtöbb adót fizető, vagyonos polgár tulajdona volt.

A városrészeket 1910-ben a „B”-jelű térképmellékleten mutatjuk be.

Ha a városias fejlődés egyik fokmérőjeként korszakunkban bemutatott házak számának növekedését összegezzük, azt tapasztaljuk, hogy a bel- és külvárosi házak számának növekedését 1850 és 1910 között 32, azaz 4%-os, az elővárosoké 732, azaz 504%-os volt. A városban összesen 764 ház épült, ami 83%-os növekedést jelentett. A korszakon belül, a fentebb említett négy részidőszakban épült házak – abszolút és relatív számban (lásd még az 1. sz. táblázatot)

Évek	Időtartam (év)	A város egész területén épült 764 ház abs. és rel. számban		Az elővárosokban épült 732 ház abs. és rel. számban	
1850–1868	19	100	13%	92	12%
1869–1884	16	132	17%	127	18%
1885–1897	13	314	41%	301	41%
1898–1910	13	218	29%	212	29%

E fenti négy időszakban a házak számának eltérő növekedése és a különböző foglalkozásúak, a különböző társadalmi rétegek városrészenkénti elhelyezkedése tehát szoros függvénye volt a gazdasági-társadalmi életben bekövetkezett változásoknak. Általánosságban is megállapíthatjuk, – minden bizonnyal soproni sajátosságként –, hogy az építkezések progresszivitása, lendülete a város kereskedelmének egy-egy válságos időszakával esett egybe. Az építkezés a legnagyobb méretű a Bach-korszak idején (bár ez az előbbi adatokból nem tűnik ki) és 1885–1898 között volt. A Bach-korszak építkezései során – ahogy fentebb írtuk – a Várkerület öve, a Déli városrész a nagy városokra jellemző arculatot nyert.

Az építkezések másik nagy időszakában, 1885–1898 között, a 12 év alatt kiadott építési engedélyek száma:[74(94)] földszintesre 391, egyemeletesre 75, kétemeletesre 1462[1]. Az 1891. év adatai hiányoznak. Viszont a következő 12 év alatt, 1898 és 1911 között földszintesre 204, egyemeletesre 49 és kétemeletesre 12. A XIX. század utolsó évtizedében tehát összesen 487 építési engedélykérelem volt, a XX. század első évtizedében viszont 265, azaz 45%-kal kevesebb.

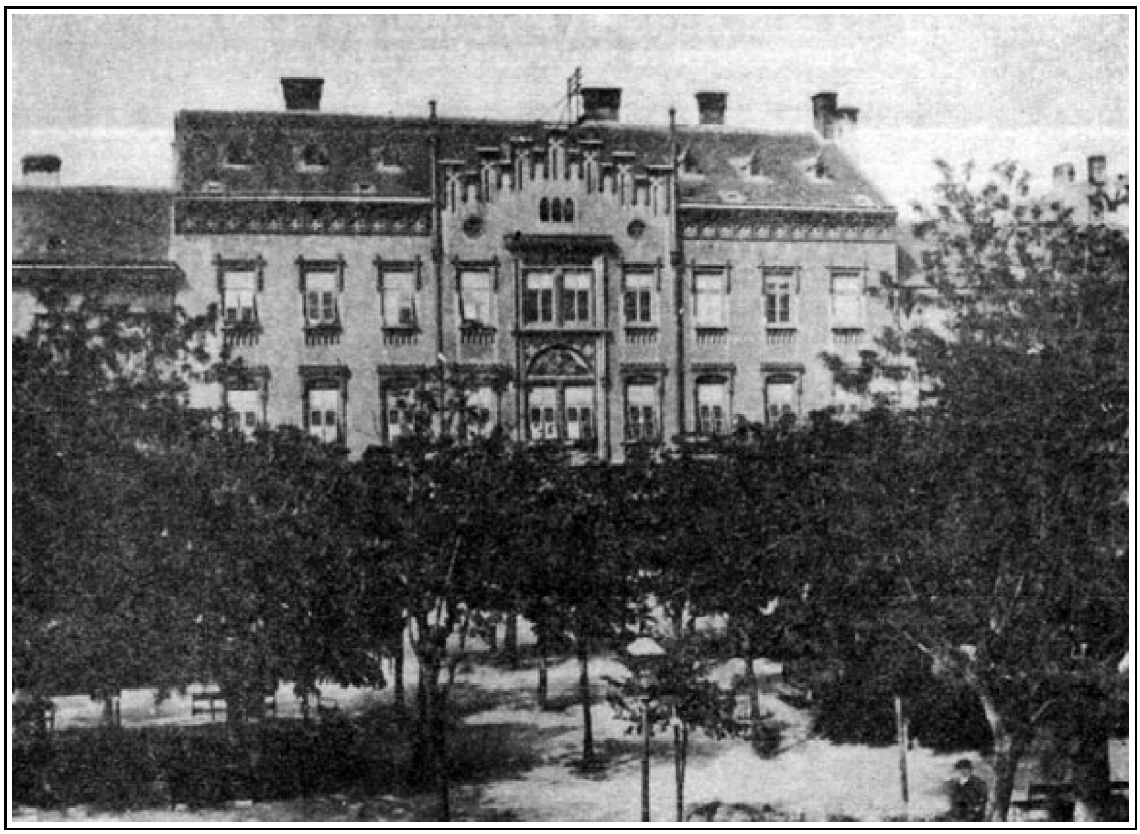

10. A Takarékpénztár (Széchenyi tér 19.)

A polgárság 1885–1898 között, hasonlóan a Bach-korszakhoz, felszabadult tőkéjét is házépítésre fordította, mivel a sertéskereskedelem központja 1882-ben Bécsújhelyre került. A filoxera a borkereskedelmet, a gabonakereskedelmet pedig a két magán vasúttársaság teherkocsi parkjának elégtelensége, valamint a román és az orosz gabona versenyképessége tette tönkre. A kereskedelem válsága az 1900-as évek elején még mélyebb lett. Megújhodás, ill. tőkefelhalmozódás azonban, mint az 1870-es években, már nem következett be. Tanulságos a következő négy évben kiadott építési engedélyek számát külön is összevetni. Így 1898-ban 52, 1899-ben 36, viszont 1900 és 1901-ben 12-12 építési engedélyt adtak ki. Már az 1901. októberi Baubank-bukástól függetlenül megtört tehát az építkezések lendülete. Ezt a bankbukás csak méginkább visszavetette, mivel elsősorban a családi házakat építtető közép- és kisebb vagyonúakat tette tönkre.

(Folytatjuk)

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Palotai István: Százéves a Fáy András Közgazdasági Szakközépiskola

Palotai István: Százéves a Fáy András Közgazdasági Szakközépiskola

1. Századszor fordul az esztendő azóta, hogy 1884-ben megkezdte működését Sopronban a „Közép kereskedelmi iskola". Megnyitása óriási haladást jelentett nemcsak a város, hanem az ország életében is. A szakoktatás megindítása előtt a humán irányzat volt az uralkodó a magyar iskolákban. A hat osztályú gimnázium és a két évi bölcseleti folyam volt hivatva alapot nyújtani a felső fokon továbbtanulni kívánó ifjúságnak. Ez volt az egyedüli előkészítő iskola, ennek növendékeiből lettek orvosok, tanárok, technikusok, bányászok, erdészek. Kereskedelmi ipariskolákat nem ismertek, azok szükségességét nem látták még.

A kereskedők áruikat Ausztriából vagy külföldről szerezték be, az iparosok többnyire csak kisiparosok voltak, közép- és nagyipar hazánkban névleg is alig létezett. Pedig a kibontakozó kapitalizmus, a nemzetek közötti kereskedelem nagyon is megkívánta a modern intézmények létrehozását. Sajnos, a kor igényeinek mindenben megfelelő, magyar nyelvű szakmai képzést nyújtó kereskedelmi és ipariskolák ezen a tájegységen nem léteztek, s létrehozásuk szükségességét sem ismerték még fel. Változásnak kellett bekövetkeznie és a nevelési elveknek is alkalmazkodniuk kellett a kor követelményeihez. A modern tanügynek újabb iskolákat kellett szerveznie. A reáltudományok gyors előretörése után az addig mellőzött kereskedelmi szaktudományok oktatásának is méltó teret kellett biztosítani.

Sokan, akik befejezték középiskolai tanulmányaikat, nem tanultak tovább, mivel vagy nem éreztek hivatást a tudományos pályák iránt, vagy mivel nem rendelkeztek a megfelelő anyagi erőkkel, a felsőbb iskolákban való tanulmányok folytatásához, a gyakorlati életben helyezkedtek el, hogy minél hamarább biztosíthassák jövőjüket. Az így elhelyezkedők jelentős része a kereskedői hivatást választotta úgyszólván minden képzés nélkül. Azok a fiatalok viszont, akik a kereskedelem terén magasabb szintű szakmai műveltségre vágytak, ezt csak külföldi intézményekben szerezhették meg.

A kereskedelmi iskolák szervezésére Magyarországon 1872-ben jelent meg az első miniszteri rendelet. Sokáig csak a fővárosban létezett kereskedelmi középfokú intézet, az úgynevezett „kereskedelmi akadémia".

2. Sopron város vezetői 1880-ban tették meg az első lépéseket kereskedelmi iskola felállítására. Az első tervek szerint az intézmény a főreáliskola – a mai Széchenyi gimnázium – épületében kezdte volna meg működését. Az akkori épület bővítésére 15 ezer forintot kellett volna biztosítani. Ez a terv ekkor még minden kezdeményező jószándék ellenére nem valósult meg.

Az első tanácskozás az iskola felállítása ügyében 1884. március 22-én zajlott le Szabó Károly királyi tanfelügyelő hivatalos helyiségében. Itt megállapították azokat a feltételeket, amelyek mellett az iskola megkezdheti működését. 1884. augusztus 1-én kelt az a vallás- és közoktatási miniszteri rendelet, amely a

kereskedelmi középiskola felállítását és megnyitását az 1884–85. tanév kezdetével rendelte el. A kereskedelmi középiskola I. osztályát a főreáliskola egyik helyiségében helyezték el. Az igazgatói teendők ellátását a főreáliskola igazgatójára, Salamin Leóra bízták.

Az iskola megnyitásáról az igazgató a következőképpen értesíti a város törvényhatóságát: „A soproni állami Közép Kereskedelmi iskola folyó hó 20-án reggeli 9 órakor fog megnyittatni, van szerencsém a Tekintetes Törvényhatóságot arra ezennel tiszteletteljesen meghívni. A megnyitás a reáliskolai épület mértani nagytermében lesz. Sopron, 1884. szeptember hó 17-én Salamin Leó igazgató”.

148Ugyancsak ebben a tanévben és ebben az épületben kezdődött meg az ipari oktatás, amely szintén most ünnepli centenáriumát. Kereskedelmi iskola 1884 előtt csak 9 volt az egész országban. Iskolánkkal egyidőben alakultak a budapesti II. kerületi Ponty utcai és a VI. kerületi Izabella utcai iskolák.

Intézményünk igen szerény keretek között tette meg az első lépéseit. Az első évben 7 növendék jelentkezett az első osztályba. Csupán egy kinevezett tanárral rendelkezett az iskola. A második évben egy újabb tanárt neveznek ki az iskolához és a tanév végén a főreáliskola rendes tanárát, Hahnenkamp Rezsőt bízzák meg az igazgatói teendők ellátásával (1886–1897).

Az 1885–86. tanévet már a Széchenyi tér 21. számú, Bauer Fanni-féle házban (ma: Entzbruder Kollégium) kezdték el 6 helyiségben, mivel a reáliskola épületében nem állt elég tanterem a gyarapodó osztályok és létszám számára.

1. Az iskola épülete az 1921. dec. 14-i soproni népszavazás idején

A vallás- és közoktatási miniszter 1886. évi februári, 156. sz. rendelete engedélyezte az iskola számára a „kereskedelmi Akadémia” cím felvételét és használatát. A cím felvétele és használata jó hatással volt az iskola tanulóira és azok szüleire, mivel a szomszédos Ausztriában a hasonló intézeteket akadémiáknak nevezték. A szülők szívesebben adták fiaikat a jól hangzó akadémia szóval jelölt intézetbe, mint kerekedelmi középiskolába.

Az iskola tanulóinak létszáma így évről-évre szépen növekedett. A Széchenyi téren lévő 6 helyiség hamarosan kevésnek bizonyult. A tanítást zavarta az utcai élet zaja, az egymásba nyíló tantermek megnehezítették az oktatást, továbbá a fegyelem fenntartását. Mindezek indokolttá tették, hogy az iskola új épületbe költözzék. Az 1889–90-es tanévet a Balfi utca 1. számú új ház második emeletén kezdték el 13 helyiségben. Ugyancsak ebben a tanévben miniszteri rendelettel az alsófokú 149kereskedelmi iskolát, az 1846-ban alapított tanonciskolát az akadémiához csatolták. Ez az új otthon sem tudta biztosítani a kedvező feltételeket a zavartalan tanításhoz. Hamarosan kiderült, hogy egyrészt a több lakóval bíró bérház nem alkalmas iskolai célokra, másrészt a tanulók létszámának további növekedése miatt a rendelkezésre álló helyiségek bizonyultak kevésnek.

Az 1892/93. tanévre már 90 ifjú iratkozott be. Ismét előtérbe került új épületbe való költözés szükségessége. Az állam így megvásárolta az 1892–93. iskolaév elején megszűnt Csöndes-féle tan- és nevelőintézetet, iskolánk mai épületét. A költözködést 1893. október 25-én fejezték be és azóta is itt folyik a tanítás.

Talán nem érdektelen itt felsorolni azokat a tantárgyakat, amelyekkel a tanulók tanulmányaik során foglalkoztak: magyar nyelv és irodalom, német és francia nyelv, földrajz, történelem, mennyiségtan, vegytan és vegyiparműtan, természettan, kereskedelmi számtan, könyvvitel, kereskedelemismeret, levelezés és irodai munkálatok, áruismeret, vegyi és mechanikai iparműtan, váltó- és kereskedelmi jog, nemzetgazdaság-, pénzügytan és pénzügyismeret.

A tanulmányok befejezése után hét tárgyból tettek záróvizsgálatot. Írásbeli és szóbeli vizsgát tettek magyar nyelvből, német nyelvből, könyvvitelből és kereskedelmi számtanból. Szóbeli vizsgát pedig áruisméből, kereskedelmi és váltójogból, történelemből, nemzetgazdaságtanból és pénzügyisméből.

Az egykori évkönyveket lapozgatva arra a megállapításra jutunk, hogy a tanulóknak igen szigorú követelményeknek kellett megfelelniök. Érdemes egy esztendő statisztikai adatait is megnézni. Valamennyi év ehhez hasonló képet mutat. Az 1891–92. tanévre 75 tanuló iratkozott be. Ebből római katolikus 37, ágostai hitvallású 15, helvét hitvallású 3 és izraelita 20. Magyar anyanyelvű 48, német anyanyelvű 27. A 75-ből 41 önálló iparos vagy kereskedő fia.

Az iskola vezetősége figyelemmel kísérte volt növendékeinek sorsát és érdekes tallózni azokban a levelekben is, amelyeket az egykori növendékek írtak volt tanáraiknak.

A kereskedelmi akadémia nem csupán a művelt kereskedők iskolája volt. Növendékei alkalmazást nyerhettek: a posta szaknál (mint posta főtiszti, tiszti és gyakornoki tisztviselők), pénztári szaknál (mint központi állampénztári és adóhivatali tisztviselők: köztörvényhatósági pénztárosok, alpénztárosok, ellenőrök), kezelési szaknál (mint dohányárulási, raktári, lotto-igazgatósági hivatalnokok, telekkönyvvezetők), zálogházaknál (mint igazgatók, ellenőrök, könyvelők, pénztárosok, ellenőrzési számtisztek). A kereskedelmi akadémiára csak olyan növendékeket vettek fel, akik a reáliskola vagy a

gimnázium, vagy a polgári iskola négy osztályát elvégezték, vagy akik betöltötték a 14. életévüket és a felvételi vizsgán megfeleltek.

Az iskola igazgatósága figyelemmel kísérte a tanulók iskolán kívüli tevékenységét. A távollakó tanulók csak olyan szállásadónál lakhattak, akikről az iskola igazgatósága meggyőződött, hogy az intézmény nevelő működését minden tekintetben támogatni fogják.

3. Az 1898-ban kiadott „Felső kereskedelmi iskolák szervezete" című rendelet értelmében megszűnt a „Kereskedelmi Akadémia" elnevezés és ezzel az intézmény „Felső kereskedelmi iskolá"-vá lett. Az egyes osztályokat alsó, középső és felső évfolyam névvel jelölték meg a szervezeti változás értelmében.

Ez a szervezeti változás az ország nyugati határszélén az iskola tanulói létszámának további fejlődésére nem volt jó hatással. Sokan úgy értékelték az akadémia cím megszűnését, mint az iskola lefokozását. A szomszédos Ausztriában a hasonló jellegű iskolákat továbbra is akadémiáknak nevezték és a szülők szívesebben küldték oda tanulni fiaikat.

E névváltozásnak tudható be, hogy a tanulók létszáma rohamosan csökkent. Az 1896–97. tanévre már csak 20 tanuló iratkozott be. 1897-ben Hahnenkamp Rezső igazgató betegsége miatt megválik az iskolától, nyugdíjba vonul és Kajaba Lajos igazgatóhelyettest nevezik ki igazgatónak. Az egykori méltatások szerint Hahnenkamp Rezső volt az intézet megizmosítója, aki tudományosságával, kristálytiszta jellemével, szigorú pontosságával, bölcs mérsékletével mindenkinek tiszteletét vívta ki.

150Az iskola igazgatói a Pócsi utcai épületet évről-évre tataroztatják, bővítgetik, javítgatják sok-sok költséggel, de kevés reményt látnak arra, hogy az épület a modern oktatás követelményeinek teljes egészében megfeleljen. Csak 80 esztendővel később válik valóra az egykori igazgatók álma.

A város nem rendelkezett olyan olcsó internátusokkal sem, ahol az iskola tanulóit elhelyezhette volna. Az ifjak elsősorban Sopron városból, Sopron megyéből kerülnek ki, de többen jöttek Vas, Zala és Moson megyéből is. Amíg a győri és veszprémi felső kereskedelmi iskolák nem nyíltak meg, sok tanuló érkezett Komárom, Győr, Veszprém és Somogy megyéből is.

Az a körülmény, hogy iskolánkban akkor nagy súlyt helyeztek a német nyelv tanítására, sok tanulót vonzott ide Mármaros, Szabolcs, Nógrád és Nyitra megyéből.

Az iskolai tandíjat igen magas összegben állapították meg, ezért az igazgatók a szegénysorsú, de kiváló előmenetelű tanulóknak az 1912/13. tanévtől kezdődően ösztöndíjat biztosítottak. Egy tanuló 400 koronás, négy tanuló egyenként 300 koronás és négy tanuló 200-200 koronás ösztöndíjat kapott.

Kajaba Lajos igazgatása alatt került sor a női kereskedelmi szaktanfolyamok bevezetésére is. A szaktanfolyamok célja a nőknek oly gyakorlati szakismereteket nyújtani, hogy a kereskedelmi, üzleti pályán működő férjüknek, atyjuknak helyettesei, segítőtársai lehessenek, s hogy szükség esetén az üzleti pályán maguk is különféle állások betöltésére képesek legyenek. A tarafolyamon szerzett szakismeretek alapján alkalmazást nyerhettek mint könyvvezetők, levelezők, pénztárkezelők bármely iparvállalatnál, kereskedésben, irodákban és hivatalokban.

E női szaktanfolyamok igen népszerűek voltak, minden évben 40 főt vettek fel a nagyszámú jelentkező közül. Egy-két kivétellel valamennyien végeztek is, az egykori kimutatások szerint igen szép eredménnyel.

A női szaktanfolyamok mellett azoknak a kereskedelmi alkalmazottaknak a továbbképzésére, akiknek nem

állt módjukban magukat a kereskedelem terén kiképezni, de alkalmat kerestek az önművelésre és szakképzésre, kereskedelmi szaktanfolyam indult.

Az iskola tanulói ekkor már nemcsak a gyakorlati életben helyezkednek el, hanem az évkönyvek tanúsága szerint egyre többen tanulnak tovább a budapesti Keleti Kereskedelmi Akadémián, a magyaróvári Gazdasági Akadémián, a budapesti és a kolozsvári Kereskedelmi Akadémián, a fiumei Kiviteli Akadémián és a Kereskedelmi Iskolai Tanárképzőintézetben.

4. Az 1914-es esztendő változást hozott az iskola életében. Meghalt Kajaba Lajos igazgató, aki egészen haláláig látta el feladatát. Kajaba Lajos mint tanár és igazgató kiválóan töltötte be hivatását. Puritán, nyíltszívű egyéniségével, megalkuvást nem ismerő jellemszilárdságával, általános tiszteletet és megbecsülést szerzett magának. Alapos tudását, fáradhatatlan tevékenységét teljesen iskolájának szentelte.

Utóda dr. Ditrói Nándor lett. Igazgatósága az első világháború és a Tanácsköztársaság idejére esik. Az első világháború közvetve az iskolai munkát is zavarta, mivel a háború során az iskolát többször lefoglalták a bevonult népfölkelők elszállásolására. A Tanácsköztársaság idején dr. Ditrói Nándor igazgató és Rácz Manó tanár a proletárdiktatúra közoktatáspolitikájának lelkes támogatói és hívei voltak. Rácz Manó 1919. május 12-én belépett a Vörös Hadseregbe. Az iskola tanulói a Tanácsköztársaság idején osztályonként 2-2 bizalmi férfiút s együtt egy főbizalmit választottak. Dr. Ditrói Nándort a Tanácsköztársaság megdöntése után lemondatták és Szegedre helyezték, Rácz Manó tanár pedig bírósági meghurcolás után emigrációba kényszerült.

A 160.500–1919. B. XII. számú rendelettel a minisztérium az iskolákat négy évfolyamúvá fejlesztette és aki érettségi bizonyítványt akart szerezni, köteles volt a negyedik évfolyamra beiratkozni. A lemondatott dr. Ditrói Nándor igazgató helyét Mészáros Sándor foglalta el.

A trianoni békeszerződés következtében az a veszély fenyegette Sopront, hogy Ausztriához csatolják, ezért 1921. augusztus 9-én a Vallás- és Közoktatási Minisztérium 151elrendelte az iskola Pápára való költözését. Erre a célra 20 ezer koronát biztosítottak. Augusztus 18-ára már az iskola valamennyi ingóságát elszállították és Pápán a Szent Benedek-rendi főgimnáziumban helyezték el. A december 14-én megtartott népszavazás során, – amelynek céljaira az iskola épületét is felhasználták – Sopron megmaradt magyarnak. Erről az eseményről egykorú fénykép található dr. Udvardi Lakos Jánosnak, az iskola egykori tanárának, nyugdíjas igazgatónak a tulajdonában. December 21-én megkezdték az iskola felszerelésének visszaszállítását Sopronba és január 9-én már meg is kezdődhetett a tanítás.

2. Az iskola épülete 1985-ben (Lobenwein Tamás felvétele)

5. Az 1925/26. iskolai évben lett az iskola névadója a XIX. század első felének kiváló közgazdásza, politikusa, írója és meseírója, a „nemzet mindenese”, Fáy András, egyúttal a Pesti Hazai Takarékpénztár alapítója, a „Bélteky-ház”, az első magyar társadalmi regény írója. Az ő áldozatkészsége, jelleme és magyarsága mintaképe legyen iskolánk tanulóinak. Neve, amit Széchenyi nevével együtt emlegettek, az idők próbáját kiállta, az iskola nem kényszerült névváltoztatásra.

Az 1927–28. tanévben került sor az iskola épületének részleges felújítására; e célra a minisztérium 11 600 pengőt engedélyezett. Az 1927–28. tanévben életbe lépett az új tanításterv, amely fokozatosan került bevezetésre és így 1931-ben új érettségi vizsgaszabályzat kiadására is sor került

1932. októberében nyugdíjazták Mészáros Sándor igazgatót, akit főigazgatói címmel tüntettek ki. Mészáros Sándor 33 évet töltött iskolánknál, ebből 22 évet mint tanár és 11 évet mint igazgató. Válságos években, a fenyegető elcsatolás és az anyagi leromlás éveiben átmentette az intézményt és értékeit a nyugalmasabb évekre. Mint költő és író is jelentős volt Sopron irodalmi életében. 1946-ban halt meg tragikus körülmények között. Itt temették el a régi Szt. Mihály temetőben. Sírkövén csak az „író” felírás olvasható.

152Helyére Legányi Dezsőt nevezték ki, aki 10 éven át volt a bajai fiúiskola igazgatója, de ő csak a következő tanévben vette át az iskola vezetését. Addig dr. Mosóczi-Meyne Richárd igazgatóhelyettes vezette az iskolát.

Az 1934–35. tanévben volt az iskola fennállásának 50 éves jubileuma. Ebből az alkalomból 1934. október

27-én tartották a városháza közgyűlési termében az intézeti díszzászló avatóünnepségét. November 10-én és 11-én került sor a Kaszinó nagytermében a jubileumi ünnepségekre és az első világháborúban elesett 51 volt tanuló emlékművének leleplezésére.

Az iskolát közelebbről érintette az 1935. évi VI. t. c., amely a közoktatásügyi közigazgatásról és a gyakorlati irányú középiskoláról szólt. Eszerint az országot 8 tankerületre osztották. A felső kereskedelmi iskolák főigazgatósága megszűnt és iskolánk a szombathelyi tankerületi főigazgatóság hatáskörébe került. 1935. május 15-én tartották az iskolában az első ballagást.

1937. szeptember 25-én és 26-án Sopronban tartotta választmányi ülését és évi rendes közgyűlését a Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesülete. A közgyűlésre 120-an jöttek össze. 25-én este választmányi ülés volt az iskolában és vacsorára a helyi kereskedelmi érdekképviseletek látták vendégül a társaságot a Lövér-szállóban. Másnap délelőtt a Széchenyi szobornál volt az ünnepély, majd közgyűlés a városháza tanácstermében és Sopron város a Pannonia szállóban adott ebédet a közgyűlés résztvevői tiszteletére. A város és környékének szépsége, valamint a vendégszeretet igen sok barátot szerzett Sopron városának.

1940 januárjában a zsidótörvény értelmében nyugdíjazták Tivadar Ignác tanárt, aki az iskolánál több mint 20 éven át teljesített szolgálatot. Alaposan képzett, igen szigorú, következetes, igen fejlett igazságérzetű matematika tanár volt. 1944. július hó elején vitték el Sopronból, a későbbiekben semmi hír sem érkezett róla.

Az 1940–41. iskolai évtől kezdve intézményünk fokozatosan kereskedelmi középiskolává alakult át. Bevezették az üzemi gyakorlatot. Az üzemi gyakorlat bevezetésével az iskola tanári kara minden alkalmat megragadott az oktatás gyakorlatiassá tételére. A kereskedelmi és üzemi gyakorlatokat az I. és II. osztály tanulói részére tartották havonként egy alkalommal és a tanév végén hét napon át. Fő cél a tanulók öntevékenységének fejlesztése volt.

Legányi Dezső tanügyi főtanácsos igazgatót a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943 júliusában nyugállományba helyezte. Legányi Dezső 10 évig volt az iskola igazgatója. Igazgatósága alatt a tanulói létszám megkétszereződött. Az iskola épületét tatarozták és új bútorzattal látták el az iskolát. Irányítása erélyes és céltudatos volt, kiváló szervezőképességgel rendelkezett. Új életre keltette a Végzett Tanulók Szövetségét, lelkes munkával szervezte meg az iskola 50 éves jubileumát. A Kereskedelmi Iskolai Tanáregyesület soproni közgyűlése is az ő szervező munkájának köszönhető. Széles körű társadalmi összeköttetéseivel emelte az iskola tekintélyét. Legányi Dezső utóda dr. Wallner Ernő egyetemi magántanár, tanügyi főtanácsos, a veszprémi állami kereskedelmi középiskola igazgatója lett.

Az 1943–44. tanévben indult meg a felnőttek tagozatának I. osztálya 42 tanulóval. 1944. március 23-án az iskola épületét a német katonaság elszállásolására vették igénybe, ezért a tanítás az evangélikus tanítóképző intézetben folyt délutánonként.

A háborús nehézségek megmutatkoztak az 1944–45-ös tanév megnyitásában, amelyre szeptember 9-én került sor, de a tanítás október 24-től már szünetelt. November hónap folyamán a tanárok a tanulókkal hetenként két-három alkalommal csoportosan foglalkoztak, a december 6-i légitámadás után azonban ez is megszűnt. A tanítást 1945. május 9-én kezdték meg újra a Deák tér 13. sz. bérház szobáiban és ott is került sor a tanév befejezésére július 14-én. Az iskola épülete a katonai igénybevételek során erősen megrongálódott.

6. Az iskola épülete 1945 júliusában mentesült a katonai igénybevétel alól, rövid időn belül sikerült az épületet megfelelő állapotba hozni és a tanévet ismét a régi otthonban megkezdeni. Az evangélikus tanítóképzőintézet épületét bombatalálat érte, így most a Pócsi utcai iskola adott otthont a tanítóképzőintézetnek is.

153Döntő esemény volt 1945, a felszabadulás éve. Az 1945–46. tanévben az iskola felügyeleti főhatósága a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium helyett a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium lett. A közvetlen felettes hatóság a Kereskedelmi Szakoktatási Főigazgatóság. Ebben a tanévben került sor először a diákkormányzat bevezetésére.

Az 1947–48. tanévben az 1848–49-es szabadságharc emlékezetére és tiszteletére centenáris kiállítás megrendezésére került sor. A kiállítást a kereskedelmi leányközépiskolával együtt közösen rendezték. Anyagát az országos centenáris kiállításon is bemutatták.

Az iskolák államosításakor a tantestület tagjai számára nagy megterhelést jelentett, hogy a volt egyházi iskolákban is kénytelenek voltak óraadást vállalni. A tantestület a pedagógiai megújulás érdekében szívesen vállalta ezt a többletmunkát. A tanári kar nevelési eljárásában a demokratikus követeléseket tartotta szem előtt, amely a korszerű haladást biztosítja és minden alkalmat megragad a népi demokrácia építésébe történő bekapcsolódásra. A múlt kettős nevelési célja mellé – jó szakember és általános műveltségű ember – harmadik célul a közösségben élő, annak szolgálatát örömmel vállaló ember nevelése társult. A tanári testület tagjai nemcsak az iskolai, hanem a tömegmozgalmi feladatokat is szívesen vállalták. A népi demokrácia szellemének megfelelő munkára nevelést célozzák az iskolai ünnepélyek és kiállítások, előadások, faliújság és a helyiségek dekorációja.

Az 1949–50. tanévben az iskola közgazdasági gimnáziummá alakult át. Ugyanekkor szervezik meg a Sopron megyei Tankerületi Főigazgatóságot. A tantestület nevelő munkájában a szocialista ember nevelése kap egyre nagyobb hangsúlyt. Az egyéni felelősségnek kell fokozott mértékben érvényesülnie. A szakmai és ideológiai önképzés szintén előtérbe került. E céloknak az elérése érdekében a tanév során sok nevelési és módszertani értekezlet megtartására kerül sor. A munkás és paraszt származású tanulók fokozott segítése a tanári munka elengedhetetlen feltételévé válik.

Az 1951–52. tanévre ismét új nevet kap az iskola és Közgazdasági Középiskola mezőgazdasági tagozata néven szerepel. A tanulmányi időt ezzel egyidejűleg három évre szállították le.

A következő tanév újra változást hoz az iskola nevében. Most már Közgazdasági Technikum lesz az iskola neve és a tanulmányi időt ismét négy évre emelték, mindenki megelégedésére. A technikum elnevezést huzamosabb ideig, 12 esztendeig megtarthatta az iskola.

1952 szeptemberében változás következik be az intézmény vezetésében. Dr. Wallner Ernő igazgatót a budapesti Tudományegyetemen docenssé nevezik ki és így 9 évi szolgálat után megvált a Közgazdasági Technikumtól. Nagyszabású, értékes irányító tevékenysége új lendületet hozott az iskolai munkába. Irányítása alatt a technikum tanári testülete színvonalas nevelő és oktató munkát végzett. Fontos szerepet töltött be a közéletben is a Pedagógus Szakszervezet soproni csoportjának elnökeként. Mint megyei középiskolai tanulmányi felügyelő tevékenyen mozdította elő megyénk középiskoláinak oktató és nevelő munkáját. A megyei tanács fáradhatatlan szorgalommal, példamutató lelkiismeretességgel a szocialista haza iránt tanúsított hűséggel kifejtett igazgatói munkásságáért köszönetét fejezte ki. A tanári testület igazi atyai barátját, jóakaróját, érdekeinek képviselőjét és megvédőjét veszítette el benne, aki tudásával,

határozottságával és tekintélyével nagy tiszteletnek és szeretetnek örvendett megyénk pedagógus köreiben.

Az új igazgató, Losonczi István, csak a következő tanévben kezdte meg működését, addig dr. Pap András megbízott igazgató látta el a feladatot. Őt a tanév végén a minisztériumba helyezték. Minden tanítványa azóta is csak szeretettel és tisztelettel tud visszagondolni tanári egyéniségére. A tablókon látható szigorú tekintete mögül is minden jó emberismerő számára nyilvánvaló az az arca is, amely a mélységes emberszeretetet tükrözi. Diákjai nem véletlenül hívták meg minden találkozóra és az sem véletlen, hogy meghívásaikat elfogadva el is jött Sopronba és az iskolával mindvégig tartotta a kapcsolatot.

Az 1953–54. tanévre 24 leány is beiratkozott az iskolába, akik számára külön osztályt nyitottak. A következő tanévben pedig az első koedukált osztály megnyitására 154is sor került. Az ifjúság akkori szervezete, a DISZ tevékenyen résztvett a tanulók iskolán kívüli elfoglaltságának és a mozgalmi munkának a szervezésében. Halmos Lajos tanár vezetésével jól szereplő énekkarral is rendelkezik az iskola.

Sok huzavona után az iskola tatarozására is sor kerül, azonban a munka előrelátható lassúsága miatt csak a 75 éves jubileumi ünnepség lezajlása után kezdenek hozzá.

Az 1955–56. iskolai évben helyezték az iskolához Király Ferencet és ekkor kezdte meg szolgálatát dr. Pászli Imréné is, aki azóta is és még ma is odaadó, lelkes, szorgos tanárai az intézménynek. A következő években már több leány, mint fiú tanuló iratkozott be az iskolába.

Az oktató munka eredményességét mutatja, hogy a KISZ tanulmányi olimpiászon Szalai László IV. osztályos tanuló történelemből második, Pajter Edit pedig negyedik helyezést ért el.

A köznevelés terén az általános műveltség, szaktudás mellett az erkölcsi nevelés és ennek kapcsolatai a világnézeti, politikai neveléssel kerültek előtérbe, megtartva a közgazdasági szemléletre való törekvést.

A soproni Gépíró és Gyorsíró Iskola a Művelődésügyi Minisztérium rendelkezése folytán 1958. június 1-én került iskolánkhoz és azóta is eredményesen működik. Két tagozata van. Délelőtt a rendeskorúakat oktatjuk, a délutáni, illetve az esti órákban a felnőtt hallgatókat. Évente 80–100 tanuló iratkozik be, és ezeknek a legnagyobb része két évi tanulás után megkapja az oklevelet. Az innen kikerült hallgatóink az életben kifogástalanul megállják helyüket. Erről tanúskodnak az országos versenyeredmények is.

Közben az iskola neve is többször változott. 1953-tól 1965-ig a Közgazdasági Középiskola helyett a Közgazdasági Technikum mezőgazdasági tagozat elnevezést vezetik be. Az 1965–66. tanévtől általános irányú Közgazdasági Szakközépiskola, az 1975–76. tanévtől Közgazdasági Szakközépiskola. A szakközépiskolákat ágazatokba sorolják. Iskolánk számviteli gazdálkodási ágazatú lesz. Ezzel biztosítják a munkakörök szakmai követelményeihez való alkalmazkodást, a differenciált szakképzést és képesítés megszervezését. Az ágazatokon belül a népgazdasági ágak szerinti specializációk vannak. Iskolánk az ipari specializációhoz tartozik. 1965-ben az iskola igazgatója, Losonczi István, nyugállományba vonul. 1965-től Király Ferenc látta el az igazgatói teendőket egy év megszakítással 1975-ig. A megszakítás idején Horváth Gyula igazgatta az iskolát. Király Ferenc 1975-ben lemondott és helyére új igazgatót neveztek ki, aki jelenleg is ellátja a feladatokat.

1975-ben iskolánkhoz került a Kereskedelmi Szakmunkásképző Iskola, amelynek elődje 1889-től a felszabadulás utáni megszüntetéséig az iskola keretei között működött. Az iskola nagyfokú és sokirányú igénybevétele miatt csak 1981-ig működhetett a szakközépiskola mellett.

Intézményünk jóval több mint százéves épülete a korszerű oktatás követelményeinek már egyáltalán nem

felelt meg, ezért teljes felújítása vált szükségessé. A hosszadalmas és sok gondot okozó előkészítő munka után 1980 szeptemberében kezdődtek meg a felújítási munkálatok. Az előkészítő munkában jelentős szerepet vállalt magára Békési Józsefné gazdasági vezető. Korai halála miatt nem láthatta a felújított iskolát. A felújítás elvégzéséhez szükségessé vált, hogy az épületben bennlakó öt család számára a városi tanács segítségével lakást tudjunk biztosítani. A felújítás során az iskola épületének belső kiképzése teljesen megváltozott, új tantermek, modern iskolai könyvtár, szertárak, kondicionáló terem, udvari sportpályák kialakítására került sor.

Az iskola teljessé válásához hiányzik a tornaterem. A felújítási tervező munkák során minden erőfeszítésünk ellenére sem kerülhetett sor ennek megvalósítására pénz hiányában. Reméljük, hogy a tornaterem megépítésére iskolai testnevelésünk még eredményesebbé tétele érdekében előbb-utóbb sor kerülhet. E célra megfelelő hellyel is rendelkezünk.

A tanítás a felújítás két esztendeje alatt a város öt különböző pedagógiai létesítményében folyt, így többek között a Széchenyi Gimnáziumban és az Entzbruder 155Kollégiumban is, ahonnan valamikor szakközépiskolánk előde útjára indult. A széttagoltság ellenére a nevelő és oktató munka rendszeresen és szervezetten az elvárt színvonalon folyt. Mindez állandó figyelést, szervező munkát, összehangolást igényelt az iskolavezetéstől, fegyelmezett és kitartó munkát a tantestülettől, de a tanulóifjúságtól is.

Intézményünk jól vizsgázott e nehéz és sokféle megpróbáltatást és buktatót rejtő időszakban, rendben folytak mind a tanítási órák, mind a felkészülés az érettségire, illetve a továbbtanulásra. E munkából szorgosan vették ki részüket iskolánk gazdasági részlegének dolgozói és a technikai munkatársak is.

3. A Fáy András emléktábla

7. 1982 szeptemberében örömmel vette birtokába a tanulóifjúság és a tantestület a felújított és modernizált, a kor követelményeinek immár jobban megfelelő, újjávarázsolt épületet és sportudvart.

A sok változást és viszontagságot megélt iskolánkban a legutóbbi változtatás gazdasági szervezés terén történt. Iskolánkat gazdasági ügyintézés terén összevonták a Martos Flóra egészségügyi szakközépiskolával, ami a különböző gazdasági érdekek egyeztetését igényli.

Az iskola öregdiákjainak kezdeményezését és áldozatkészségét dicsérendő, a centenáriumi évforduló alkalmából Fáy András emlékezetére és tiszteletére a névadónk mellképét ábrázoló emléktáblát lepleztünk le öreg iskolánk megújított homlokzatán. A dombormű Sz. Egyed Emma soproni képzőművész alkotása. A centenáriumi ünnepséggel egyidejűleg kiállításon mutattuk be az elmúlt száz év életének tárgyi emlékeit, régi taneszközöket, tablókat, valamint néhány volt tanítványunk életútját.

A múlt hagyományait, melyek a haladást szolgálták, megőrizzük és összeegyeztetjük a jelen korunk kívánalmaival. Az élet egyre rohamosabban fejlődik körülöttünk, s nekünk ezzel a fejlődéssel névadónknak, Fáy Andrásnak, szellemét követve lépést kell tartanunk.

Célunk, hogy az elkövetkező évek tanári testülete legyen méltó az elmúlt száz esztendő örök emberi értékeket képviselő eszméihez és neveljen iskolánk falai között a szocializmus építésében lelkesen dolgozó

becsületes, hazáját szerető igaz embereket.

156KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Bognár Dezső: A Soproni Városszépítő Egyesület 115. évfordulóján rendezett ünnepi közgyűlés elnöki emlékbeszéde (1984. szept. 28)

1. A Soproni Városszépítő Egyesület 1869-ben alakult meg, tehát 115 éve alapszabállyal működő egyesületünk van. A múlt esztendőben sokat törtük a fejünket azon, hogy a 115. évfordulót miként ünnepeljük meg. Foglalkoztunk a jubilálás gondolatával is, de mivel a 115. év jubileumok tekintetében nem kerek esztendő, erre nem kerülhetett sor. A jubileumi évfordulóra még tíz évet várni kell.

Hogy mi mégis a 115. évfordulót nem tekintjük csak egyszerű évfordulónak, annak az az oka, hogy egy-két elmulasztott kötelességünknek akarunk eleget tenni és erre a 115. évfordulót találtuk a legalkalmasabb időpontnak. Egyéb okunk is van rá.

Örömünkre hazánkban egyre több városszépítő egyesület alakul és ahogy lenni szokott, vele egy időben elkezdődött annak bizonygatása is, hol működtek már – megelőzve egyesületünk megalakulásának időpontját is – városszépítő bizottságok.

Mi ezt nem vitatjuk el, hisz Sopronban is működött városszépítő asztaltársaság, a városszépítő egyesületet csak azért nem alakították meg, mert a Bach-korszakban az egyesület alakítására még gondolni sem lehetett.

Kérem, ne tekintsék hivalkodásnak, talán nem is az, hisz állnak azok a koronatanúk, amelyek ékesen bizonyítják, hogy Sopronban már a középkorban és utána is milyen sokat törődtek városuk formálásával. Még állnak a középkori épületek, gyönyörködhetünk bennük. A Várostorony, a Kecsketemplom, a Szt. Mihály templom még ma is szimbóluma a városképnek és nem hódoltak be az ezredforduló divatos építkezésének, szinte érintetlenül hagyták ránk a belvárost, hazánk egyik legszebb műemlékegyüttesét, melynek hangulata nemcsak bennünket, hanem a városunkba látogató turistákat is elbűvöli.

Nem volt véletlen, hogy a több évszázados, folyamatos műemlékvédelemért hazánkban Sopron – megelőzve sok európai várost is – kapta meg az Európa-Preis für Denkmalpflege kitüntetést.

És nem volt véletlen az sem, hogy Európa-Preis für Denkmalpflege kitüntetést kapott Szakál Ernő Munkácsy-díjas szobrászművész, restaurátor, nyugalmazott egyetemi docens is, aki nemcsak szűkebb

hazájában, Sopronban, hanem hazánk műemléki örökségeinek restaurálásában és rekonstruálásában kiváló eredményeket ért el.

2. Egyik nagy adósságunk: a Soproni Szemlét egyesületünk alapította 1937-ben, az akkori elnöke, dr. Heimler Károly kezdeményezésére. De az egyesületünk által alapított szemlében egyesületünk története még nem jelent meg. Ennek a mulasztásnak már eleget tettünk. Dr. Szabó Jenő írta meg egyesületünk 115 éves történetét (aki benső munkatársa volt már dr. Heimler Károlynak) és így a Szemle olvasóinak lehetősége van megismerkedni egyesületünk gazdag és alkotó tevékenységével.

De a Szemlét nem olvassa mindenki, egyesületünk tagjai is csak kevesen. Éppen ezért egyesületünk elnöksége elhatározta, hogy egyesületünk 115 éves történetét a történeti évforduló alkalmából a Szemle mellékleteként 2000 példányban kiadja. Ezzel az a célunk, hogy egyesületünk történetének olvasását mások részére is lehetővé tegyük. Városunk fiatalabb generációja is ismerje meg egyesületünk eredményekben gazdag történetét, Sopron lakóinak megható és sokszor nagy áldozatot is vállaló városszeretetét és állandó törekvését arra, hogy városát még szebbé, még vonzóbbá tegye.

Örömmel jelentem be, hogy a történet külön kiadása már elkészült és az ősz folyamán egyesületünk minden fizető tagjának térítésmentesen postán a címükre elküldjük. Borítólapját a mindenki által ismert grafikus-művészünk, Sterbenz Károly 157tervezte és rajzolta meg. Reméljük, hogy a fiatalabb nemzedéknek is kedvelt olvasmánya lesz.

Tiszta véletlenül kerültünk összeköttetésbe az Állami Pénzverővel és soha vissza nem térő, nagyon olcsó ajánlatára megrendeltünk 2000 db emlékérmet: 50 mm átmérőjű, bronzpatinás, a Pénzverő által garantált nagyon szép kivitelben. Bognár Lívia alkotását. Az emlékérmeket is az ősszel hozzuk forgalomba, kb. 100 forintos áron lesznek kaphatók a könyves- és ajándékboltokban. A Sopronban üdülőknek pedig lehetőséget adunk, hogy már az üdülőszállóikban is megvásárolhatják és így nagyon szép, igazi soproni emléket vihetnek haza barátaiknak, ismerőseiknek.

Sopronban az idősebb generáció emlékezetében még nagyon elevenen él elődeinek városszépítő tevékenysége. Sokszor hallani, hogy ezt is a Városszépítő Egyesületnek köszönhetjük, azt is a Városszépítő Egyesület alkotta.

A 115 éves Városszépítő Egyesület emlékérme (Bognár Lívia alkotása)

És soha nem felejtették el egyesületünk egykori elnökének, dr. Heimler Károlynak nevét sem, nevét szinte azonosítják egyesületünk nagy alkotásaival. Bennünket hálátlan utókornak neveztek, mert még kis emléktáblával sem örökítettük meg nevét, aki annyit tett ezért a városért. Tulajdonképpen a sok elhangzott bírálat is késztetett bennünket arra, hogy 1984-ben egyesületünk megalakulásának 115. évfordulóját, ha nem is jubileumnak, de egyesületünknek több mint egy évszázados történetét olyan határkőnek tekintsük, amikor is mulasztásainkat tovább már nem halogathatjuk. Dr. Heimler Károly emlékének megörökítését már régebben tervezgettük, de erre a legalkalmasabb időpontnak a 115 éves évfordulónkat találtuk.

Az emlékművet Szakál Ernő szobrászművész tervezte társadalmi munkában. Az emlékmű elkészítése társadalmi összefogás eredménye: a Tanulmányi Erdőgazdaság adományozta a terméskövet, a padokhoz szükséges tölgyfa ülődeszkát. A Győr Megyei Építőipari Vállalat Schneider Mátyás kőműves szocialista brigádja vállalta el az emlékmű felépítését. A Köztisztasági- és Útkarbantartó Vállalat készítette el a lépcsőfeljáratot. A Talajerőgazdálkodási Vállalat kertészeti brigádja végezte el az emlékmű közvetlen környékének parkosítását. A Műemlékfelügyelőség kőfaragó brigádja faragta meg a betűket. 10 000 Ft pénzadományt is kaptunk.

Mai közgyűlésünk feladata – amellett, hogy már beszámoltam mulasztásainkról és arról, hogy azokat miként oldottuk meg – méltatni elődeinknek, hazánkban egyedül álló városszépítő és alkotó tevékenységét. Engedjék meg, hogy én ezt itt a mai napon ne tegyem meg. Ünnepi közgyűlésünk nagyon soká tartana, ha a nagy alkotásoknak csak egy kis részét sorolnám is fel. Sokkal hatásosabb lesz, ha mindezt egyesületünk történetében olvassák majd el.

158Azonban két tanulságos idézetet egyesületünk történetéből szeretnék felolvasni. 1909-ben egyesületünk megalakulásának 40. évfordulója alkalmával jelentést adtak ki. Ebből idézek: „Hogy egyesületünk 40 éves fennállása alatt városunk területén miket létesített, azt nemcsak gyűléseink jegyzőkönyvei és évi jelentései, hanem élő tanúk is bizonyítják, valóságos koronatanúk. Tudniillik a ma már teljes díszükben tündöklő azon fák koronái, amelyeket az egyesület a hosszú évek folyamán városunk belső és külső területén fasorok gyanánt ültetett; bizonyítják ezt a Deák térnek a a múlt század 90-es éveiben történt kiültetése, erdei útjaink elkészítése, hegytetőkön felállított gloriettek, számtalan pihenőpad sétányainkon és egyéb szabályozás és berendezések.”

Én csak annyit fűzök hozzá: valóban rövid 40 év alatt szinte egy évszázad munkáját végezték el.

A másik idézetet egyesületünk 75 éves jubileumi évkönyvében olvastam és így hangzik: „Hazai városaink életében talán egyedülálló az olyan szervezet mint egyesületünk, amelyben a Sopron társadalmának minden rendű és rangú tagja városunk szeretetében és szolgálatában találkozik. Sehol sem nyilatkozik meg talán meghatóbb módon ez a városszeretet, s sehol sem bontakozik ki nagyobb mértékben a városi polgár lelkében a törekvés és a vágy arra, hogy azt a sok szépet, amivel a természet ezt a várost megajándékozta, még szebbé, még ragyogóbbá tegye, mint ebben az egyesületben. Azt hiszem, nincsen még egy város, ahol a polgárság önként, s minden kényszer nélkül áldozatot vállaljon a város különböző alkotásainak megvalósításában, csak azért, mert szíve, lelke ezt sugallja neki.”

Ez az idézet hűen igazolja és bizonyítja, hogy Sopronban olyan városszépítő egyesület működött, amely egyedülálló volt hazánkban, ahol a város polgárai nemcsak városszeretetben, hanem a különböző alkotások megvalósításában önként, kényszer nélkül nagy áldozatot is magukra vállaltak. Abban az időben ilyen szervezettel más városok nem igen büszkélkedhettek.

3. Kérem, engedjék meg, hogy az 1945 előtti korszakot lezárjam és rátérjek egyesületünk 1945 utáni szakaszára. Azt hiszem, mindenki előtt ismeretes, hogy a II. világháború után két évtized szünet állt be egyesületünk életében.

Sopron város lakossága egyre jobban annak a kívánságának adott hangot, hogy a Városszépítő Egyesületet újra meg kell alakítani. Rohamosan fejlődő városunk nem nélkülözheti tovább annak a haladó szellemű egyesületnek tevékenységét, amely az alkotó városfejlesztéssel egyidejűleg a város iránti szeretetet is ápolni hivatott.

A Hazafias Népfront Városi Bizottsága felismerte, hogy hiányzik az a széles társadalmi közösség, amely egységes akarattal folytatni tudja elődeink városszépítő tevékenységét. A város lakosságának a város és a szép iránti szeretete nem halványodott el és újjá alakuló egyesületünk is képes lesz arra, hogy városunk lakosságát társadalmi alkotásokra kovácsolja össze, mert egy egyesület csak akkor lesz alkotásokra képes, ha a város lakosságának alkotó támogatását élvezi, azaz hogyha meg nem szűnő lelkesedéssel továbbra is támogatja szeretett városunk szépítését.

1969-ben az egyesület alapításának 100. évfordulóján a Párt, a Tanács messzemenő támogatásával újjá alakult a Soproni Városszépítő Egyesület. Elődeink megalapozták az egyesület tevékenységét, amelynek folytatói – megváltozott társadalmi viszonyok között – mi vagyunk. Igen nagy örökséget vettünk át.

Sokszor hallani, hogy könnyű a soproniaknak, hisz városunkban a városszépítésnek több mint egy évszázados hagyománya van.

Két évtizednyi szünet után a kezdet nem volt könnyű és még a mai napig sem az. Legnagyobb gondunk az egyesület működéséhez szükséges anyagi bázis megteremtése.

A nagy társadalmi átalakulás után a gazdag polgárság helyébe üzemeink, intézményeink, szövetkezeteink és a város lakossága lépett és lettek a Városszépítő Egyesület fenntartói.

Sopronban nincsenek nagy üzemek, inkább csak gyáregységek vannak és az önként felajánlott tagdíj sokkal szerényebb, mint azokban a városokban, ahol nagyüzemek is tagjai az egyesületnek. Ezekkel a nagyüzemi városokkal, az anyagi bázis 159tekintetében nem versenyezhetünk. Nagyobb alkotásokra már nem vállalkozhatunk. A lakosság jogos kívánságára már évek óta tervezgetünk egy szökőkutat, de évről-évre elhalasztjuk, mert nagyon sok pénzbe kerül.

Ezen az ünnepélyes napon, amikor egyesületünk megalakulásának 115. évfordulóját ünnepeljük meg, nem szívesen teszem, de nem is hallgathatom el, hogy egyesületünk bázishordozóinak: vállalatok, üzemek, szövetkezetek, intézmények hozzáállását városunk szépítéséhez nem tartjuk kielégítőnek.

Egyrészt a felajánlott, a jogi tagságból eredő tagdíj lehetne, minden megerőltetés nélkül, jóval több is. Másrészt jogi tagjaink száma nagyon kevés; a lehetőnek kb. csak 30%-a tagja egyesületünknek. A szocialista brigádoknál ez a negatív arány még feltűnőbb. Erőlködésünk ellenére ezen a negatív arányon még a mai napig sem sikerült nagyobb eredményt elérni. Tavaly ősszel kezdődött el a magánkisiparosok és kiskereskedők belépése is egyesületünkbe, csak lassan halad, pedig körlevélben kértük fel őket, hivatkozva elődeikre, akik lelkes támogatói voltak a Városszépítő Egyesületnek.

Pedig Egyesületünk újjáalakításakor számítottunk Sopron patrióta lakosságának és széles társadalmának nagyobb alkotásokat is létrehozó támogatására.

Egyesületünk csak akkor lesz nagyobb alkotásokra is képes, ha Sopron széles társadalma, főleg vállalataink, üzemeink, szövetkezeteink, intézményeink valamennyien belépnek a Városszépítő Egyesületbe és tagdíjukat kis mértékben megemelik. Az az igazság, 1945 után ők lettek egyesületünk nélkülözhetetlen fenntartói, ő nélkülük nagyobb társadalmi összefogásra, anyagi bázisunk növelésére nem számíthatunk. Az egyéni tagdíjakból befolyó összeg csak töredéke annak, ami a jogi tagsági díjakból egyszámlánkra befolyik. Csak az egyéni tagdíjakra alapozni egyesületünk működését annyit jelentene, hogy lemondunk szép városunk szépítéséről, kisebb műemléki, történelmi és természeti érdekeinek védelméről és ápolásáról. Pedig hazánk legműemlékibb városában és a természet által megajándékozott zöld övezetében sok tennivaló

van még. De ez egyben azt is jelentené, hogy Sopron, annak ellenére, hogy városszépítésben nagy örökséget vett át, hazánk más városaival szemben jócskán lemaradna.

Ne haragudjanak, hogy a mai napon, amikor ünnepelünk, egyesületünk 115 éves, egyedülálló történetéről emlékezünk meg, én a további fejlődésünk egyik legnagyobb gondjáról az aggodalom hangján szólok. Alapjában véve még nem maradtunk le, hisz egyesületünk újjáalakulása óta csak 15 év telt el és egyesületünk történetében igazán nem nagy idő alatt városunk szépítésében, kisebb műemléki értékeinek restaurálásában, helytörténetünk ápolásában, a természet által megajándékozott zöld övezetünk védelmében e rövid idő alatt is szép eredményeket mutathatunk fel. Erről tanúskodnak azok a jelentések, amelyeket minden év végén tagjaink címére megküldünk és talán nem szükséges, hogy egyesületünk 15 éves működésének eredményeit részletesen felsoroljam. Ez nagyon sok időt venne igénybe. Azért adtuk ki egyesületünk történetét, hogy ne csak egyesületünk tagjai, hanem mások is, főleg a fiatalabb generáció is megismerje városa szépítő egyesületének tevékenységét.

4. Ha végig tekintünk egyesületünk 15 év alatt végzett munkáin, feltűnő, hogy azok mennyire sokrétűek. Talán azért van ez így, mert egyesületünk elnöksége tartja magát elődeink elveihez. Dr. Heimler Károly nagyon sokszor hangoztatta, hogy a Városszépítő Egyesületnek minden olyan munkát el kell végeznie, amelyet más szerv, egyesület nem végez el, de azt a város közérdeke megkívánja.

Egyesületünk feladata nemcsak sokrétű, hanem összetett munkát, fáradságot és bizony sokszor nagy kitartást is igényel. Még szerencse, hogy ez legtöbb esetben nem hiányzik. Míg egy elhatározás a befejezéséig eljut, néha évek munkájába kerül.

Számos esetben ezek a munkák felelősségteljesek is. Műemléki értékeink restaurálása, történelmi emlékeink művészi kivitelezése elsőrendű követelmény. Erdőnk és természetes környezetünk védelme is szaktudást igényel. Ugyancsak a városfejlesztéshez és tervezéshez is csak felelősségteljes szaktudás birtokában tehetünk észrevételt, módosító javaslatot, esetleg még vétót is, ha ezt szükségesnek látjuk.

160Szerencsére szakbizottságainkban olyan kiváló szakemberek vannak, akik véleményére, szakmai tekintélyére nyugodt lelkiismerettel támaszkodhatunk. Szakbizottságaink munkájának, kezdeményezésének köszönhető, hogy eredményeink közül jó néhányat kiemelhetek, amelyek az átlagos eredményeinket magasan túlszárnyalják. Ezekről szeretnék szólni:

A zöldövezet védelme korunk nagy problémája. Rohamosan fejlődő és terjeszkedő városunk akarva, nem akarva veszélyezteti az ember számára nélkülözhetetlen zöldövezetet. Ezt felismerve, a Városszépítő Egyesület kezdeményezte a soproni hegyvidéki erdőség táj- és természetvédelmi területté való nyilvánítását. Szakembereink dr. Majer Antal egyetemi tanár irányításával tanulmánytervet készítettek, amelyet a városi tanács jóváhagyásával az Országos Táj- és Környezetvédelmi Hivatal elé terjesztettünk. 1977. április 1-e óta a soproni erdős hegyvidék táj- és környezetvédelmi terület.

Azóta Sopronban hatósági jogkörrel felruházott Táj- és Környezetvédelmi Hivatal is működik és szigorúan őrködik afelett, hogy városunk egyedülálló szépségű természetes környezetében helyrehozhatatlan kár ne essék.

Ugyancsak szakbizottságunk javaslatára készülőben van a Tanulmányi Erdőgazdaság 20 évre szóló új üzemterve, amely a táj- és környezetvédelem érdekeit is figyelembe veszi és nemcsak az erdőt szerető lakosság kívánságainak tesz eleget, hanem hosszú távon az erdőgazdaság érdekeit is szolgálja.

Még 1975-ben kezdeményeztük a Pihenőkereszt környékének rendezését. 18 hektárnyi terület fásítására és parkosítására pályázatot írtunk ki. A pályázatot a terület birtokosa, a Tanulmányi Erdőgazdaság is elfogadta, sőt a parkosítás költségeit is elvállalta.

A parkosítás lassan halad előre, sajnos a kiültetett facsemeték varázsszóra nem növekszenek gyorsabban, sőt az is előfordul, hogy az előző év ültetvényeinek egy része elpusztul, amelyeket újra és újra pótolni kell. Hogy a Pihenőkereszt környéke szép parkosított terület legyen és városunk újabb parkosított területtel gazdagodjék, kell még 15 év. Igaz mi idősebbek csak kevesen élvezhetjük majd, de legyünk arra büszkék, hogy ilyen szép, nagy parkosított területet hagyunk az utókorra.

A Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1975-ben elfogadta a Felsőlövérek rendezési tervét, amelyet a felsőlövéri telektulajdonosoknak és a város lakosságának felháborodása követett. Az íróasztal mellett készült terv arra alapozta a Felsőlövérek újraparcellázását, hogy majd a felsőlövéri telektulajdonosok egymás közti megegyezésével sikerül a kívánt parcellákat kialakítani.

Kilátástalan illúziónak bizonyult. Műutakkal keresztül-kasul szelt és a tájba nem illő üdülők és lakások sokasága oda juttatta volna a Felsőlövéreket, mint ahogyan Pécsett a Mecseket.

Sopron egyik jellegzetességét, a Felsőlövéreket nem szabad feláldozni! Ez volt egyesületünk jelszava.

Ennek történetéből csak annyit hadd mondjak el, ezt a tervet csak a tanácsok újraválasztása után sikerült megváltoztatni.

A város új vezetőinek is az volt a véleménye, hogy új tervre van szükség, amely a Felsőlövérek eredeti szépségével kíméletesen bánik és nagyjából meghagyja olyannak, ahogyan mi soproniak is szeretjük és a városunkba látogatók is megcsodálnak, hogy Sopronban még ilyen is van.

Az új tervet a Városi Tanács készítette el, amelyet Csapody István [a Környezetvédelmi Hivatal részéről] is elfogadott. Most már csak azon van a hangsúly, hogy a városi tanács műszaki osztálya a terv előírásait szigorúan megkövetelje. Az eredeti szépségében már úgyis sok kárt tettünk. Mentsük, ami még menthető!

Egyesületünknek a Felsőlövérek mindig szívügye volt. Azért is kezdeményeztük a Sopronban őshonos, de a Felsőlövérekben már kiöregedőben lévő szelídgesztenye fák helyébe újak telepítését. Megrendelésünkre dr. Kékesi József adjunktus évente kb. 200 db jóminőségű oltványt állít elő, amelyet mi 50%-os kedvezménnyel adunk az érdeklődőknek. Programunknak nagy sikere van, több helyről, még Budapestről is érdeklődtek, hogyan kaphatnának tőlünk oltványokat.

161Programunk kettős célt szolgál: Egyrészt kedvet, lehetőséget teremteni, hogy a kiöregedett szelídgesztenye fák helyébe még véletlenül se kerüljön más, kisebb értékű fa, és hogy a Felsőlövérek szelídgesztenye faállománya évről-évre növekedjék. Másrészt az a cél is vezérelt bennünket, hogy a Felsőlövérek csak a szelídgesztenye faállományának növekedésével kaphatja vissza vonzó szépségét; ellensúlyozza, takarja a tájba nem illő építkezések és betonkerítések ronda látványát.

A MTESZ-szel együttműködve ötletpályázatot hirdettünk meg az Orsolya téri új lábasházzal kapcsolatban. Pályázatunk célja az volt, hogy csökkentsük a sokat kritizált ház városképi negatívumait. E pályázaton hat neves építész vett részt Sopron iránti szeretetéből. Az ötletpályázatokat kiállítottuk a Liszt Ferenc kultúrházban és a város közönségének véleményét is megkérdeztük.

A beérkezett véleményeket figyelembe véve a terveket átnyújtottuk a Városi Tanácsnak a következő

ajánlásokkal: 1. Az Orsolya téri új lábasház városképi hiányosságainak megszüntetésére Sedlmayer Jánosné tervének kidolgozását javasolja az Egyesület; 2. A Fegyvertár utcai foghíj zártsorú beépítését – a pályázatok és a beérkezett vélemények zömével egyetértve – javasolja; 3. Az Új utca 30. sz. ház tetőkialakítását Sedlmayer Jánosné rajzolta módon ajánlja és a városkép számára fontosnak tartja.

Annak különösen örülünk, hogy a Városszépítő Egyesület a régóta aktuális, de kilátástalannak látszó sopronbánfalvi kolostorlépcsőzet helyreállítását újból kezdeményezte, amelyet a Műemléki Felügyelőség már korábban kezdeményezett, de anyagi nehézség miatt nem sikerült helyreállítania. Az új kezdeményezés sikerrel járt.

Kérésünkre a Dunántúli Intézőbizottság 1 millió forintot ajánlott fel, a Műemléki Felügyelőség a lépcső műemléki szobrainak restaurálását vállalta el, a Városi Tanács a lépcső felújítását és a vele járó egyéb építkezések kivitelezését vállalta el. Közös erővel, ha nehézség árán is, Közép-Európa egyik jellegzetes műemléki látványosságát sikerült helyreállítani.

Bizonyára sokan emlékeznek még arra, hogy 1983-ban, a majdnem 100 éves Ojtozi sétányt is veszély fenyegette. A kőfejtői víztárolóhoz vezető csöveket az Ojtozi sétányon akarták lefektetni és jobbról-balról a sétányt szegélyező erdőből még 6–8 métert kiirtani. Ez a sétány örökre való felszámolását jelentette volna. Ebbe nem lehetett belenyugodni! Nem részletezem. Szerencsére a tiltakozó aláírások és a Táj- és Környezetvédelmi Hivatal segítségével sikerült megakadályozni, más megoldást találni, Sopron egyik legkedveltebb erdei sétányát megmenteni.

Beszámolóm elején már említettem, hogy a Soproni Szemlét dr. Heimler Károly kezdeményezésére egyesületünk alapította 1937-ben. Az ország legnehezebb éveiben 1944-ben, amikor a bombák kezdtek hullani, szűnt meg a folyóirat. Dr. Csatkai Endre kezdeményezésére, a Városi Tanács költségvetésébe illesztve, 1955-ben újra megjelent, nem kis nehézségek közepette. 1980-ban, központi takarékossági intézkedések miatt a Szemle költségvetését 30%-kal csökkenteni kellett. Felvetődött a kérdés, hogy a Szemlét vagy megszüntetjük, vagy romlott minőségben és csökkent terjedelemben adjuk ki. A Soproni Szemle szülőanyja, a Városszépítő Egyesület ezt nem engedhette meg. 1980 óta a 30%-os költségvetési hiányt egyesületünk pótolja és társtulajdonosai vagyunk annak a helytörténeti folyóiratnak, amely nemcsak hazánkban, hanem külföldön is nevet vívott ki magának.

Sopron város központját, a belvárost – amelyet szabadtéri múzeumnak is neveznek – törvény védi. A Műemlékvédelmi Felügyelőség engedélye nélkül semmiféle építkezés, helyreállítás, esetleges módosítás ott nem lehetséges. Ugyancsak törvény védi a városközponton kívüli műemléki és műemlékjellegű épületeket is. A jellegzetes városkép védelme is feladataink közé tartozik.

Egyébként egyesületünk illetékes szakbizottsága egyik fontos feladatának tekinti Sopron eredeti városképének védelmét, amelyet egy-két környezetbe nem illő épülettel le is rombolhatnánk. Nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy ez a szakbizottság Winkler Oszkár dr. professzor úr irányítása mellett e feladatát nagyon jól látja el. A város iránti szeretet, lelkiismeretes törődés mindazzal, amit jellegzetes városkép megőrzésének nevezünk, munkájuk vezérfonala.

162Talán emlékeznek még a vasúti felüljáró első, Kossuth Lajos utcai tervére? Hogy az nem valósulhatott meg, ahhoz köze volt e szakbizottságunk meggyőző érvelésének is. A szép Kossuth Lajos út és az ugyancsak gyönyörű Erzsébet-kert így érintetlen maradt.

5. De ebben a szép történelmi városban rengeteg olyan kis műemléki érték van, amelyek megőrzését, pénz

hiányában senki nem vállalta el. Helyreállításukat tovább halogatni nem lehetett, restaurálásukról egyesületünknek kellett gondoskodnia. Ilyenek: A nagyon szép kút a Sas téren; a Lénárt- és a Fehérkereszt a Bécsi utcában; a Pestis emlékmű a Pozsonyi úton; a Halászlány a Színház utcában.

Köztéri szobrainkat a bronzpestis ellen szakszerűen kezeltettük. A Széchenyi szoborról és az I. világháborús emlékműről van szó. Az Orsolya téri kút és a Fő téri barokk szobor figurális alakjainak a téli esős és fagyos időjárás ellen védőzsákot készíttettünk. Ugyanilyen védőzsák készül a bánfalvi kolostorlépcső figurális alakjainak védelmére is.

A Május 1. téren helyreállítottuk az időjelző állomást és működtetéséről is gondoskodunk.

Régi cégéreink rekonstruálásával is foglalkozunk, néhányat elhelyeztünk már, de a magas költségek miatt csak lassan haladunk előre. Egy régi cégér rekonstruálásáért elkérnek manapság 25 000–30 000 Ft-ot. Ugyanilyen sokba kerül a régi kapuk kopogtatóinak rekonstruálása is.

Sokrétű feladataink közé tartozik, hogy helytörténeti és művészettörténeti nagyjainkról is megemlékezzünk. Nagyon sok emléktáblát helyeztünk már el saját erőből és részben más intézmények pénzügyi támogatásával. Engedjék meg, hogy néhányat felsoroljak: Gyóni Géza emléktábla az Orsolya téren; Ihrlinger Antal emléktábla a Halász utcában, aki a korai magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakja volt; Kurzweil Ferenc, a Soproni Zeneegyesület alapítójának emléktáblája a Pozsonyi úton; Vörös-segély emléktábla a Színház utcában; Knapp Gábor emléktábla az Új utcában; Rauch András zeneszerző emléktáblája a Templom utcában; Thirring Gusztáv, a magyar statisztika megalapítójának emléktáblája a Szánház utcában; Liszt Ferencnek, a legnagyobb magyar zeneszerzőnek mellszobrát, amely valamikor a Petőfi téren állt, az Erzsébet-kertben helyeztük el. A lakosság kívánságára ma már még méltóbb helyen, a Liszt Ferenc kultúrház előtt áll; A lebombázott Evangélikus Tanítóképző Intézet volt növendékei 40 ezer forintot adományoztak, hogy volt intézetük helyén emléktáblát állítsanak fel. A kivitelezés munkáit egyesületünk vállalta el. Ugyancsak a Tanítóképző növendékeinek pénzügyi támogatásával készítettük el Kónya Lajos és Bakó József írók emléktábláit, akik szintén a Tanítóképző Intézet növendékei voltak; Manninger Rezső emléktábla a Várkerületen; Sopron város mártírjainak, akik a német fasizmus haláltáboraiban életüket vesztették, a Szalamander-tónál emlékművet állíttattunk. Világhírű zeneszerzőnk, Bartók Béla emlékére is nagyon szép emléktáblát helyeztünk el a Magyar utcában; Kerpely Jenő emléktábla a Várkerületen stb.

A város belterületének fásítását, parkosítását, virágosítását a Városi Kertészettel kooperálva végezzük el. Alapjában véve ez az együttműködés 1974-ben született meg, talán úgy lehet legjobban érzékeltetni, ha összeget mondok. E rövid idő alatt városunk fásítására, a kiöregedett fák pótlására, parkosításra, virágosításra egyesületünk több mint félmillió forintot fordított.

És ha még hozzá számítanánk azt is, hogy 10 év alatt erre a célra a Városi Kertészet mekkora összeget fordított, csodálkoznánk. Sokan mondják, hogy ez nem látszik meg a városon! De ezt csak mi soproniak mondjuk, mert mi mindig szebbet és jobbat akarunk. A városunkban megforduló turisták, idegenek megcsodálják szép fásított utcáinkat, virágos parkjainkat, a lakótelepeken elültetett most már szép lombos fákat, amelyek szebbé, lakályosabbá teszik a panelépületek sivár, egyhangú látványát.

Örvendetes az is, hogy egyre több virág látható a soproni erkélyeken és ablakokban és ezt a házak lakói önszántukból teszik. Itt említem meg, hogy a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút igazgatósága és kertészete május közepén e célra ingyen 16314 000 virágpalántát adományozott, amelyet egy nap alatt elkapkodtak

akár a cukrot.

6. Nem akarom azt állítani, hogy Sopronban minden rendben van és mindent megtettünk, hogy városunk még szebb és még vonzóbb legyen. Elsősorban a szükséges pénz hiányzik. Ahogyan a város lakói és mi is szeretnénk, ahhoz a rendelkezésre álló összeg duplája is kevés volna. Más objektív nehézség is van:

Sopron szép, öreg, patinás város. De öreg már a csatorna-, víz- és gázhálózata is. Figyelembe kell venni azt is, hogy a lakosság száma az utóbbi négy évtized alatt majdnem a duplájára emelkedett és ezzel az emelkedéssel szolgáltatások tekintetében csak nagyon nehezen lehet lépést tartani. Állandóan fúrunk, faragunk, hol csatorna, hol a víz, gáz és villany, telefon fejlesztése miatt, sajnos nem egymással kooperálva, hanem külön-külön.

És közben akarva, nemi akarva, utcáink fáinak, virágainak egy részét tönkre tesszük. De hát a városnak vízre, gázra, villanyra szüksége van. És ha manapság végig nézünk a városon, láthatjuk, hogy a földgázcsövek elhelyezése – bármennyire vigyázunk is – az eddigi munkánk nagy részét megsemmisíti.

Fejlődő városunknak a földgázra nagy szüksége van és nem szabad olyan következtetést levonni, hogy kár volt. Ezt az állapotot türelmesen el kell viselnünk és a város szépítéséről nem mondhatunk le. Ahol már befejezik a gázcsövek lefektetését és az útépítést, folyamatosan gondoskodni kell a fák és a virágok pótlásáról és ehhez nemcsak pénzre. hanem az egész város társadalmának, lakosságának összefogására és támogatására is szükség lesz.

A fenti okoktól függetlenül a város tisztaságával nem lehetünk megelégedve. Járdáink tele vannak cigarettavégekkel és más szeméttel. A járókelők mindent elszórnak, csak elvétve látni, hogy valaki a cigarettavéget a szemétkosárba dobja. Sokan azt állítják, hogy a szemetelést csak lélektani hatással lehet teljesen felszámolni, mert csak ott szórnak el szemetet, ahol már szemetet látunk. De ez csak féligazság. Kezdeni talán mégis úgy kellene, hogy az utca szemetelőit is megbüntetjük és akkor talán évek múlva eljutunk oda, hogy lélektani hatást gyakorolhatunk az utcáinkban megforduló tömegre.

7. Most már csak arra szorítkozom, hogy egyesületünk taglétszámát konkréten ismertessem:

Soproni tagok száma: 852 fő. 1984-ben új belépő tagok 20 fő. Tagdíjat befizette 546 fő (64%). Tagdíjat nem fizette be 306 fő (36%). *Budapesti és vidéki tagok száma:* 259 fő. 1984-ben új belépő tagok 4 fő. Tagdíjat befizette 163 fő (63%). Tagdíjat nem fizette be 96 fő (37%). *Egyesületünk egyéni tagjainak összlétszáma:* 1111 fő. *Vállalatok, szövetkezetek, intézmények:* 52. 1984. évi tagdíjat befizette 21. Nem fizetett be 31. *Szocialista brigádok száma:* 158. Kollektív tagdíjat fizetnek, átlagos létszámuk brigádonként 5 fő = 790 fő. Tagdíjat befizette 77 brigád. Tagdíjat nem fizette be 81 brigád.

Ezek a számok semmiképpen nem tükrözik azt a lokálpatriotizmust, azt a városszeretetet, amelyet elődeinktől örököltünk és amelyet dr. Heimler Károly így fogalmazott meg: „Azt hiszem, nincsen még egy olyan város, ahol a polgárság önként, s minden kényszer nélkül áldozatot vállaljon a város különböző alkotásainak megvalósításában, csak azért, mert szíve, lelke ezt sugallja neki.”

Egyesületünkbe való belépés továbbra is önkéntes alapon megy, de a haladás nagyon lassú, pedig nem is nagy áldozatvállalásról van szó. Az egyéni tagdíj alsó határa évente 50 forint, a nyugdíjasoké és a diákoké 25 forint.

A szocialista brigádok kollektív tagdíja évente 300–500 forint, a brigád létszámától függően.

A vállalatok, üzemek, állami gazdaságok, szövetkezetek, intézmények tagdíját nem írtuk elő, annyit fizetnek, amennyit vállaltak. Nagy részük még be sem lépett és ha valamelyik tagja is egyesületünknek, csak nagyon szerény összeget vállalt és nagyon sokan közülük lemaradásban vannak a tagdíj fizetését illetően. Csak egy-két kivétel akad, akik minden évben pontosan és nagyjából elfogadható összeget fizetnek be.

164Engedjék meg, hogy én ezt tovább ne boncolgassam. A tagdíjak önkéntesek és egyesületünknek nem illik adományozóit kritizálnia. Mi csak kérhetünk. De optimisták vagyunk és bízunk abban, hogy patinás városunk tisztasága, műemléki, történelmi értékeink megőrzése, ápolása, a természet által megajándékozott ritka szép környezetünk védelme előbb-utóbb olyan társadalmi összefogás alanya kell, hogy legyen, olyan, amilyent elődeinktől örököltünk.

Szép lassan mindnyájan rájövünk arra, hogy érdemes értük nagyobb áldozatot hozni és vállalni, megőrizni, ápolni azt a sok egyedülálló értéket, amelyek Sopront Sopronná teszik.

Városunk jövője, idegenforgalma is ezt kívánja tőlünk és ahol mi is mindig jobban érezhetjük majd magunkat.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Király Tibor: Sopron a filatéliában (Negyedik közlemény)

Király Tibor: Sopron a filatéliában (Negyedik közlemény)

Első közleményemben foglalkoztam – nagyon röviden – a küldemények érkezésekor alkalmazott bélyegzésekkel. Ezeket a jelzéseket érkezéskor a postamester a küldemény hátlapján alkalmazta. Az 1758 és 1768 közötti időből bemutatók három érdekes keletbélyegzést (25. kép). Az ugyancsak Sopronban először alkalmazott fraktúra (gót) betűsből pedig két keletlebetűzést 1770 és 1772-ből (26. kép).

A bélyeges bérmentesítés kezdete Magyarországon az osztrák bélyegkiadás megjelenésével esik egybe. A szabadságharcot követő Bach-korszak jó gyakorlati érzékkel rendelkező minisztere, báró Bruch Károly 1850. jún. 1-től bevezette – angol mintára – a postaküldemények díjának bélyeg útján történő lerovását. Magyarországon ugyanúgy mint az elnyomó rendszer más bevezetett új intézkedése – a köznép nyelvén a „stömpöl” – is ellenszenvet váltott ki. A lakosság passzív ellenállása – vagy nem levelezett, vagy magánfuvarosokkal küldte leveleit – jövedék kiesést okozott az államnak. Az 1851. febr. 1-én életbe léptetett „Magyarország postatörvénye” volt hivatva rendezni a küldemények továbbításának módjait. Bruch sok postai reformja között szerepelt a magyarországi postaigazgatóságok újjászervezése is. Ekkor lett Sopron is postaigazgatósági székhely.

1850 szeptemberétől a birodalmi posta hivatalos lapja, a Verordnungsblatt für Posten, Eisenbahnbetrieb und Telegraphen „Notizen” címszó alatt rendszeresen közli a bélyegfelhasználás alakulását. 1850 október végén már Magyarország területéről is közöl adatokat: „Nem érdektelen tapasztalni, hogy a közelmúltban bevezetett levél-bérmentesítési módszer Magyarországon és Erdélyben eredményes. A soproni, nagyváradi és nagyszebeni postaigazgatóságok augusztus havi kimutatásából kitűnik, hogy az említett hónapban a bélyegekkel feladottak aránya a bélyegnélküliekhez a legjelentősebb postahivataloknál az alábbi: Pécs 79:1, Brassó 26:1, Sopron és Debrecen 12:1, Nagyvárad 9:1, Székesfehérvár 8:1, Nagyszeben 7:1, Győr 5:1,

Arad és Kolozsvár 2:1”. A lap november hónapról már a következő adatokat közli: „…Sopron 13:1, Pécs 14:1 aránnyal rendelkezik a bérmentesített és bérmentesítetlen levelek feladása terén.”[2(95)] Az előzőekben közöltekhez képest kissé javult a soproni arány.

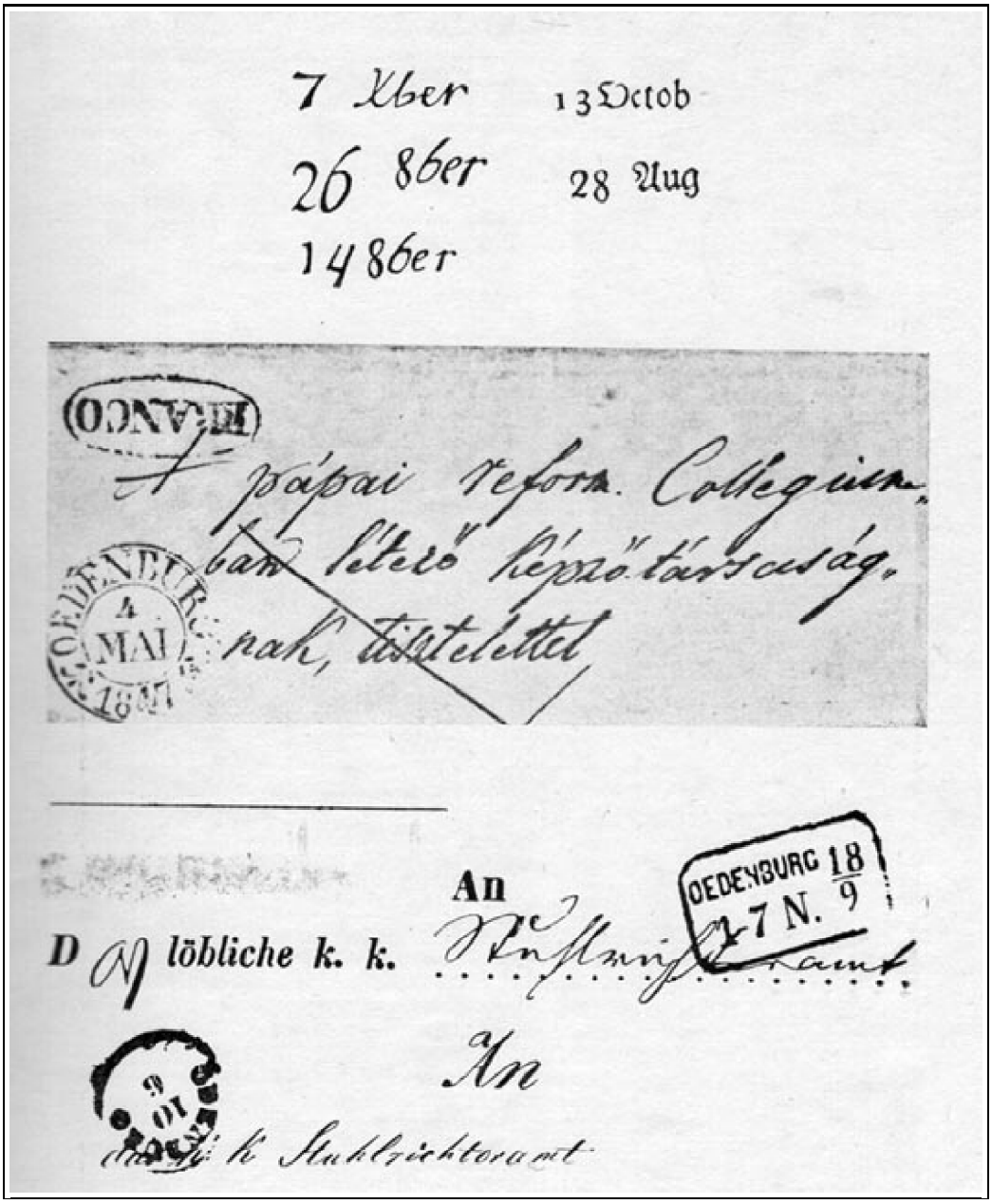

16525–28. kép

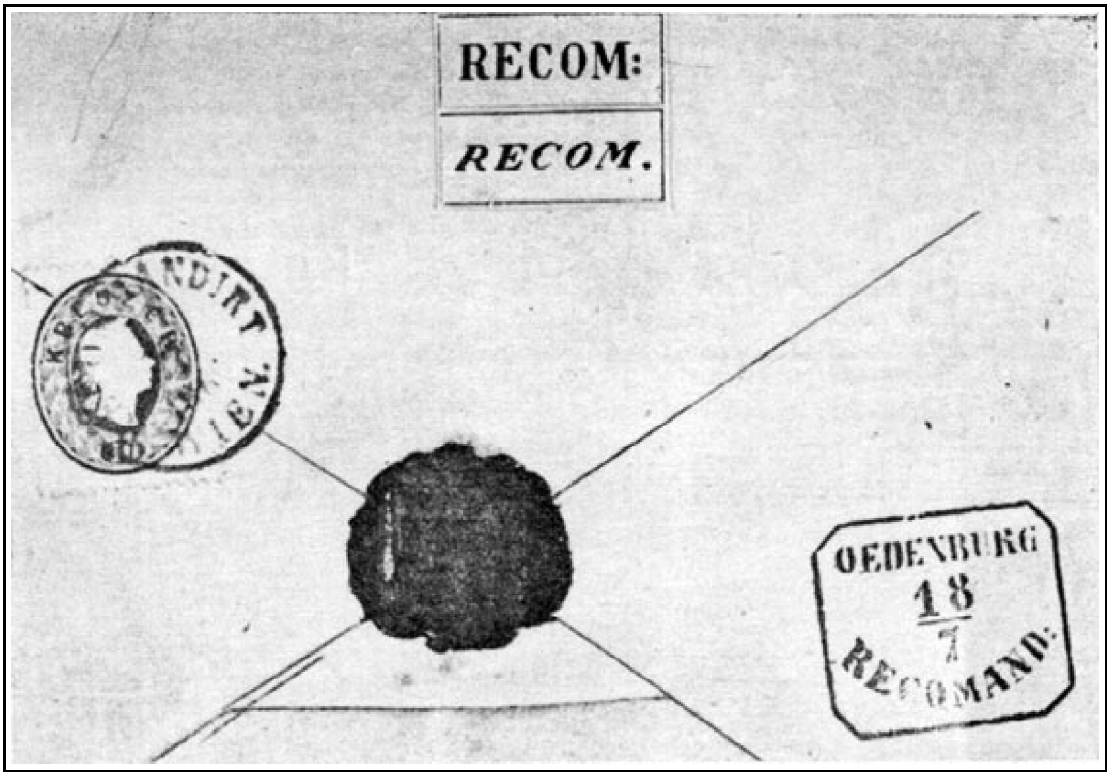
RECOM:
RECOM.
OEDENBURG
18
7
RECOMAND.

16629–32. kép

A köztudatban és a hivatalos filatélista szakirodalomban az utóbbi évekig mint első magyar bélyegkiadás az 1871-es kőnyomatos bélyegsorunk szerepelt. Alapos 167kutatómunka után ez a feltevés módosult, mert első magyar bélyegkiadásnak ma már az 1867-es kiadást kell tekintenünk. A magyar posta 1967-től nem tartozott a „közös ügyek" közé, mivel azonban nem rendelkezett az ország megfelelő nyomdával, bélyegeinket – az osztrák bélyegekkel együtt – az Osztrák Államnyomda készítette.

Sípos Józsefné erről írja: „…a filatélia történetében egyedülálló esetről van szó, amikor a két önálló postaigazgatás azonos bélyeggyártmányokat bocsátott forgalomba."[3(96)] De, hogy mennyire magyarnak tekintették a 67-es kiadást, arra jó példa a soproni kamarának a kereskedelmi miniszterhez írt panaszlevele: „…Bécsben állítólag magyar bélyeg árultatik …a magas magyarországi kormány szándékaival (ezek) ellenkeznek."[4(97)] Természetesen a bélyegkép azonossága mellett a feladási hely magyar vagy osztrák bélyegzése a meghatározó abból a szempontból, hogy magyar vagy osztrák gyűjteménybe való-e az adott bélyeg.

A postai küldemények bérmentesítésével kapcsolatban hosszú ideig az 1817. ápr. 17-én kiadott bérmentesítési szabályzat volt az irányadó.[5(98)] Ez a rendelet szabályozta az egységes kezelési jelzéseket is, így a feladó által bérmentesített (franco) leveleknél pl. a címoldalon a levelet kétszer átlós irányban át kellett húzni és a címoldalon „franco" (bérmentve) felirattal kellett ellátni. Később a hitelesség céljából maguk a postahivatalok alkalmaztak ilyen szövegű bélyegzőt. Sopron postahivatala 1847-től alkalmazta a

„franco”-bélyegzést. A bemutatott levél az alkalmazás első évéből való (27. kép). Ugyancsak e rendelet szabályozta a díjmentesen (ex offo) továbbított küldemények szállítási rendjét is. A postahivatalok megkapták azon hivatalok és magánszemélyek névsorát, akik portómentesen levelezhettek. Természetesen, akinek ez a kedvezmény nem volt meg, és nem egyenlítette ki a küldemény továbbításának ellenértékét, annak a küldeményét a posta megportózta. A postai küldeményen jól láthatóan feltüntették a portómentességet biztosító az „ex officio”, a „Dienstlien” szöveget (28. kép).

Az ajánlási díjat is módosította a fenti rendelet és 4 krajcárban határozta meg: ezt a levél feladásakor a feladó tartozott kifizetni. Az ajánlás tényét szintén feltüntették a levélen, mégpedig hosszú ideig a „recom(andirt)” szóval. Sopron postahivatala 1847-től 1867-ig kétféle bélyegzőt használt (29. kép), majd helységnévvel és a feladási időt is jelző (hó és nap) egybeépített RECOMAND bélyegzést használt (Bécsből (WIEN) Sopronba (ÖDENBURG) küldött levél: 30. kép). Az 1873-ban Sopronból Szigetvárra feladott levélen már magyar nyelven közlik az ajánlás tényét (31. kép).

1961-ben a Budapesti Fővárosi Bíróság B. IV/349/1961. sz. alatt nagy volumenű bélyeghamisítási pert tárgyalt. A hamisítók bűnlajstromán az ún. „megszállási” bélyegek hamisítása mellett klasszikus bélyegzések hamisítása is szerepelt. Igen jó minőségű, korabeli bélyegzések utánzását lehetővé tevő bélyegzők sorát foglalta le a rendőrség. A 24 db különféle helységbélyegző között megtalálható egy hamis OEDENBURG bélyegző is.[6(99)] Ennek a bélyegzőnek még az az érdekessége, hogy a Monográfia készítői is becsapódtak, mivel a II. kötet 296. oldalán a bélyegzéstípusok bemutatása során a hamis bélyegzés-típust szerepeltetik mintaként (32. kép).

(Folytatjuk)

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hárs József: Kiegészítések „A Soproni Ünnepi Hetek előzményei”-hez

168Hárs József: Kiegészítések „A Soproni Ünnepi Hetek előzményei”-hez

Kéziratom már nyomdában volt, mikor – az Ünnepi Hetek ’84 alkalmával – megjelent a Soproni Magazin, benne Nagy Alpárnak „A »Soproni Ünnepi Játékok« eszméje” c. írása. Új adata Dohnányi Ernő lelkes nyilatkozata (közelebbi forrás megjelölése nélkül) a rákosi kőfejtő alkalmasságáról szabadtéri játékok számára.

1. Balogh Margit 1937 körül. Repr.: Németh Ferenc

Kár, hogy a szövegben nincs utalás a SSz.-re, mert cikkem ismert volt a szerző és a Magazin szerkesztője előtt. A tárgyról előadást tartottam a TIT-ben 1982. dec. 29-én (SSz., 1983, 183) és a Helytörténészek Baráti Körében 1982. máj. 12-én, ill. 1984. ápr. 10-én. Ez utóbbin a szerkesztő jelen volt (Ld. a Kör jegyzőkönyvét. Múzeumi letét).

Ha időben hozza ki a nyomda a SSz. 1984. 2. számát, mindenki számára egyértelmű, ki tette le előbb a garast. Mikor a szerkesztőbizottság megbízott ezzel a feladattal, még senki sem kutatta a témát. Az viszont természetes, hogy egy általános zenetörténethez képest az enyém csak részterület, amennyiben a zenét érinti, hiszen nemcsak zenéről szólok már megjelent és még csak tervbe vett cikkeimben.

A Soproni Ünnepi Hetek előzményei I. részében érintem az Operakórus működését a harmincas évek elején. Gálos (Grasl) József a cikk olvastán átadott a levéltárnak két korabeli dokumentumot. Az egyik: a Rigoletto 1930. okt. 11-i (szombat) és 12-i előadását hirdető plakát, a herceg szerepére később beírt Somló Józseffel, a másik plakát tkp. meghívó A Trubadur 1931. okt. 10-i (szombat) és 11-i előadására „Emlékpéldány" felirattal. Vendégtenor: Vinkovics László, a bp.-i Városi Színháztól, Luna: Kóh, Leonora: H.-né Dessewffy Bella, Azucena: Kőszegi Fangh Frida, az esseni operaház volt tagja (ezért hiányolták 1937-ben!), Ferrando: Roisz Károly, kórus: A Soproni Dalfüzér Dalegylet 36 tagja, zenekar: az 5. gyalogezred zenekarának 28 tagja. Vezényel: Dillmann, színpadi karnagy: Klafszky Henrik, orgonista: Halmos Alajos. Ezek szerint a kották egy része 1937-re is rendelkezésre állhatott.

A SSz. 1984, 108, 24. lábjegyzetében Dobos Andrásról még igen keveset tudtam mondani. Ugyanúgy ismeretlen volt számomra az 1937. évi rákosi előadás szopránja, 169akit az újságok nyomán Máriának kereszteltem, el (SSz. 1984. 231, 54. lábjegyzet), pedig Balogh Margit volt a neve.

Soproni József levélbeli útmutatásai (1984. jún. 29. és júl. 17.) alapján sikerült megtalálnom a hozzátartozókat, s tőlük mindkét szereplőről a lényeges dolgokat megtudnom. Ezek közrebocsátása a zenei

lexikon és adattárak számára is kiegészítést jelent.

2. Dobos András (1901–1974). Repr.: Németh Ferenc

Balogh Margit 1935-ben végezte el a Zeneművészeti Főiskola operatanszakát, s diplomavizsgája után sok hangversenyen énekelt elismerést aratva. 1936-ban és 1937 első felében nagy sikerrel turnézott egy vokáltrió szopránszólistájaként mint Orosz Júlia utóda, a Balti államokban és Prágában. Mint vendéget, 1938 elején az Operaház Varázsfuvola-előadására hívták meg. A fellépést azonban le kellett mondania, mert súlyos gégebaj (hangszalag-lazulás) támadta meg.

Ígéretes énekesnői pályája ezzel tragikusan végetért. Férjének volt segítőtársa annak korrepetitori, karmesteri és tanári pályáján. 1939-ben kötöttek házasságot, 1983. okt. halt meg. (Az adatokat férje, Varga Pál, a Magy. Áll. Operaház működő ny. karmestere és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola tanára bocsátotta rendelkezésemre írásban, 1984. okt. 13. és 23.)

Dobos András (1901. okt. 29–1974. okt. 10.) tanító, majd ált. iskolai tanár, lágy basszushangját Micsey Józsánál művelte. A bp.-i Belvárosi Templom basszus szólistája, a neves Földényi-kórus tagja. Nyugdíjasként sokszor szerepelt a Nemzeti Színház 10–12 tagú énekegyüttesében, a statiszták között. Jóhumorú embernek ismerték. Élete utolsó éveiben temetéseken is énekelt. Micsey Józsa alig két évvel élte túl (1976. márc.).

Takács Endréné (SSz. 1984, 108, 24. lábjegyzet), kárpitos özvegye, 1970-ben halt meg. Lánya Margit, aki Dobos Lászlóhoz, D. András testvéréhez ment férjhez, örökölte a Hársfasor 36. sz. alatti lővert, ezt a

közelmúltban eladták (Dobos László és felesége közlése 1984. júl. 25.).

170Gömöri János: Újabb dorongútmaradványok Sopronban és Kőszegen

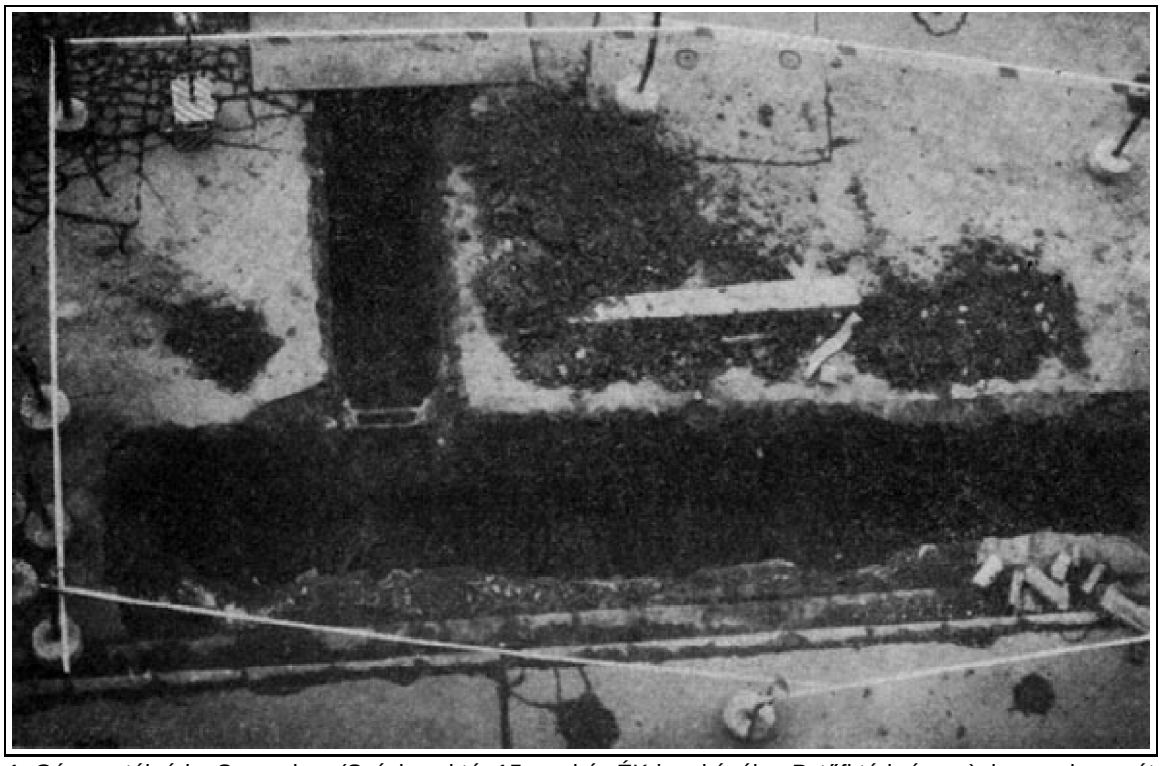

1. Gázvezeték árka Sopronban (Széchenyi tér 15. sz. ház ÉK-i sarkánál, a Petőfi téri részen), benne dorongút

1. A soproni Újteleki utca és Ötvös utca dorongútjai már a múlt század végi városi csatornázási munkáknál előkerültek. Bella Lajos, aki ezeket a helyi újságban említette,[1(100)] Sopron győri külvárosában, a Mechle-ház előtt 120 cm mélységben tölgyfahidat talált. Feltevése szerült az itteni mocsár, „pocséta" nyomán nevezték el a „Potschy"-utcát, -dombot stb. A mocsár nyúlványai a Magyar utcában és az Ötvös utcában is meglátszottak és rátaláltak a pallók nyomaira is. Az Újteleki utcában posványos réteget figyeltek meg az árok alján. Bella úgy vélte, hogy „a város felhagyva védelmi berendezésével, amelyben a patakoknak is szerep jutott, elhanyagolták az eddig megzabolázott vizeket és ezek itt-ott valóságos ingoványokat alkottak".[2(101)]

1712. Sopron, Petőfi tér: dorongút

172Amikor 1971–72-ben az Újteleki és Ötvös utcákban újra közműárkokat ástak, lehetőségünk volt a korában említett dorongútmaradványok részleteinek feltárására és dokumentálására.[3(102)] Azt is megállapíthatjuk, hogy az akkoriban felfedezett győri[4(103)] Kossuth Lajos utcai dorongúthoz hasonlóan a soproniak is XVII–XVIII. századiak. Erre utaltak a dorongok között talált mázas edénytöredékek.

Az 1982 februári gázvezeték-fektetéskor a soproni Petőfi és Széchenyi téren az árokásási munkákat ellenőrizve, újabb, eddig még nem említett dorongút nyomait sikerült megfigyelnem.

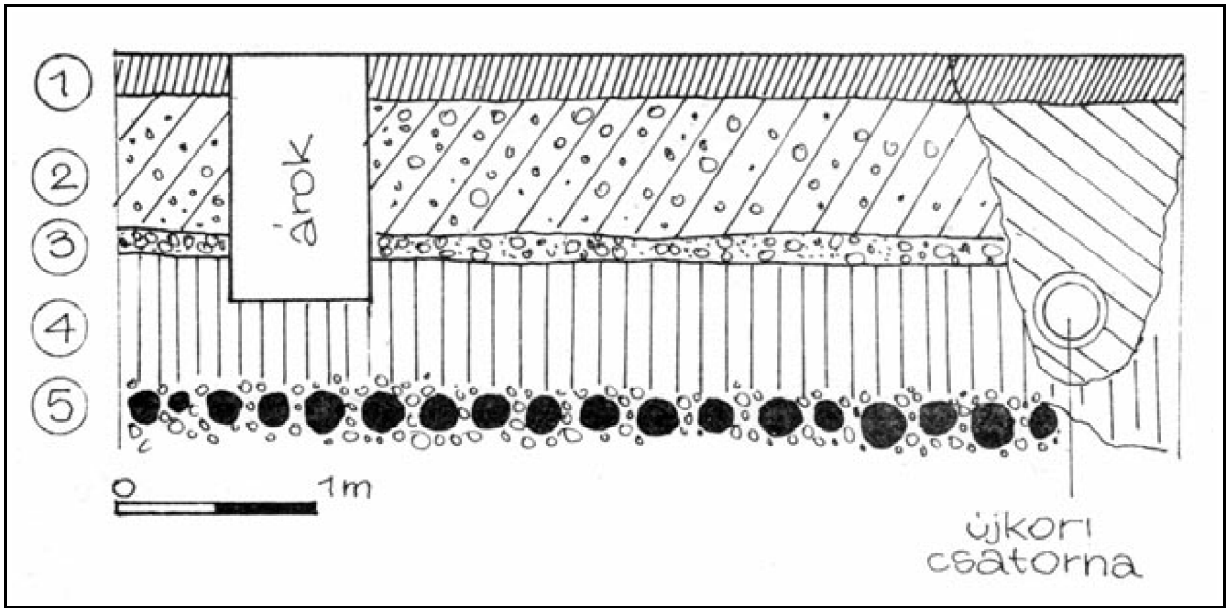

3. Sopron, Petőfi tér: gázvezeték árkának metszetfala (1. Aszfalt; 2. Agyagos kevert réteg; 3. 10 cm vastag kavicsos útburkolat; 4. Szürke feltöltés; 5. Dorongok, köztük kavics)

A harmadik soproni dorongút abban a 80 cm széles árokban jelentkezett, amely a Széchenyi tér 15. sz. ház (önkiszolgáló étterem) É-i falával párhuzamosan húzódott, a faltól 330 cm-re, a járdaszegélytől 70 cm-re (1. kép). A dorongok (különböző vastagságú tölgyfaágak) egymással párhuzamosan, az útra merőlegesen feküdtek. A karnyi vastagságú ágakról a gallyat levagdalták, de a kérget nem hántolták le. Az árok alján 6 m hosszan bontottuk ki az utat (2. kép). A 160 cm mélyen heverő dorongok egymástól 5–20 cm távolságban voltak, köztük kavics és tört kövek letaposott, ledöngölt rétegeit találtuk. Az iszapos rétegen fekvő dorongok tehát itt is[5(104)] kavicsos út alapozásául szolgáltak (3. kép). A 6–10 cm átmérőjű dorongok között az 5–6 cm vastag kavicsréteg viszonylag stabil útburkolatot képezett. Az út szélességét egy keresztirányú gázvezetékárokban vizsgáltuk meg. Az út 3 m széles. Az út szélén helyenként nagyobb terméskődarabok hevertek. Iránya ÉNy–DK, az Iskolaköz felől egyenesen a Széchenyi szobor irányába tart (4. kép).

2. Ha a soproni útmaradványokat Michel Zakariás 1700-ból származó Sopron térképére vetítjük (5. kép), láthatjuk, hogy a város D-i, DK-i és DNy-i részén, a Rák- (Bánfalvi) patak árterületén vezettek ezek az utak. A Bánfalvi patakból látták el vízzel a középkori városárkot. Így igaza lehet Bella Lajosnak, hogy a védművek elhanyagolása elősegíthette a környék mocsarasodását. Ugyanis

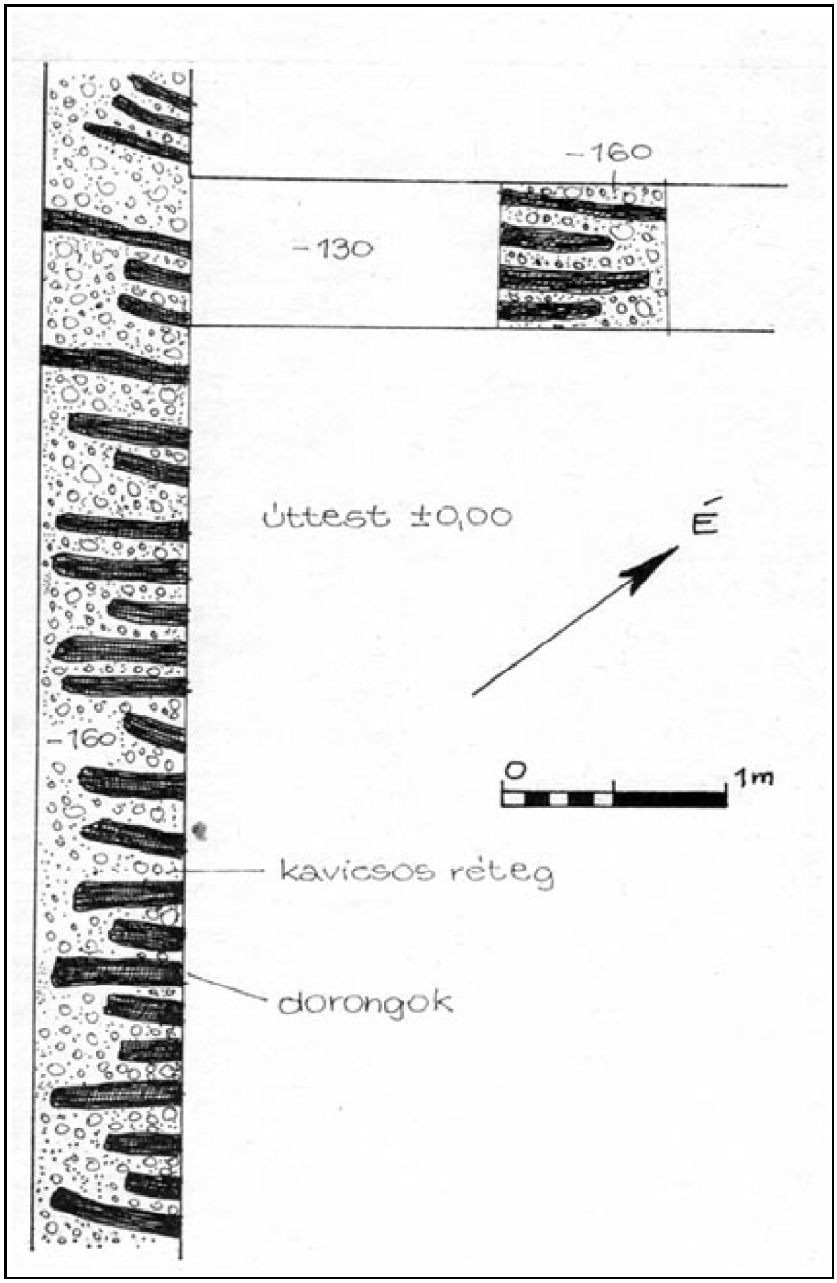

1734. Sopron, Petőfi tér: dorongút

1745. Zakariás Mihály 1700. évi rézmetszetére rávetítve az ismert soproni dorongútmaradványok (A: Ötvös utca; B: Újteleki utca; C: Petőfi tér)

175A: Az Ötvös utcai út a belváros Hátsó kapujához vezetett a külváros Pócsi kapujától;

B: Az Újteleki utcai út a külváros Újteleki kapuja és az Előkapu között húzódik;[6(105)]

C: Petőfi téri utunk az Újteleki kapu felől a mai Széchenyi tér helyén volt egykori halastavakat tápláló csatorna D-i szélén vezetett. Esetleg a két halastó közötti földnyelven bekanyarodhatott az egykori D-i római városkapu helyén álló „Zöld torony” (Blechturm) alatti átjáróhoz, amelyet a későbbi időben a D-i külváros felé nyitottak.

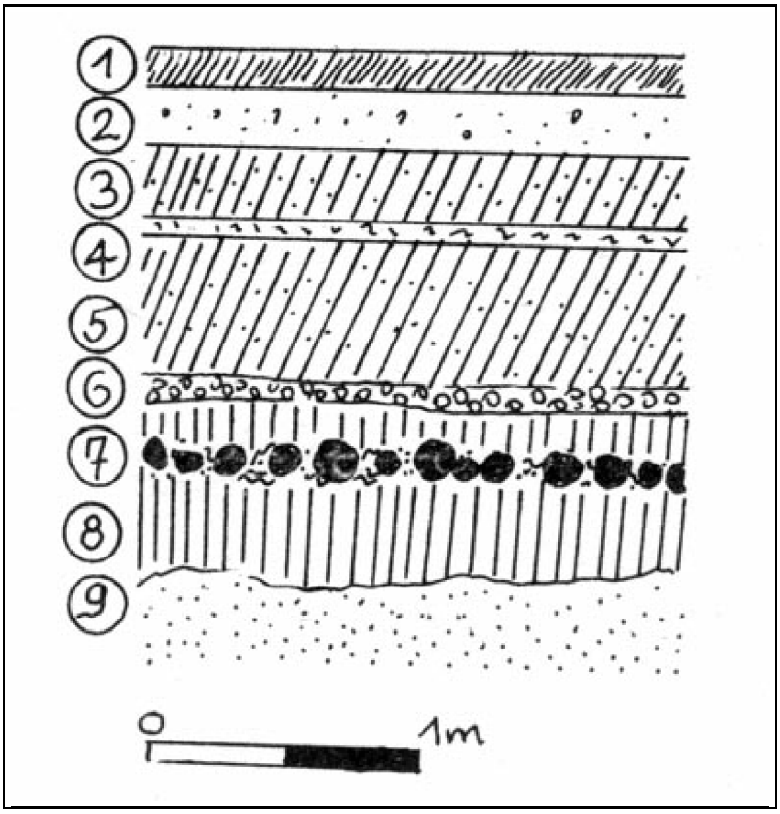

6. Kőszeg, Kossuth u. 7. sz. előtti dorongút az árok metszetfalán (1. Aszfalt; 2. Sóder; 3. Szürke föld; 4. Sárga föld; 5. Szürke föld; 6. Kavicsos útburkolat; 7. Dorongok és rőzse; 8. Iszap; 9. Sárga homokos szűztalaj

3. Amikor 1977 januárjában a kőszegi Kossuth Lajos u. 7. előtt ásták a csatornaárkot, pontosan az út közepén egy kb. 70 cm széles aknát alakítottak ki. Ebben az időben a kőszegi múzeumot vezettem s az itteni csatornázásokat ellenőrizve, a Kossuth utcában is dorongút maradványait figyeltem meg. A dorongút a Kossuth-úttal megegyező irányú. A mai útra merőlegesen lerakott dorongok közvetlen egymás mellett hevertek 150 cm mélységben. Közöttük rőzsetöredékek, 20–30 cm-rel a dorongok felett pedig kavicsburkolat nyomai maradtak meg (6. kép). A kőszegi dorongút a soproni és győri dorongutakhoz hasonlóan a külvárosban szolgálta a közlekedést. Itt, a déli városrészben, a „Magyar Hóstád”-ban, az egykori Kovács utcában zötyögtek a kocsik dorongúton. A városrész főutcája a „Magyar utca” (mai Rákóczi utca) volt és a középkori város D-i kaputornyához vezetett, amelynek helyén ma a Hősi kapu áll.[7(106)] A Kovács utca (mai Kossuth utca) nagyjából párhuzamos volt a Magyar utcával és nem közvetlen a városkapuhoz vezetett, hanem a városárok (ma Várkör és Béke u. vonala) mentén haladhatott. Ezt a területet érhették leginkább a Gyöngyös folyócska áradásai. A dorongmaradványok a Kossuth Lajos u. 176egész hosszában és a Liszt Ferenc utca kisebb szakaszán jelentkeztek a csatornaárok metszetfalán. A téli időre és az esőre való tekintettel korlátozott kutatást végeztem itt. A metszetfalnyesésnél egyetlen vasszeget találtam, ami késő-középkori lehet s talán azokkal az utcában álló kovácsműhelyekkel is kapcsolatba hozható, amelyekről a középkorban az utcát elnevezték.

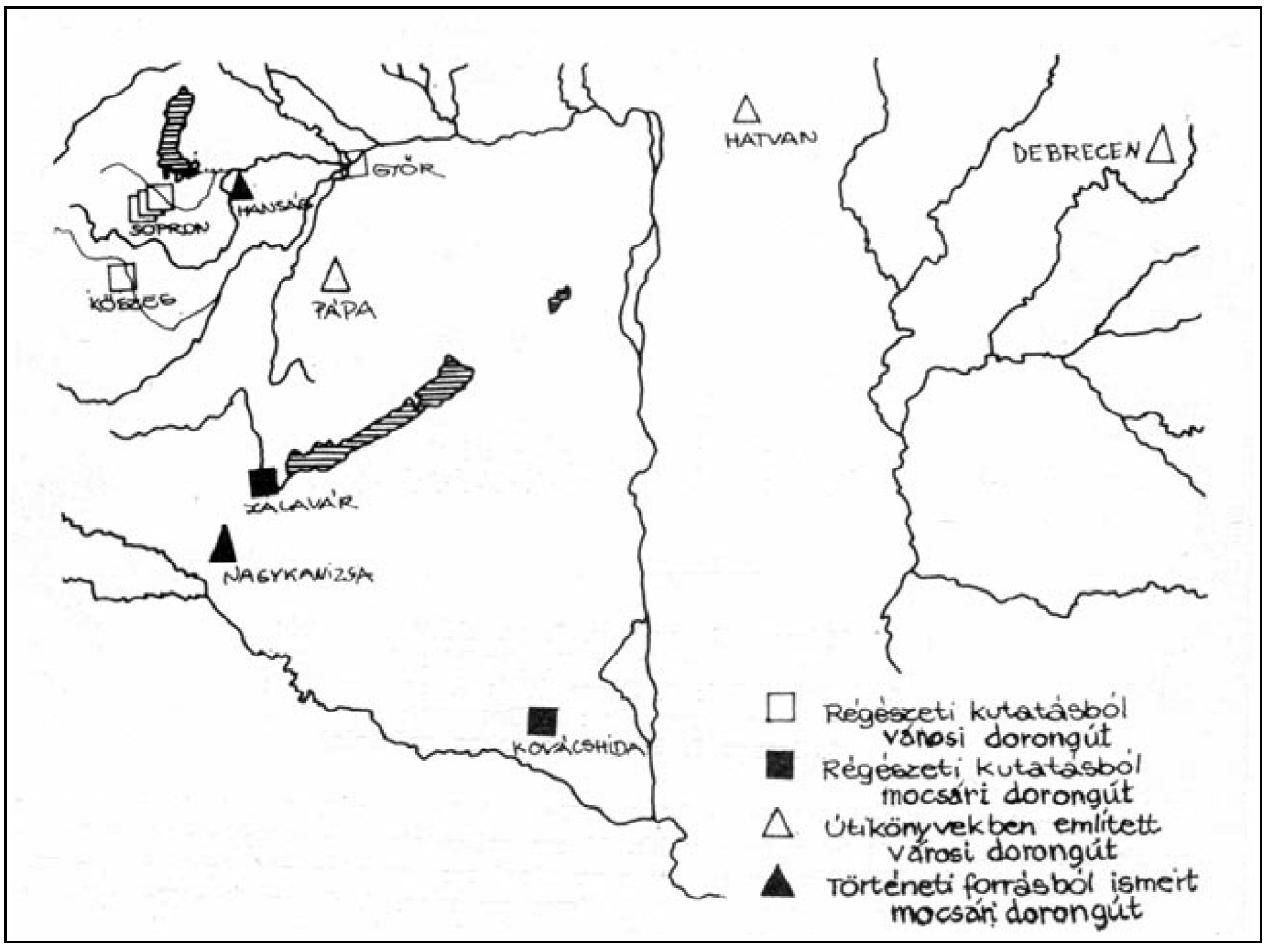

7. Törökkori hídutak és dorongutak nyomai Magyarországon (Gracza György. Az 1848–49-i magyar szabadságharc története. Bp., 1889, VI. k. nyomán)

4. Összefoglalva azt látjuk, hogy a késő-középkori Magyarországon sokfelé építettek dorongutakat a közlekedési nehézségek leküzdésére. Az útmaradványok eddig egyrészt mocsaras vidékeken távolsági utakként, helységeket összekapcsoló útszakaszonként kerültek elő, például Zalavár környékén,[8(107)] Kapuvár közelében a Hanságban,[9(108)] Kovácshida-Sződönyszigeten, a Siklósi járásban.[10(109)] Dorongutak nyomait lehet kimutatni másrészt erődített városokban, főleg azok külvárosaiban, a kapuk közelében, például Sopronban, Kőszegen és Győrben, de történeti források vagy 177helyrajzi adatok azt mutatják, hogy Hatvanban,[11(110)] Debrecenben,[12(111)] Pápán,[13(112)] és Nagykanizsán[14(113)] is voltak, illetve lehettek hasonló dorongutak, néha csak mint kavicsutak alapozásai,[15(114)] néha önálló faburkolatú, hídszerű utak faragott deszkákból.[16(115)]

Úgy látszik, a dorongutak egyik „fénykora” a törökkor volt, mikor bámulatosan rövid időn belül kellett erődöket emelni, az építőanyag szállításához ideiglenes felvonulási utakat építeni. A fa-földerődök építése idején természetesen az utak egy részét is doronggal burkolták, főleg ott, ahol kő, kavics csak távolról volt beszerezhető, vagy mint Hatvanban. De mondja el ezt maga Evlija Cselebi, a török utazó, aki 1660–1666 között járt a hatvani várban s lejegyezte, hogy „utcái mind deszkaburkolatúak, mivel a vár mocsaras helyen

van, s földje kövezettel nem fedhető”.[17(116)]

Amikor 1568–1571 között „a század legvitézebb katonája” Thury György Kanizsa kapitánya volt, ezt a – ma már nyomtalanul elpusztult – várat a végvárrendszer egyik legerősebb erődítményévé építette ki. 1569-ben például a mocsáron átvezető híd építésén 500 munkás dolgozott.[18(117)] Ezek a „hidak” a debreceni[19(118)] és győri[20(119)] hídutakhoz hasonlíthattak, ahol a piac, illetve utca szintjébe építhették a faburkolatot.

Az újabb soproni és kőszegi dorongútmaradványok apró adalékok a hazai közlekedéstörténet és hadtörténet mindig is összefüggő adattárába. Lejegyzésüket azért tartottam érdemesnek, mert más hazai adatokkal együtt értékelve előbb-utóbb lényeges információkat adhatnak nemcsak a helyi településtörténet, de általában XVI–XVIII. századi várainak, városainak jobb megismeréséhez. Korabeli vár- és városábrázolásaink ugyanis ezeket a dorongutakat külön nem ábrázolják. Felderítésükhöz – további okleveles anyag átnézésén kívül – kiváló lehetőséget adnak a mindenkori csatornázások ellenőrzései.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

178SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Mollay Károly: Soproni Stöckert Károly szobrászművész 75 éves

Mollay Károly: Soproni Stöckert Károly szobrászművész 75 éves

Stöckert Károly 1910. május 20-án Sopronban született id. Stöckert Lajos (1881–1943) tizenkét gyermeke közül hatodikként. Apja jónevű fafaragó mester volt, aki bécsi vándorévei után Sopronban faragta a stílbútorokhoz szükséges ornamentikát: először az itteni bútorgyár, majd önállósulva a helybéli műbútorasztalosok számára az azóta eltűnt Ív utca 4. sz. alatti műhelyében. Ügyes kézműves volt, aki a fafaragásban a figurális kompozícióig is eljutott, amint ezt fennmaradt „Bőség” című műve mutatja (1. kép).

A fiú az apa műhelyében kapta az első indíttatásokat: délelőtt iskolába járt, délután pedig apjának segédkezett. Majd fafaragó inas lett, akit a soproni Iparkamara szabályos minősítés után fafaragó segédnek „szabadított fel”. Az Iparkamara vezetősége figyelt fel a fiú tehetségére és ezért Thurner Mihály polgármester támogatásával, az Iparkamara és Sopron város ösztöndíjával 1929. január 3-án Münchenbe küldték az ottani fafaragó szakiskolába, Hermann Neppel tanár keze alá. Stöckert Károly itt félévet töltött. A jó eredmény és München művészeti élete benne is azt a vágyat ébresztette, hogy még többet tudjon, hogy bejusson az ottani Iparművészeti Iskolába (Staatliche Kunstgewerbeschule). Ez a vágya 1929 nyarán jól sikerült felvételi vizsga után teljesült. Két teljes évet töltött ezután még Münchenben, ugyancsak Sopron város ösztöndíjával, a kiváló Heinrich von Waderé (1865–1950) szobrászművest tanítványaként. „Judáscsók” c., hársfából faragott, 80 cm magas diplomamunkája e korszakának az emléke.

1931-ben hazajött és továbbra is a város ösztöndíjával 1936-ig Sidló Ferenc (1882–1954) szobrászművész tanítványaként Budapesten elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát. 1936 őszén visszajött Sopronba és 1942-ig itt dolgozott Győri út 1. sz. alatti műtermében.

Már e soproni korszakában megmutatkozott, hogy igazi területén, a faszobrászaton kívül otthonos a szobrászat egész területén. Ekkor készült többek között a brennbergbányai templom számára az oltárpad ún. pávatoll-ornamentikája (három pajzsban Gizella, Szt. István, Szt. Imre) és a keresztelőkút díszítése (Szt. János és Krisztus, 1931-ben), a kurucdombi templom számára tölgyfából Szt. Taddeus 60 cm-es szobra (1932; az 1944-ben ugyanoda készült, 1,80 m-es Szt. Antal szobor eltűnt, csak fényképe maradt meg); „Tell Vilmos” (1932: körtefából, 56×30 cm svájci magántulajdonban); Kinitzky Antal műbútorasztalos terrakotta portréja (1932).

Egymásután készülnek első portréi, többnyire patinázott gipszből: „Stöckert László” (1933), „Balogh Erzsébet” (1934), „Mollay Károly” (1934), „Gruber Othmár” (1935), „Boór Nándor” (1936: bronzból az ev. temetőben a család síremlékén); „Horváth József” (festőművész, 1938), „Becht Rezső” (1938: tölgyfából). Ekkor készült a „Férfiakt” (1936: 65 cm), „Szt. József mint ács a kis Jézussal” (1936: Nagycenk, ún. körplasztika, 1,25 m magas); a soproni Szt. Mihály templom áldozórácsának gótikus ornamentikája tölgyfából (1937: két darab, egyenként 1×3 m): „Betlehem” (1939: Tompos Ernő tulajdona), „Szentcsalád” (1939: hársfából, Szarka Árpád tulajdona) stb.

1942-ben Sidló Ferenc meghívta magához tanársegédnek. Ezért Budapestre költözött. A betegeskedő Sidló Ferenc tulajdonképpen utódjául szemelte ki, de halálával mindez félbemaradt. Stöckert Károly Sidló Ferenc révén 1946-ban a Százados úti művésztelepen kapott romos lakást és műtermet. Ezt rendbehozatta, most is itt él és dolgozik. 1954-ben a Képzőművészeti Alap tagja lett.

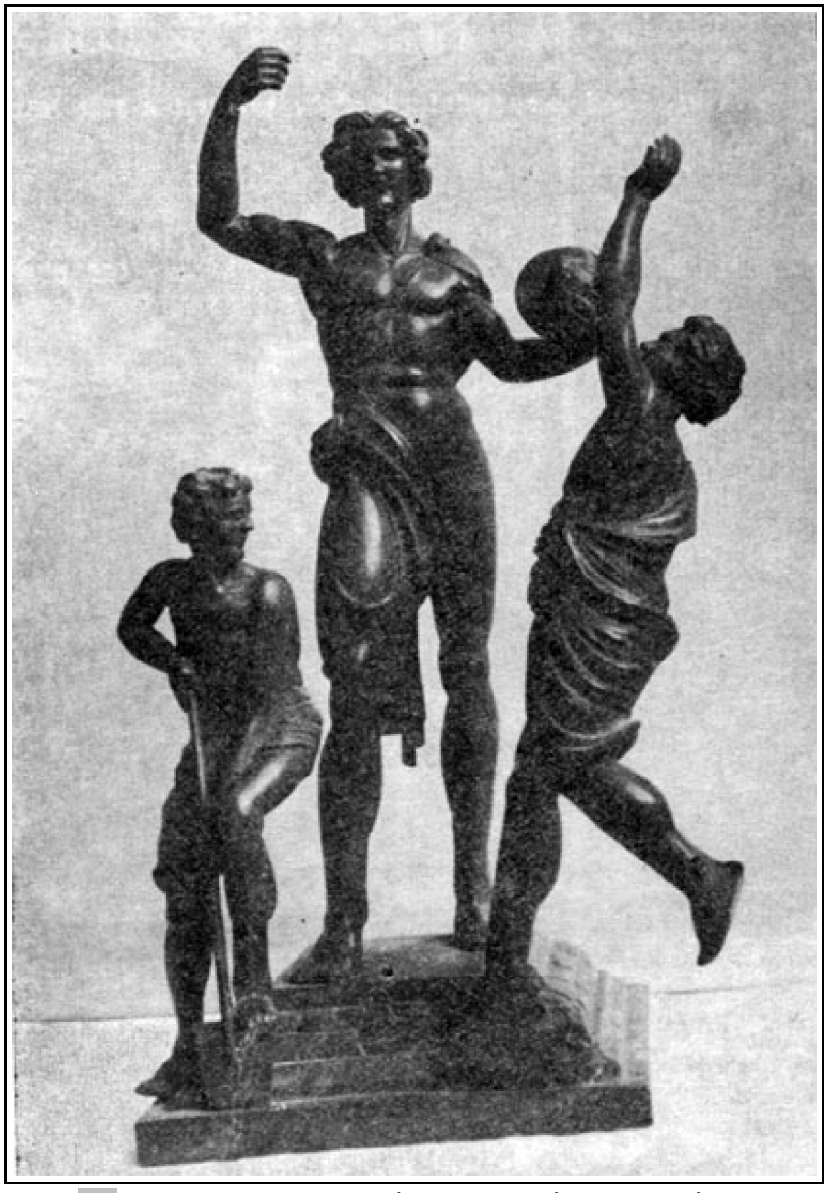

1791. Id. Stöckert Lajos: „Bőség” (Stöckert Károly tulajdonában)

1802. Horváth József festőművész portréja (1938) Stöckert Károly műve (Horváth József gyűjtemény)

3. Becht Rezső író portréja (1938) Stöckert Károly műve (az özvegy tulajdonában)

181Művészete igazában Budapesten bontakozott ki. Megbízásoknak tesz eleget, résztvesz pályázatokon. Saját indíttatású alkotásokat készít. Már 1948-ban a Mezőgazdasági Kiállítás számára készült műkőből a 2,20 m-es „Öntözőnő”, a budapesti Kerepesi úti törökőri templom számára hársfából egy 80 cm-es feszülete és patinázott gipszből az „Aratónő” (45 cm, magántulajdon). További megbízások alapján jöttek létre: „Madonna” (1951: diófából, mt.), „Incselkedő” (1951: *Komló*, bronzból 1,20 m); „Olvasó honvédek” (1954: *Közlekedési Minisztérium*, mészkőből, 1,20 m); „Bányász házaspár” (1954. *Salgótarján*, klinker dombormű, 2,20 m); „Postakürtös” (1955: *Székesfehérvár*, alumíniumból, 2,60 m): „Fiú delfinnel” (1956: *Soproni Ruhagyár*, 1,35 m magas kútfigura dunaharaszti mészkőből); „Indiánok” (1957: *Pécsvárad*, óvoda, terrakotta dombormű, 1,60×2,20 m); „Játszadozó gidák” (1959: *Kazincbarcika*, játszótér, bronz, 1,20 m); „Pálffy Miklós, Győr visszafoglalója 1598” (1961: *Győr*, dombormű, 2,60×1.60 m); „Ravatalozó” (1963: *Nyíregyháza*, 3 dombormű egyenként 1×3 m); „Zsigmond király”, „Mária Terézia” (1964: *Budapest*, Vigadó, 80–80 cm-es mellszobrok dunaharaszti mészkőből); „Ősz” (1965: *Budapest*, Gellért fürdő, ruszkicai márványból, 2,20 m); „Dr. Drexler Miklós” (1965: terrakotta portré, mt.); 182„Táncosnő” (1966: *Budapest*, a Nemzeti Galéria homlokzatán, (Dunaharaszti mészkőből 3 m); „Kis Teréz” (1966: *Sopronhorpács*, templom, fertőrákosi homokkőből, 1,20 m); „Dr. Fodor József orvos 1834–1901” (1967: *Szabadka*, bronz mellszobor); – „Kisfaludy Károly” (1968: *Debrecen*, Csokonai Színház homlokzatán, mészkőből, 2,20 m): „József Attila” (1968: *Nagyatád*, mellszobor dunaharaszti mészkőből, álló alakban gipszből a műteremben); „Kiss Géza” (1969: *Sellye*, mellszobor mészkőből);

„Bánvárth Sándor 1899–1930” (1969: *Mosonmagyaróvár,* dombormű 60×120 cm); „Dr. Hank Olivér” (1970: *Szarvas,* mellszobor dunaharaszti mészkőből); „Sirató asszonyok” (1970: *Budapest,* Nemzeti Galéria, bronz, 30 cm): „Pabst H. Vilmos 1798–1868” (1971: *Mosonmagyaróvár,* dombormű dunaharaszti mészkőből, 60×120 cm): „Philologia” (1972: *Budapest,* a MTA épületén pirogránitból, 3 m); „Aesculapios” (1973: Bécs, magántulajdonban, hársfa, 40 cm); „Anya gyermekével” (1974: *Százhalombatta,* dunaharaszti mészkőből, 2,20 m); „Munkácsy Mihály” (1975: *Bécs* magántulajdon, hársfa, 25 cm); „Komócsin Zoltán” (1980: *Szeged,* Ifjúsági Ház, mellszobor, dunaharaszti mészkőből, 85 cm); „Bethlen Gábor” (1983: *Hajdúböszörmény,* bronz mellszobor, 80 cm).

E megbízások pályázatokon való sikeres szerepléseket is jelentenek. Ilyen volt a „Hídépítők” (1951: 50 cm), a. „Hunyadi János” lovasszobor (1953: 56 cm), amely díjat kapott. Saját indíttatású volt (többnyire patinázott gipszből): „Szerelőbrigád” (1952: dombormű, 40×100 cm); „Vöröskatona 1919” (1952: 140 cm); „Favágó” (1954: 80 cm); „A posta újjáépítése” (1954. dombormű 25×45 cm és 20×40 cm); „Fiam 1 éves” (1957: márványportré); „Halászlegény” (1962: bronz, 45 cm); „Zrínyi Miklós” (1965: dombormű 60×40 cm); „Hygiene” (1965: diófa, 50 cm); „Christophorus” (1965: hársfa, 54 cm); ‚Duna” (1968: 70 cm); „Csikó” (1969: körtefa, 47 cm); „Munkás” (1969: 45 cm); „Ady Endre” (1970: portré); „Lúdas Matyi” (1972: fémből 20×35 cm); „Szent István” (1972: érem, 8 cm); „Liszt Ferenc” (1974: álló alak diófából, 45 cm); „Anyák napjára” (1974: 65 cm); „Madách Imre” (1976: ülő figura, diófa, 25 cm); „Bánat” (1979: elhunyt felesége emlékére, 58 cm); „Ácslegény” (1980: 30 cm); „Nő kígyóval” (1980: 40 cm); ‚Nagyanyó őzikével” (1985: dombormű 40×40 cm) stb.

A felsorolt művek között monumentális szobor éppen úgy van, mint kisplasztika. Sok a portré. Tematikában hagyományos is, modern is. Stílusában is az. Soproni Liszt-szobrának tervét (gipsz, 54 cm) a Képző- és Iparművészeti Lektorátus 1957-ben hagyta jóvá, 1974-ig aztán az ügy elaludt. Ugyanekkor szó volt „Rakodómunkás” című, 3 méteres kőszobrának felállításáról kb. ott, ahol valamikor édesapjának a műhelye állt. A terv itt is elkészült, az ügy itt is elaludt…

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Szabó Jenő: A HEIMLER-EMLÉKMŰ FELAVATÁSA

Szabó Jenő: A HEIMLER-EMLÉKMŰ FELAVATÁSA

„Ne pellengérezzen ki, még jó értelemben sem”, kérte Heimler Károly az őt meginterjúvoló újságírót és talán ez is egyik oka annak, hogy emlékének megörökítése harminc évig váratott magára.

1984. szeptember 29-én, pontosan harminc évvel és három héttel halála után adta át a város közönségének a Szakál Ernő tervezte emlékművet dr. Ulreich József tanácselnökhelyettes, beszédében utalva arra, hogy a Heimler-pihenő a Szabadság körúton, a Printz-pihenő szomszédságában van, amint Heimler Károly is Printz Ferencet váltotta fel a Városszépítő Egyesület elnöki tisztségében (Finta Béla felvétele).

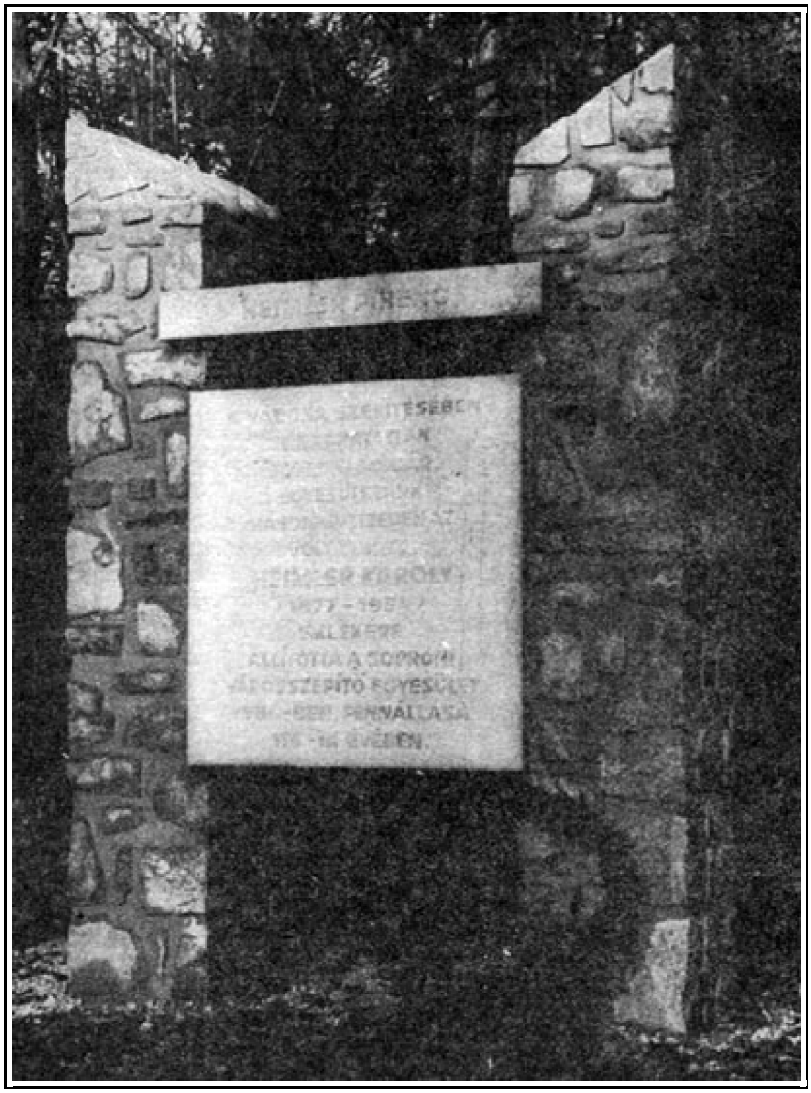

Dr. Ulreich József beszédében nemcsak Heimler Károly életrajzi adataira tért ki, hanem hangsúlyozta eredményes közérdekű tevékenységét is, amely nem csupán a város utcáinak fásításában, parkosításokban, emléktáblák létesítésében merült ki, 184hanem a sorsdöntő húszas évek életbevágó problémáira is kiterjedt. A háború okozta elszegényedés és élelemhiány megszüntetésére családi kert akciót indított, igyekezett a soproni gyümölcstermelést fellendíteni, mindenekelőtt azonban világosan látta, hogy a Burgenland elcsatolásával vonzásterületétől megfosztott városnak új megélhetési lehetőségeket kell keresnie. Heimler ezt az idegenforgalom fellendítésével vélte elérhetőnek és működésének javarészét ennek megvalósítására fordította. Jól tudta, hogy az idegenforgalomhoz elsősorban idegenforgalmi létesítményekre van szükség és hiába gáncsolták a rövidlátók, hogy a „Városszépítő Egyesületnek nem az a feladata, hogy kocsmákat és fürdőket létesítsen”, ő töretlen következetességgel építette a Tómalmot, a Hubertusz vadászlakot, létesítette az Idegenforgalmi Irodát, a kilátókat és küldte szét majd egész Európába a város prospektusait, még a hivatalos borítékokon is invitálva a címzettet: „Jöjjön Sopronba, Magyarország legegészségesebb városába!”

Kulturális működésének máig ható emléke a Soproni Szemle, a soproni helytörténet szervező, irányító és regisztráló folyóirata, amelyet ő indított el, továbbá könyvei a Topográfia, a Szabályrendeletek Gyűjteménye és a Soproni Műemlékek.

Dr. Ulreich József beszédének befejezésében rámutatott arra, hogy az újonnan létesített emlékmű nem csupán Heimler Károly emlékét hirdeti, hanem a városért végzett áldozatos és önzetlen munka jelképe is.

A Városszépítő Egyesület részéről Nagyzsadányi Endre alelnök arról szólt, hogy Heimler Károly emlékének megörökítését éveken át szorgalmazta a város közvéleménye. Nem múlt el közgyűlés, az egyesület irodájában megforduló soproni, aki ne sürgette volna a Heimler emléktábla megvalósítását. Volt olyan is, aki „hálátlan utódnak” nevezte az egyesületet.

Talán ennek tudható be, hogy amikor az egyesület nekifogott az emlékmű megvalósításának, bárhová is fordult segítségért, azt mindenhonnan, kivétel nélkül megkapta. Szocialista brigádok vállalták el az építést, a kövek és egyéb anyagok szállítása, a kőfaragás, a tájbaillő szép terv társadalmi munkában készült.

Mindez mutatja, hogy Heimler Károly három évtizedes városszépítő tevékenysége nem volt hiábavaló, emlékének megörökítésére ismét fellobbant az önzetlen áldozatkészség, amely évszázadokon át építette és szépítette a várost és amely még sok szép alkotásra lesz képes.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Garád Róbert: Pichler János (1899–1984)

A Fertő-táj fejlesztése történetében szomorúan emlékezünk Pichler János főmérnök augusztus 19-én történt váratlan haláláról. Életműve számos műszaki kiadványban folytatódik. Sopron falain kívül élt, de a városért, a környékért is dolgozott. A város „Pro Urbe” kitüntetéssel ismerte el ezt a szolgálatot.

Az utóbbi évtizedekben került sor a Fertő-táj kialakítására és Pichler János munkásságát, emberi vonásait így tudjuk megközelítően körvonalazni. 1899. jún. 24-én született Aradon. A Maros parti részek is hatással voltak életére. Magyarország akkori, egységes vízrendszere érdekelte és életét a vízügyi, mérnöki létesítmények szolgálatába állította. A Sió szabályozásánál már 1916-ban munkát vállalt és a nagy háború folyamán, amikor már neki is be kellett vonulnia, az olasz hadszíntérre került. A 20. tüzérezred kötelékében a Piáve melletti ütegállásban élte át a 185megpróbáltatásokat. A háború befejezése után Budapesten folytatta egyetemi tanulmányait. Haza nem mehetett, szülővárosában akkor francia alakulatok állomásoztak. Az Országos Vízépítő Igazgatóság megbízásából Dunántúl egész területén szintezte a vizek

tükreit. 1923-ban már végzett mérnök és a Magyar Tógazdaság részére építette a halastavakat. Régi magyar települések gazdasági környezetét alakította. Örspuszta, Sárszentmiklós, Egrespuszta halastavai után a hortobágyi tógazdaság kiépítése következett. A Baranya megyei mesterséges tavakat is nagy hozzáértéssel fejlesztette. 1932-ben a Csepel szigeti Ármentesítő Társulat igazgató főmérnöke. Az árvizek kivédése, a belvizek elvezetése, a töltések újjáépítése, 63 társulat munkájának irányítása, csak az életpálya kezdetét jelentette. 1945-től 1948-ig több mint tizenötezer vízügyi műtárgyat kellett, a háború után, helyreállítani. 1950-ben a Földmívelésügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó belvizeket szabályozta. A Körösöktől a Fertőig járta az országot. A Bős–Nagymarosi Erőmű ügyében Budapesten, Prágában, Pozsonyban, Moszkvában bizottsági tagként tárgyalt és értekezett a nagylétesítmények sorsáról. 1972-ben még hetvenhárom éves korában sem érezte magát öregnek. A nyugdíjazás után a Vízgazdálkodási Tudományos Központ (VITUKI) tudományos tanácsadója és a Fertő-táj terv akadémiai titkára lett. Pichler János azon szakemberek közé tartozott, akik már 1958-ban a Magyar Hidrológiai Társaság (MHT) keretei közt megalakította a Fertő Kutató Tudományos Bizottság működésére alkalmas személyi feltételeket. A MHT Soproni Területi Szervezete olyan szakembereket foglalkoztatott, akik évtizedekre meghatározták a Fertő jövőjét. Varga Lajos volt az ismert biológus, aki negyven éven át kutatta a Fertő élővilágát. Vendel Miklós akadémikus a tó geológiai feltárásában tevékenykedett. Boronkai Pál főmérnök a város műszaki feltételeit irányította. 1961-től a MHT Soproni Területi Szervezete alkotta azt a társadalmi munkaközösséget, mely Pichler János akadémiai szaktitkári segítségével szervezte. Sopron város érdekében, a Fertő-táj kialakítását. 1975-ben megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát.

1960-tól kezdve a soproni munkatársakkal kiépítették a magyar–osztrák határmenti tudományos kapcsolatokat. A Fertő minden kérdése nemzetközi szinten szerepelt és a további fejlesztést ezek az adottságok befolyásolták. A Balatonhoz, Velencei tóhoz hasonlóan a Fertőt is fejlesztették. Mindkét ország felmérte a tó vízháztartásához szükséges területeket és egyeztette az adatokat. A Fertő rétegszinti térképezését ugyancsak elvégezték. Gazdag szakirodalom biztosította a további fejlesztést és Pichler János közreműködésével felépült a Fertőrákos határában található kutatási központ, mely egyre tökéletesebb felszereléssel ellenőrzi a vízügyi szervek keretei közt a tó további biológiai életét. Dr. Takáts Tamás, a Központ vezetője valamikor Varga Lajos biológus tanítványa volt.

A „János bácsi”, ahogy Pichler Jánost ismerték, a Magyar Tudományos Akadémia Fertő-táj Bizottságában mint titkár harminchárom szakágazat munkáját irányította haláláig. A „magas homlok, a fehér haj, a kék szemek” még sokáig itt lesznek Sopronban és a Fertő kizöldülő nádasaiban.

Munkatársai és tanítványai a mázsányi kiadványok, jegyzetek, könyvek környezetében végzik további feladataikat.

„Szeretett Feleségemnek és munkatársamnak” ajánlotta egyik visszaemlékezését, melyet utolsó éveiben mondott el munkatársainak. „János bácsi mikor látta utoljára a Fertő vidéket? Oda készülök éppen a jövő héten is. Fertőrákoson Varga Lajos kiváló biológusunk emléktábláját avatjuk… Egyébként két hetet Sopronban töltök ottani munkatársaimmal való tárgyalással és a tó bejárásával. Úgy is mondhatnám a fogadott hazámba megyek.”

A Fertő-táj is fiává fogadta János bácsit?

Azt hiszem, igen!

A Pichler János által szerkesztett kiadványsorozat nemcsak a legkülönbözőbb területeken működő kutatóknak jelent örömet és hasznot, hanem a Fertő minden „szerelmesének” ismételten igazolja a különös

tó minden értékét és időszerűségét.

A Munka Érdemrend arany fokozata a több Kiváló dolgozó-i elismerés, a soproni Pro Urbe kitüntetés csak emlék már és a vigasz számunkra az a titokzatos tó, melyet egész életében ő is meg akart ismerni.

186Kubinszky Mihály: Winkler Oszkár (1907–1984)

1984. december 19-én Sopron elvesztette évszázados viszonylatban mérve is egyik legnagyobb építészét. Meghalt dr. Winkler Oszkár.

Sopronban, soproni családból született 1907. január 19-én. Édesapja a GYSEV-igazgatóság tisztviselője volt. Felismerte fiában a rajzkészséget, a humán és az exakt tárgyak iránti átfogó érdeklődést és Winkler Oszkárt a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre íratta, hol 1930-ban szerezte építészi oklevelét. Rövid itáliai és – Sopron város ösztöndíjával – berlini tanulmányutak következtek, melyek döntőek voltak a fiatal építész szemléletének alakulására. A weimari Németország ekkor a modern építészet kibontakozásának színhelye volt, a tapasztalatokat Winkler Oszkár egyhamar itthon hasznosította. Még két évet dolgozott Budapesten, magán alkalmazottként, majd 1934-ben Sopronba költözött és saját irodát nyitott. Első önálló munkája a szülők családi háza (Felsőlövér u. 59.), követte ezt a Frankenburg u. 6. többlakásos négyszintes ház (1935–1936), mely máig a városkép jelentős eleme. Ez már új hangot is ütött meg: a soproniak csodálták; az ország szakmai közvéleménye is felfigyelt rá. A Károlymagaslat kőből falazott kilátótornyának (1935) örökszép tömegkompozíciója a következő lépés az életműben. A harmincas évek sokrétű épülettervezéseinek sorába tartozik még néhány, a városképet is fiatalító homlokzattal épült bérház (Vörösmarty u. 10.), az egyetem botanikus kertjébe helyezett matematikai pavilon, a Muck-kilátó mellé épített István menedékház, a Julianeum domonkos konviktus az Alsólövérekben, a Lackner Kristóf utca és az Ógabonatér sarkán társtervezővel épített nagy lakóépület. Nemkülönben sok országos tervpályázaton is eredménnyel vett részt. A második világháborút követően előbb az Építési Kormánybiztosság képviselőjeként irányította az újjáépítést, majd Sopronban, vidéken elsőként szervez állami tervező irodát (1948). Noha ez alig két évig önálló, s 1950-től már a Győri Tervező Iroda fiókjaként működik, ennek keretében bontakozik ki Winkler Oszkár épülettervezési tevékenységének második nagy korszaka. 1950-ben itt alkotja élete legnagyobb ipari létesítményét, az Épületasztalosárugyárat (ma SOFA), ezt követően a Sotex kultúrházat (1951), befejezi a háborúban félbemaradt egyetemi menza és kollégium építkezést (1953), a Május 1. téri tömbrekonstrukciós lakóházépítést (1954). A belvárosba a rombadőlt zsinagóga helyén a környezetbe oly finoman illeszkedő Templom utca 23. sz. házát tervezi. Sokat tervez más városokba is, így Kecskemétre, Zalaegerszegre, Nagykanizsára, Celldömölkre, Keszthelyre. Lakóépületeket, középületeket, ipari létesítményeket. Városrendezési tervet készít – társtervezővel – Sopronnak (1960). E nekrológ keretében alkotásait fel sem lehet sorolni, kevés építész mondhat ily gazdag és egyben sikeres életművet magáénak, csak kevés építész tudott ily hosszú időt át – mintegy 4 évtizedig – aktív és korszerű maradni. Életművének végén a Kőfaragó téri lakótelep foghíjbeépítései állnak (Arany János utca 2., Kőfaragó tér). Még mindig korszerűek, sajátosak, tetszetősek.

Sopron város építészeti kérdései mindenekfelett érdekelték, a városért dolgozott elsősorban. Főépítészi

munkakört is látott el, a városi tanács mellett működő építészeti bizottságokban tevékeny, 1951-től két évtizeden át. Az Építőipari Tudományos Egyesület (ÉTE) helyi csoportjának elnökeként a szakma elismert soproni irányítója nyugdíjasként a Városszépítő Egyesületben dolgozik. De hírneve és tekintélye túlnőtt a város keretein, a Magyar Építőművészek Szövetségének tagja, az ÉTE országos elnökségi tagja. A magyar építésztársadalom messzeföldön elismert egyénisége.

Még életében sok elismerés jutott neki osztályrészül. Így az első között kapott 1953-ban Ybl Miklós-díjat, a legmagasabb magyar építészeti kitüntetést. Később ehhez az Alpár-érem járult.

Épülettervezési munkásságánál nem kisebb jelentőségű felsőoktatási tevékenysége. Az említett építkezéseknél került kapcsolatba a soproni egyetemmel, s így 1947-ben a Solt Béla professzor nyugdíjbavonulásával megüresedett katedrára hívták meg 187az Építéstani Tanszék élére. Közel harminc évig, 1975-ig oktatott erdőmérnököket, majd faipari mérnököket, oktatótevékenységének első éveiben bánya-, kohó-, földmérő-, és geofizikus mérnökhallgatókat is. Építési anyagokra és szerkezetekre, ezek méretezésére, egy időn át mechanikára, majd városrendezésre, az egyes karok igénye szerint. A tanítványoknak több nemzedéke emlékszik vissza mindig szabatos előadásaira, a szaktárgyakon messze túlmutató emberségre, tisztességre, mások megbecsülésére, precizitásra nevelő munkájára. Az egyetemi munkáért nyugdíjbavonulása alkalmából a Munka Érdemrend arany fokozatát nyerte el, 1981-ben az Erdészeti és Faipari Egyetem honoris causa doktorrá avatta. Tudományos munkásságával, mely igen széles körű volt, és a faipari épületek tervezésétől a legújabbkori építészet feldolgozásáig (Taut és Alto életrajzok) terjedt, már korábban doktori címet, illetve kandidátusi fokozatot szerzett. De érdeklődése a szakma széles határain is túllépett, aminek legékesebb bizonyítéka művészi szintig fejlesztett passziója, az akvarellfestés.

Így ívelt élete, munkássága a szorgalmasan ellátott napi munkától az elmélyült tudományos kutatáson és az építészeti tervezőtevékenységen át az életét is betöltő művészi kedvtelésig. Ilyennek őrizzük meg emlékét, akik munkatársai voltunk, akik tanítványai voltak. S ilyennek őrzik meg a soproniak, akiknek városát annyi fáradozással igyekezett széppé formálni.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

188SOPRONI KÖNYVESPOLC

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Bencze Pál–Major György–Mészáros Ernő (szerk.): Fizikai meteorológia. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, 300 lap

Bencze Pál–Major György–Mészáros Ernő (szerk.): Fizikai meteorológia.

Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, 300 lap

A könyv speciális szakterületen szerzett tudományos ismeretek gyűjteménye. Mindamellett a szerzők oly módon foglalták össze a légkör különböző fizikai folyamataira vonatkozó tudnivalókat, hogy azokat nemcsak a meteorológusok és a geofizikusok, de egyéb szakterületek művelői is hasznosíthatják. A könyv megfelelő arányban tartalmazza a már megállapodottnak tekinthető ismeretanyagot, valamint a legújabb kutatásokra alapozott eredményeket, következtetéseket. Ez a felépítés hasznára van mind az oktatóknak és a hallgatóknak, mind pedig a tudományos kutatásban érdekelt szakembereknek.

Az összegyűjtött ismereteket kiválasztott tárgykörök szerint csoportosították a szerzők; közös munkájuk 6 nagyobb fejezetre tagozódik. Az egyes fejezetek részben a fizika tudományának felosztását követik, felölelve a légköri sugárzástant, a légköri elektromosságot, a légköri magnetohidrodinamikát és a légkör radioaktivitását. A légkör dinamikája nem kapott helyet a könyvben, s ezt azzal indokolják a szerzők, hogy a fizikai meteorológiának terjedelemben és jelentőségében egyaránt kiemelkedő ágáról korszerű hazai kézikönyv már korábban megjelent. Külön fejezet foglalkozik viszont a légkört alkotó gázok fizikai tulajdonságaival és egy további a felhők mikrofizikájával. Az így összeállított fejezetek is jelzik, hogy a munka hézagpótló kíván lenni a fizikai meteorológia azon területein, amelyeket a hazai szakírók eddig többé-kevésbé elhanyagoltak.

Helyi vonatkozásokat elsősorban azáltal említhetünk meg, hogy a három szerző közül az egyik – Dr. Bencze Pál, tudományos osztályvezető – Sopronban, a Magyar Tudományos Akadémia Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetében (GGKI) dolgozik. 6 írta a könyv 3. és 4. fejezetét, összefoglalva a légköri elektromosság és a légköri magnetohidrodinamika tárgykörébe tartozó fizikai folyamatokat. E két fejezetben leírt jelenségek a magasságot tekintve különböző légköri tartományokban játszódnak le, így többek között ez is indokolja elkülönítésüket, önálló tárgyalásukat. A légköri elektromos jelenségek színtere a kb. 50 km-ig terjedő két tartomány, a troposzféra és a sztratoszféra míg a légköri magnetohidrodinamika tárgyköréhez sorolható folyamatok magasabban elhelyezkedő mezoszférára és főként a termoszférára jellemzők. Ez utóbbi tartományokban fontos szerephez jut a plazmaállapot. A légköri magnetohidrodinamika keretében tárgyalt folyamatok összesítése lényegében az ionoszféra fizikájának leírását jelenti. Az említett két fejezet további helyi vonatkozásai – a szerző személyén túlmenően – az Akadémia soproni intézetéhez és annak Nagycenk melletti obszervatóriumához fűződnek. (vö. még Tárczy-Hornoch A.: SSz. 1962, 193–206).

Az MTA GGKI a hazai geofizikai kutatás egyik bázisa, amelynek profilja többek között a felső légkör tanulmányozására is kiterjed. Bizonyos speciális kutatások kezdeményezésében és végrehajtásában Dr. Bencze Pál is jelentős szerepet vállalt. A könyv megfelelő fejezeteinek megírásakor a szerző előnyösen használta fel intézeti tudományos munkája során szerzett értékes tapasztalatait, valamint támaszkodhatott azokra az eredményekre. amelyeket az intézet Nagycenk melletti obszervatóriumában folyó rendszeres megfigyelések szolgáltatták. Több helyen is bemutatja az intézet nemzetközileg elismert kutatási eredményeit, ill. hivatkozik kollégáinak rangos szaklapokban közölt tudományos munkáira. Ezáltal az érdekelt hazai szakemberek figyelmét ráirányítja Sopron és környékének tudományos intézményeire és létesítményeire, valamint az azokban folyó kutatásokra. A könyv szakmai értékének kiemelése mellett tehát nyugtázható még, hogy helyi vonatkozásaival közvetve jó szolgálatot tesz városunknak is.

Märcz Ferenc

189Anne Braun: Historische Zielscheiben. Leipzig 1981, Edition Leipzig, 139 S.

1982 nyarán az NDK Kulturális Minisztériuma jóvoltából, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése szervezésében először nyílt nagyszabású NDK könyvkiállítás Sopronban az *Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárában*, valamint a *TIT Városi Szervezete helyiségeiben.* Így került Sopronba a fenti értékes, sok színes táblájú szép könyv: *történelmi céltáblákat* mutat be, több országra kiterjedően, számos múzeum közreműködése, közös munkája nyomán.

Ismertetésére elsősorban az kötelez bennünket, hogy közreműködő segítőtársa volt a szerzőnek a soproni Liszt Ferenc Múzeum is. Olyannyira, hogy a ragyogó felhívó jellegű színes külső borításon is *soproni történelmi céltábla* csábítja az olvasót. A csábításnak engedő olvasó nem csalódik, ha belelapoz, majd elolvassa ezt a könyvet. Igen sok történelmi ismeretanyagot gyűjthet egy csaknem ismeretlen témakörből, mondhatnánk tudományágból. A soproniak pedig büszkén könyvelhetik el, hogy ebben a nálunk ritka sportban, művészetben – és a könyv bizonyítja – tudományágban sem maradtak le elődeink a világszínvonaltól. A belső címlap hátoldalán olvashatók a külső színes kép adatai így „Runde Schiessscheibe auf der Vorderseite des Einbandes: Wildenten-Schiessen. 1875. Öl auf Holz. 57×57 cm. Sopron, Museum Ferenc Liszt. Verspottung fanatischer Schützen, die nichts hören und nichts sehen, wenn sie von ihrer Leidenschaft gepackt sind." Csábító persze a könyv általános ismertetése is, de csak további soproni vonatkozásaira térhetünk ki. Térjünk vissza mindjárt a címlap soproni képére, amely a vadászszenvedély olyan formáját mutatja, amikor már a vakság hajtja a vadászt eredményre, nem törődve a körülötte zajló világgal, még ha valaki fuldoklik is közvetlen közelében. A humoros, de mégis komoly eseményt a könyv így írja le: Auf einer Soproner (Oedenburger) Spottscheibe von 1875 wird der blinde Eifer eines Wildentenjägers auf die Schippe genommen, der nicht wahrnehmen will, dass ein Ertrinkender seine Hilfe bedarf, also in seiner Jagdleidenschaft gewissermassen „über Leichen geht." (Lásd: 33. oldal.)

A könyv szöveges része képmagyarázattal fejeződik be (soproni vonatkozásban), amelyből kiderül, hogy Sopronban a lövészet (vadászat) magas fokon állhatott. Idézzük az ezt bizonyító részt: „Die Schützen aus Sopron (Oedenburg) trafen sich in einem überdachten Raum und schossen hier von numerierten Schiessständen aus auf die Zielscheiben, die auf einem von Holzplanken umzäuten Platz alle in einer Reihe standen. Die Ansicht der Soproner Schiessstätte von 1875 zeigt diese nüchtern und bar jeder Ausschmückung, vermittelt aber über die dargestellten Personen einen eigenartigen Humor". (Lásd 98. oldal.) Ha folytatnánk az ismertetést, még sokat írhatnánk a részletekről. Helyette inkább a magyarázó, ismertető és a szöveget jól illusztráló képekről szólunk még néhány mondatban.

A 7. számú színes kép megragadóan szép lányt ábrázol galambbal. Szöveges része: J. Julius Graf. 10. Mai 1874. A céltábla felirata: Eröffnungsschiessen. A szerző magyarázata sem lehet érdektelen: „Mädchen mit Taube. 1874. Gedrucktes Bild auf Holz geklebt und mit Ölfarbe übermalt. 56×46,8 cm. Sopron, Museum Ferenc Liszt. Bildnisse schöner Frauen und bemahlte Scheiben, die die Sangesfreude und das Leben der Schützen preisen, sind charakteristisch für die Sammlung Sopron." Nagyon szép magyaros motívumokkal díszített céltáblát mutat a 38. számú színes tábla. Címe: a lövölde megnyitása. Pontosabban: „Eröffnung der Schiessstätte 1874. Öl auf Holz. 42,2×39,7 cm. Sopron, Museum Ferenc Liszt, Pritschenmeister, zur

Eröffnung das Band zerschneidend, mit Schützenehepar in ungarischen Tracht. Im Hintergrund rot-weiss-grüne ungarische Fahnen.” A 45. számú fekete-fehér céltábla nem szűkölködik a szavakkal, természetesen német nyelvű, hiszen 1875. június 29-i keltezésű. 190A szerző így regisztrálta: „Schiessstand 1875. Öl auf Holz. 55,7×54,7 cm. Sopron, Museum Ferenc Liszt. Unter dem Porträt, das der Mann im Vordergrund in der Hand hält, steht der Name Rubrecht. Es handelt sich vermutlich um den Namen des Malers, der die Ziegelscheibe angefertigt hat und sich selbst, in gebückter Haltung und mit gezogenem Hut, darstellte.”

Nem tértünk ki a selmecbányai céltáblák ismertetésére, bár egyértelmű kapcsolatban vannak az egykori Bányászati, Erdészeti Akadémiával, illetve soproni utódintézményével, az Erdészeti és Faipari Egyetemmel.

Nem mulaszthatjuk azonban el, hogy ne ismertessük végül a címlap színes képének feliratát: „Lőni kell, meg kell lőni” – „G’schossn muss sein”.

Hiller István

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Czellár Katalin: Sopron (Panoráma „Magyar városok” sorozat). Budapest, 1982, 232 lap

Czellár Katalin: Sopron (Panoráma „Magyar városok” sorozat). Budapest, 1982, 232 lap

Hiányt pótló kiadvány, mivel a korábbi útikalauzok évek óta kifogytak. Czellár Katalin könyve a Panoráma sorozat kis formátumában jelent meg, a turista könnyen magával viheti városnézés közben. Ez is a rendeltetése. Baedekerszerűen ismertet meg a város műemlékeivel és látnivalóival. Elöljáróban 16 oldalon a város történetének tömör összefoglalását adja. Rövidségénél fogva természetesen nem lehet teljes. Talán csak a soproni országgyűlések, király-, ill. királynőkoronázások meg nem említése hiányolható. A XIX. század zenetörténetének rövid összefoglalásába belefért volna Goldmark és Suppé említése, akik nemcsak felléptek a városban, hanem hosszabb ideig működtek a városi színháznál.

A továbbiakban négy séta keretében mutatja be a várost és két kirándulás keretében környékét. A könyv nem a felületes városnéző, hanem az igényes turista kezébe való. Fő erénye az épületek szakszerű építészeti leírása, a vonatkozó történelmi adatok közlése. Ebben nagyrészt Csatkai Endre művére támaszkodik, de figyelembe veszi az azóta bekövetkezett változásokat és újabb kutatási eredményeket is.

Haszonnal forgathatja a turista, ha séta közben, az épületek szemlélésekor, olvassa a szöveget, de a soproniak számára sem kevésbé értékes, mert nemcsak néhány kiemelt műemlékkel foglalkozik, hanem teljességre törekszik. Mivel a „nagy Csatkai” ma már nehezen hozzáférhető, bizonyos tekintetben azt pótolhatja.

Hibák és vitatható nézetek azonban előfordulnak. Ezek közül néhányat említek: nem II. Frigyes volt cseh király, hanem II. Ottokár (11.); Liszt Ferenc mellszobrát nem Hildner, hanem Tilgner Viktor alkotta (157.). Azt is meg lehetett volna említeni, hogy állítólag ez az egyedüli Liszt-szobor a világon, melyet alkotója közvetlenül a zeneszerzőről mintázott.

A vasútépítéssel kapcsolatban azt írja (19.), hogy hátrányosan érintette a várost, mert kimaradt a Bécset

Budapesttel összekötő vasút vonalából. Ez tény, de ez nem is került komolyabban számításba, mivel rövidebb és előnyösebb volt a Bécset Marcheggen és Pozsonyon, valamint Hegyeshalmon és Győrön át Budapesttel összekötő két vasútvonal megépítése. Viszont komolyan szó volt arról, hogy a Bécset Trieszttel összekötő vasútvonalat Sopronon át vezessék. Ezáltal ugyanis megtakarítható lett volna a költséges semmeringi szakasz és viadukt. Ennek elmaradása biztosan hátrányos volt a város fejlődésére.

Sopron iparáról nagyon röviden ír. Megemlíti ugyan, hogy Sopron ma már ipari városnak számít és könnyűipari központ, de a turistát bizonyára érdekli, milyen nagyobb gyárak, üzemek találhatók a városban (22.).

Sopron középiskolái közül is fel kellett volna sorolnia néhányat, legalább a Berzsenyi gimnáziumot (a volt ev. lyceumot), mely országos történelmi jelentőséggel is bír (22.). Túl röviden szól az Erdészeti és Faipari Egyetemről és annak hagyományairól 191is, nem említi nagyértékű könyvtárát, sem a botanikus kertet. A Magyar Tudományos Akadémia Geodéziai Intézetét is fel kellett volna sorolni a jelentős kulturális intézmények között, a múzeumok közt pedig a Központi Bányászati Múzeumot (23.).

A II. fejezetben (Séták a városban) a Régészeti Múzeum gótikus pincéjében a Mithrasz oltár is említést érdemelt volna, a polgári lakásmúzeum ismertetése is kimaradt. Rövid, apróbetűs ismertetést érdemeltek volna a Központi Bányászati Múzeum gyűjteményei is (45.). A Bezerédj-házon lévő Liszt emléktábla nincs megemlítve (47.).

A Liszt Ferenc kultúrház főbejárata a Templom utcára nyílik, nem a Liszt Ferenc utcára (98.). Ma már mennyezetfreskók nem díszítik „hangverseny és báltermeit”, a szerző nyilván nem vette figyelembe (meg sem említi) rekonstrukcióját és átépítését.

A tájékozatlan turista számára zavart keltő lehet, hogy a Kecsketemplom a 37. oldalon „bencés (ferences) templom” néven szerepel, a 86. oldalon, a térképmagyarázaton pedig csak „Ferences templom” áll.

Sopronhorpácson a Széchenyi kastély falán lévő Liszt emléktábla nem szerepel.

A földrajzi, geológiai, természeti leírás kissé túl rövid. Süketfajd sajnos nincs már a soproni erdőkben (158.).

Nincs megemlítve a Várhely kilátó (csak „kilátás a csúcsról”), sem a Poloskás bérci Béke kilátó, sem a Kecskehegyi kilátó.

A 223. oldalon a fürdők közt nem szerepel a Fedett uszoda (csak Löver uszoda). Sportpályák címszó alatt a könyv több kisebbet felsorol, de épp a legjelentősebbek hiányoznak, mint az SSE (Textiles) sportpálya, az SVSE sport- és teniszpálya és sportcsarnok, az Egyetemi sportcsarnok, valamint a Postás pálya.

A könyvet 51 fénykép, 2 városmetszet-reprodukció, 2 templom alaprajza, valamint a fertődi kastély vázlata illusztrálja, ezenkívül 6 térképvázlat, nem a legsikerültebb épületrajzokkal. A fényképeket is a szerzőnő készítette. Témaválasztásuk megfelel, legfeljebb az kifogásolható, mint a hasonló kiadványok többségénél, hogy egyazon időben és fényviszonyok közt készültek. Jobb lett volna, helyben lakó szerzők más időben és megvilágítással készült képeinek közbeiktatásával csökkenteni az egyhangúságot.

Apróbb hibái ellenére is üdvözölhetjük az egyébként alapos gonddal megírt útikönyv megjelenését. Érdemes lenne több idegen nyelvre, de legalább németre lefordítani, mivel a nagyszámú turista jelenleg hiába keres

útikönyvet a városról.

Metzl János

MUNKATÁRSAINK

Dr. Gömöri János régész, Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

Dr. Horváth Zoltán levéltári igazgató, Sopron, Pf. 82

Palotai István igazgató, Sopron, Fáy András Közgazdasági Szakközépiskola

Bognár Dezső ny. tanácselnök, a Soproni Városszépítő Egyesület elnöke

Király Tibor vasutas FB-titkár, Sopron, Május 1. tér 67.

Hárs József statikus szerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21–23.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 11.

Dr. Hiller István az EFE Központi Egyetemi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132

Garád Róbert ny. főmérnök, Sopron, Előkapu 11.

Dr. Kubinszky Mihály tszv. egyetemi tanár. Sopron, Pf. 132

Märcz Ferenc tud. főmunkatárs, a műszaki tudományok kandidátusa, Sopron, MTA GGKI, Múzeum u. 6.

Dr. Metzl János ny. főorvos, Sopron, Május 1. tér 35.

192SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltverzeichnis

97

Gömöri, Johann: Das Forum von Scarbantia II. Teil
Horváth, Zoltán: Ödenburgs urbane Entwicklung in der ersten Periode des Kapitalismus (1848–1914) I Teil.

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Palotai, Stefan: Hundert Jahre der Ökonomischer Fachmittelschule „Andreas Fáy"

Kleine Mitteilungen

Bognár, Desider: Festrede an der 115. Jubiläumsfeier des Ödenburger Stadtverschönerungsvereines
Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie (Vierte Mitteilung)
Hárs, Josef: Ergänzung zur „Vorgeschichte der Ödenburg Festwochen"
Gömöri, Johann: Neuere Reste alter Knüppelwege in Ödenburger und in Güns

Kulturelles Leben in Ödenburg

Mollay, Karl: Bildhauer Karl Stöckert 75jährig
Szabó, Jenő: Die Enthüllung des Heimler-Denkmals

Nekrologe

Garád, Robert: Ingenieur Johann Pichler (1899–1984)
Kubinszky, Michael: Universitätsprofessor und Architekt Oskar Winkler (1907–1984)

Bücherschau

Märcz, Franz: Bencze, Paul–Major, Georg–Mészáros, Ernst (hg.): Physikalische Meteorologie Budapest, 1982 (ung.)
Hiller Stefan: Anne Braun: Historische Zielscheiben. Leipzig. 1981
Metzl, Johann: Czellér, Katharina: Ödenburg. Budapest, 1982 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A pince szintje a mai utcaszintnél 2 méterrel mélyebb. A pincében 240 cm mélységig mentünk le. Így adódik a 440 cm mélység. További mélységi adatok is az utcaszinttől számítandók.

2 (Megjegyzés - Popup)

Póczy i.m. (4. jegyzet) 2 kép.

3 (Megjegyzés - Popup)

Póczy i.m. (4. jegyzet) 95., 97.

4 (Megjegyzés - Popup)

Póczy i.m. (4. jegyzet) 1. kép: 9. és 26. szám.

5 (Megjegyzés - Popup)

Tomka Péter: Sopron, Tábornok ház. Régészeti Füzetek 29 (1975), 44.

6 (Megjegyzés - Popup)

Jelenlegi magassága 60 cm, fejjel együtt kb. 70 cm magas lehetett. Mellette a bagoly gubbaszt. Kezében lándzsát tarthatott. Közeli analógiája Carnuntumból ismert: Minerva és Genius együttes ábrázolása a III. század első feléből. Vö. Eduard Vorbeck: Militärinschriften aus Carnuntum. Wien, 1980, 39, IV. tábla (katalógus: 80. szám). Távolabbi, de korban és típusban megegyező relief Britanniában is felbukkant. A kis „Dea Brigantin" domborművet Birrens (Blatobulgium) Dumfriesshire lelőhelyen találták és Edinburghban, a National Museum of Antiquities of Scotland őrzi. A III. század elején készült relief a helyi istennőt Minerva alakjában jeleníti meg (J. M. C. Toynbee: Art in Roman Britain. London, 1963, 77. kép; katalógus 80. szám). Az előzőekhez hasonlóan a scarbantiai Minerva dombormű bázisán is 1-2 soros fogadalmi felirat lehetett, ezt azonban utólag letördelték. Leletünk Severus-kori.

7 (Megjegyzés - Popup)

Póczy i. m. (8. jegyzet) 13: A tér déli részén tárt fel egy Hercules isten nevét őrző emléktáblát, amit az ott feltárt „másfél méter magas kőbázis" előlapjának tételez fel. Véleményem szerint ez a nagy méretű fogadalmi felirat egy Hercules szentélyre is vonatkozhat (közöletlen kőtábla a Liszt Ferenc Múzeumban). Ha figyelembe vesszük, hogy a Municipium Flavium Scarbantia Vespasianus vagy fia Domitianus idején nyerte el városi rangját, feltehető, hogy a Flaviusoknak valamilyen emléket állítottak a scarbantiai forumon. Ezzel kapcsolatban elgondolkoztató, bár egyelőre semmit sem bizonyít Suetonius „De vita duodecim Caesarum" c. munkájában Vespasianus viselt dolgai között feljegyzett történet: „…mikor bizonyos emberek kísérletet tettek, hogy a Flavius-nemzetség eredetét visszavezessék Hercules egyik kísérőjére, kinek szobra ma is ott áll a Via Salarian, Vespasianus kikacagta őket" (Suet. 8, 12; Suetonius: Caesarok élete. Kiss Ferencné fordítása. Bp., 1964, 297). Csak közbevetőleg jegyezzük meg, hogy később azért akadt olyan császár, aki nemcsak, hogy Hercules egyik kísérője utódjának, de egyenesen Herculesnek (görög Hercules) képzelte s így is ábrázoltatta magát. Commodus (180–193) egy ilyen mellszobrát a római

Palazzo dei Conservatori őrzi (Hekler Antal: Görög és római arcképszobrászat. Bp., 1913, XLII, 270).

Kimutatható-e valamiféle kapcsolat a Flaviusok pannoniai vonatkozásai s az itteni Hercules-emlékek között, azt a további kutatásnak kell tisztáznia. A kérdés hátterének egyes pontjait jól megvilágítja Tóth Endre: Tetrachia-kori Jovia-Herculia helynévadás Pannoniában. Arch. Ért. 109 (1982), 55–72; Ein Siegesdenkmal aus dem Zeitalter des Iomitianus und eine senatorische Cursusinschrift in Savaria. Acta Arch. Hung. 35 (1983), 3–61, bár dolgozataiban nem ezt a kérdést vizsgálja. Általában azonban átfogó képet fest pl. a Herculia-helynévadásról, illetve Domitianus savariai vonatkozásairól, ottani győzelmi emlékművéről.

Az i. sz. 62. évi földrengéskor részben elpusztult Pompeji fórumát az i. sz. 70-es években építették újjá, ekkor emelték a tér K-i oldalának középső szakaszára Vespasianus templomát (H. Eschebach: Pompeji. Leipzig, 1978, 49).

Ha megfigyeljük, hogy Scarbantia capitoliumi temploma nem a tér tengelyében van (mint ahogy ez más forumoknál általános), azt kell feltételeznünk, hogy az államvallás főtemploma eredetileg, az oppidum-periodusban, a téren központi helyen állhatott, később azonban mellé építettek egy hasonlóan jelentős épületet (a császárkultusz vagy Hercules tiszteletére?) s az új tér kitűzését ehhez igazították. A capitoliumi templom tehát maradt, csak a municipium-periodusban újjáépítették s a most feltárt teret lényegében az eredeti forum helyén, de keletebbre helyezett tengellyel tűzték ki. Ezt a hipotézist újabb Városház-utcai ásatással lehetne megcáfolni vagy bizonyítani. De ha valakinek ásatás nélkül is sikerül ezt negatív vagy pozitív eredménnyel elbírálni, az mindannyiunk hasznára válik. Talán pozitív érvként említhetem, hogy a szentély mögött (1. kép: 24) talált, szarvast ábrázoló kőtöredék (30. kép) a Hercules-kultusszal is kapcsolatba hozható: Germania Superiorból, Danon lelőhelyről ismerünk egy III. századi kősztélét, amelyen (ha nem is visszapillantó) oldalra fordított fejű szarvast ábrázoltak Hercules Smertrios lábaihoz simulva (Charles Marie Ternes: Die Provincia Germania Superior. In: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II/5, 2. Berlin–New York, 1976, 1004, 217. kép). Így scarbantiai kövünk a feltételezett Hercules-szentélyhez tartozhatott.

8 (Megjegyzés - Popup)

Sopronvármegye 1938. ápr. 21. A lelet csak feltételesen fogadható el hitelesnek. A megtalálók a több darabra tört követ sírkőtöredéknek tartották. Bár „a leletet nyomban félrevitték, eltették a munkabódéban és jelentést tettek róla hivatalos helyen”, az eredeti darab jelenleg nem ismert a múzeumban.

9 (Megjegyzés - Popup)

Pompejiben többek között Augustus, Claudius, Nero, Caligula lovasszobrai álltak a Forum D-i szélén. Az emlékművek – a scarbantiaihoz hasonló – hosszúkás talpazatait mind megtalálták. A lovasszobrok azonban még töredékekben sem kerültek elő. A forum újjáépítése ugyanis i. sz. 79-ben, a Vezúv kitörésekor még nem fejeződött be, s a szobrokat máshol tárolhatták (H. Eschebach i. m. 38–39, 219, 8. kép). Rómaikori lovasszobor az egész birodalomból kevés ismert. A nápolyi Museo Nazionale őrzi Nonius Balbus márvány lovasszobrát (Hekler i. m. 152–153). Az egyedül ismert, ép római köztéri bronz lovasszobrot 160–176 között mintázták Marcus Aurelius császárról (J. Falus: Some iconographie questions of the equestrian statue of Marcus Aurelius. Acta. Hist. Art. 26/1980, 167–174). Lovasszobor-töredékeket Pannonia több római erődjében vagy városában találtak. A szekszárdi múzeumban egy életnagyság feletti lovasszobor bronztöredékeit őrzik. A pécsi múzeumban pedig a Dunaszekcsőn talált, Marcus Aureliust ábrázoló fej,

egy szintén életnagyságnál nagyobb bronzszobor töredéke látható. Utóbbiról nem tudni, hogy lovasszoborhoz tartozott-e? Álló császárszobrok bronztöredékei több helyen előbukkantak az ásó nyomán. Így Aquincumban aranyozott sarus láb- és kéztöredékek kerültek elő egy szobortalapzat mellett (Tóth István i. m. 110, 11. jegyzet). Intercisában (Dunaújváros) több császárszobor bázisát feltárták. Ugyaninnen ismerjük bronzszobrok darabjait is (Zs. Visy: Basen und Fragmente von Kaiserstatuen in Intercisa. Acta Arch. Hung. 35/1983, 73–85). Sorolhatnánk Sirmium, Carnuntum, Savaria vagy a noricumi Lauriacum bronz- vagy kőszobor-leleteit, amelyek bizonyítják, hogy minden jelentősebb településen, erődben, kisebb városokban is álltak császárszobrok. A már idézett Suetonius a Vespasianus előtt uralkodó Vitelliusról megjegyezte, hogy Germaniában „…hirtelen leomlott a sok, tiszteletére emelt lovasszobor és egyszerre mindegyiknek eltörött a felső lábaszára …" (I. h. 281. Suet. 7. 8). Vespasianus fia, Titus (79–81) császár „Emlékezve …aranyszobrot állított Britannicusnak a Palatiumban, majd egy másik elefántcsont lovasszobrot emelt" … (I. h. 303. Suet. 7. 1). Germaniában és Britanniában állítottak Titusnak mint katonai tribunusnak a tiszteletére rengeteg szobrot és emlékoszlopot (I. h. 304. Suet. 7. 4). Domitianusról (81–96) azt jegyzi fel Suetonius, hogy „a Capitoliumon csakis arany- és ezüstszobrokat állítottak neki, azt is meghatározott súlyban" (I. h. 319. Suet. 7. 13). Nem csoda tehát – tegyük hozzá –, hogy az értékes szobrok még a népvándorlás viharai előtt elkallódtak.

10 (Megjegyzés - Popup)

Póczy i. m. 13 (8. jegyz.) említi a tér É-i szélén álló, másfél méter magas kőbázist s megemlíti, hogy „a feliratos tábla a bázisból kiemelhető" volt. Éppen Domitianus életrajzírója villant fel ehhez egy Róma városi analógiát: „Be is csapott a menykő a Capitolumba meg a Flavius-nemzetség templomába … a vihar ereje leszakította a feliratot (Domitianus) diadalmi szobra talpazatáról és hozzácsapta egy közeli emlékműhöz" (Suetonius i. m. 321. Suet. 7. 15. Az előbbihez hasonlóan a Kiss Ferencné fordításában megjelent 1964. évi kiadás nyomán). A scarbantiai Forumról egy álló szobor talapzatai őrzi a Fabricius-ház kőtára. Egy lovasszobor bázisának töredéke (a forumon feltárt két bázishoz közelálló darab) a Liszt Ferenc Múzeum kertjében hever. A D-i római temetőben (Május 1. tér) másodlagosan – valószínűleg kő (láda) – sír részeként építették be. A sír leletanyagának azonosításával lehet majd megközelítő pontossággal meghatározni a bázistöredék odaszállításának idejét.

11 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 38. jegyzetünket a tér északi részére vonatkozó Hercules-adattal. A déli részen egy *O. M*. feliratos oltárkő(?)-töredék került elő a szoborbázisok közelében. A kövön csak a felirat felső részének két betűje maradt meg. Kiegészítve: I.O.M. J(upiter) O(ptimus) M(aximus). Eredeti felállítási helyét pontosan nem ismerjük.

12 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi Géza: Liber Pater oltára Scarbantiából. SSz. 1959, 158; Barkóczi László–Mócsy András: Die römischen Inschriften Ungarns. Budapest, 1972 (a továbbiakban: RIU) I, 165. Három méter mélyen, másodlagosan küszöbnek beépítve találták meg.

13 (Megjegyzés - Popup)

RIU I, 166, ugyancsak idehurcolt kő.

14 (Megjegyzés - Popup)

RIU I, 170, 174; hasonlóan útbecsatlakozásnál áll az aquincumi polgárváros Silvanus-szentélye is. Póczy i. m. 43, 6. jegyz.

15 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Endre: Silvanus viator. SSz. 1930, 169. Carnuntumból és Vindobonaból említ Silvanusnak és Silvanaknak, valamint keresztúti istenségeknek állított oltárokat, amelyeken Mercurius jelvényét, a caduceust is ábrázolták.

16 (Megjegyzés - Popup)

RIU I, 172, 176.

17 (Megjegyzés - Popup)

RIU I, 175.

18 (Megjegyzés - Popup)

RIU I, 146.

19 (Megjegyzés - Popup)

Eschebach i. m. 38.

20 (Megjegyzés - Popup)

Suet. 8. 25 (i. m. 302)

21 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Adatok a száz év előtti Sopronról és 1848. évi népességről Sopron, 1957.

22 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei Levéltári igazgatóság Soproni Levéltárának (továbbiakban: SVL.). Sopron város tanácsának iratai (Tan. ir. 1911. XV. 75).

23 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Acta politica et Oeconomica (a továbbiakban: APoe.) Fase. V. 19 735 a. – 1891.

24 (Megjegyzés - Popup)

Gassen- und Häuser-Schema der königl. Freistadt oedenburg und der dazu gehörigen Vorstadt 1869; Gassen- und Häuser-Schema der königl. Freistadt Oedenburg (Sopron) 1886; Sopron szab. kir. város területén lévő utczák, házak és háztulajdonosok jegyzéke, összeállíttatott az 1898. évi november hó 20-án volt állapot szerint.

25 (Megjegyzés - Popup)

Thirring i.m. 11–12. A belváros négy fertálya területileg nem azonos a külváros XIX. századi részeivel. W. Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. Sopron, 1941.

26 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XXV. 11 707. Verzeichnis der Vorstadt Häuser nach der neueren Numerirung, 1860.

27 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Fasc. XI. 4276.

28 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Königl. Freistadt Oedenburg. Lithographiert von F. Szita. Wiener Neustadt. A térképen már jelölték a Seyring-testvérek által 1870-ben létesített keményítőgyárat, a Kaszinót, valamint a GYSEV tervezett állomásépületének helyszínrajzát.

29 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Sopron szab. kir. város Adóhivatala. Házbéradókivetési lajstrom. 1911. I–III. kötet 903. sz. (lásd 2. és 3. sz. tábl.). Az 1. számú táblázatban lévő adatokat Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig (Sopron, 1941) c. munkájából vettük, ill. a 4. jegyzetben felsorolt Gassen- und Häuser-Schema-ból, kiegészítve az 1910. évi ún. „Községi gyűjtőív" adataival. Ugyancsak az utóbbiból vettük a 4. és az 5. számú táblázat 1910. évi adatsorait (SVL.: Tan. ir. 1911. XV. 75), az 1891. évi utcánkénti népesség-kimutatást pedig az APOl. Fasc. V. 19 735. a.–1891. évi irataiból.

30 (Megjegyzés - Popup)

A városrészeket utcákkal írtuk körül. A városrészhez nem tartozik a szögletes [ ] zárójel közé tett utca neve. A házak építési időpontja esetenként eltér az irodalomban találhatókétól, mert a tervkészítésnek és a ház megépülésének dátuma nem esik egybe. A sarokházakat csak egyik utcában mutatjuk ki, ezért újbóli számbavételkor esetleges eltérések előfordulhatnak. Iránymutató a házak bejárata lenne, azonban az az átépítések során megváltozhatott. A házjegyzékben egy házszám alatt több tulajdonos neve is elfordul. Ez utóbbi esetben is egy házat vettünk tekintetbe. Például 1898-ban a Tégla utca 4. Stippinger János tulajdona, ugyancsak Tégla utca 4. Ullrich Karolin tulajdona. Az 1911. évi „B"-jelű térképen a város északi részében nem írtuk ki a Jégverem nevét, amely a Sasteret a Szent Mihály utcával köti össze. A Jezsuita kertben lévő épületet 1945 után lebontották.

31 (Megjegyzés - Popup)

Thirring idézett művei; Mollay Károly: Helyrajzi neveink védelme. SSz. 1967, 339.

32 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Adatok Sopron külvárosának fejlődéstörténetéhez. Soproni Hírlap, 1938. febr. 13.

33 (Megjegyzés - Popup)

„Situations Plan der k. Freistadt Oedenburg sammt Vorstädte und deren nächster Umgebung. Es sind die gleich mit Einführung der Gasbeleuchtung mit Gas zu beleuchtenden Gässen und Plätze durch blaue Linien ersichtlich gemacht." Készítette: Hasenauer Ágost városi mérnök (SVL. térképgyűjteménye 5.) A gázgyárat a mai Baross- és Kossuth utca találkozásánál tervezték. A helyet háromszöggel jelöltük. A Soproni Gázmű története (1865–1978) írójának, Baumann Józsefnek a térkép elkerülte a figyelmét (SSz. 1981, 6.). A térképvázlaton nem tüntettük fel valamennyi utca nevét, mert ez az áttekinthetőséget zavarná. Az utcanevek megtalálhatók a „régi utca név" rovat alatt az 1869. évi utca- és házjegyzékben. A térképen a belvárost körülvevő falat Hasenauer Ágost nem jelölte. Mi emeltük ki a rajzon. A külváros falának hibás állapotáról jelentés készült 1848. szeptember 12-én (Fasc. XXV: 7538). A tanács rendelkezése értelmében ki kellett javítani az Újteleki kaputól a Hosszú sor felé húzódó részt, a Kőműves köz és a Gyalogsági laktanya közötti szakaszt, a Kis Pócsi utcában a Malompatak boltozatát stb.

34 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: A soproni patakokról. SSz. 1967, 179, 185; uo.: Sopron parkosításának története. SSz. 1969, 145.

35 (Megjegyzés - Popup)

Heimler Károly: Sopron város topográfiája, Sopron 1936, 278 (emlékét a Zsilip utca neve őrzi).

36 (Megjegyzés - Popup)

Mollay i. h. 334; Csatkai Endre: Hozzászólás Mollay Károly: Helyrajzi neveink védelme c. tanulmányhoz. SSz. 1968, 59. A Torna utca beboltozása SVL.: Fasc. XXV. 11 647–1860.

37 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956, 244.

38 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: APoe XXIV. 4519 (építette: Handler József).

39 (Megjegyzés - Popup)

Schreiner-ház SVL.: APoe Fasc. XXIV. 6541 (Handler József); Schwarz-ház: Pm. ir. 1910–X–11. uo. X–110–1909 (Schármár J.).

40 (Megjegyzés - Popup)

A Várkerületen (ma Lenin körút) építkeztek (a jelzet mellett az építőmester neve; lásd még Tompos Ernő cikkét a Handler család építkezéseiről SSz. 1962, 17–32). Handler József 1837–1859 között épített 9 emelet-ráépítést, 23 egy- és 26 kétemeletes házat; Handler József és Handler Nándor 1860–1386 között 7 emelet-ráépítést végzett, 9 egy- és 4 kétemeletes épületet emelt. Thirring Nándor vaskereskedő 1859-ben (75. sz. Handler József XXIV. 4890); Baumann György 1860-ban (56. sz. XXIV. 4775. Hild György); Scholl Gusztáv rőfös 1873-ban (9. sz.), Petrik József kétemeletes háza 1851-ben (Bau-Com. 32/1850. Handler J.), Gruber Alajos üveges 1858-ban (11–13. sz. XXIV. 4759. Hild György). Eckel Nándor rőfös kereskedő 1860-ban (55. sz. XXIV. 5153. Handler J.); Romwalter Károly nyomdász 1859-ben (121. sz.

XXIV. 4932.); Mechle József kőfaragó, Roth Gyula cukrász 1858-ban (15. sz. XXIV. 8835. Markl József); Blum Náthán papírkereskedő 1905-ben (33. sz. Polgm. X–2–7905. Ullein József építész). Megemlítjük még Müller Paulin gyarmatárukereskedő házát.

41 (Megjegyzés - Popup)

A Várkerület szépségéről Hunfalvy János: Magyarország és Erdély eredeti képekben. II. Darmstadt, 1863, 367. Sopron város Építészeti és Szépészeti Bizottmányát („Bau und Verschönerungs Commission") az 1836. május 23-án újjáalkotott „Építési rendszabály" (Bau-Statut) által létesítették. Egyik legfőbb feladata volt az épületek tervrajzainak jóváhagyása. A példát más városok is követték. Pécs 1846. november 9-én kérte az alapiratokat, „mert ők is ilyent kívánnak alkotni" (APoe. Fasc. V. Nr. 11 754). Sokat tett a város szépítéséért: Vághy Xavér Ferenc (életrajzát ld. Heimler i.m. 273), Hasenauer Márton és fia Ágost városi mérnök. Vághy Ferenc érdeme: „Utcáink kivilágítása és járdával való ellátása"; az utóbbihoz szükséges követ Hasenauer városi mérnök találta meg. Egyes utcák szintjének süllyesztése a (Széchenyi téri) nagytó feltöltése és a Promenád létesítése. (Reden, Pozsony, 1841. Vághy Ferencről készített festmény leleplezésekor tartott beszéd 1841. júl. 27-én. A festmény Marastoni Jakab műve). 1861-ben ugyanis a mai Széchenyi térnek csupán a palota előtti része volt meg a mai országzászló-tartórúdig. A térképen nem jelöltük.

42 (Megjegyzés - Popup)

A Széchenyi tér két oldalát záró épület: Ritter Károly háza (14–16. sz.) 1850-től (a helytartóság székhelye) és a Széchenyi-palota is többszöri átépítés után nyerte el mai homlokzatát. (Csatkai–Dercsényi i.m. 325). A korszak építészeti stílusaival nem foglalkozunk. A XIX. század második felének építészeti emlékeiről vö. Tompos Ernő: Sopron romantikus épületei (Különlenyomat a Művészettörténeti Értesítő 1958. évi 2–3. számából); Winkler Gábor: Sopron 19. századi építészeti emlékeinek védelméről. SSz. 1974, 195; Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről. SSz. 1958, 1 (Petőfi Színház, Liszt F. Kultúrház).

43 (Megjegyzés - Popup)

A sertéskereskedők: a Magyar utcában Pfeiffer Mátyás (2. szám), Bauer József (4. sz.) és Schleiffer Richárd (131. sz.) építkezett.

44 (Megjegyzés - Popup)

A sertéskereskedők: a Magyar utcában Pfeiffer Mátyás (2. szám), Bauer József (4), Hauer Demeter (8), Baumgartner Lipót (19), Bauer Ferenc (20), Baumgartner Lőrinc (22); a Domonkos utcában: Hiesz János (4); az Ötvös utcában: Bauer Antal (19), Gerhardt Mihály (12), Kirschner Ferenc (3) marhakereskedők. Egyéb foglalkozásúak a Magyar utcában: Töpler-Jentsch posztósok, Tschurl vaskereskedő család (8–9. sz.) Kluge Pál kékfestő (10); a Kis utcában: Seltenhofer és fiai harangöntő és fecskendő gyárosok (1), Forster Gusztáv fűszerkereskedő (2). Építkezések: Bauer Mihály (Bau-Com. 75–1852); Bauer József (Fasc. XXIV. 3929–1856. Hild György); Pfeiffer Mátyás (XXIV. 3682–1854. Hild György); Seltenhofer Frigyes (XXIV. 8409–1870. Markl József); Baumgarten Lipót 1871. (XXIV. 6453).

45 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: „Sopronvármegye" 1929. dec. 15; Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt 1858. jan. 11.

46 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: Harc a soproni gyapjúvásártartási jog megszerzéséért (1843–1846). SSz. 1970, 308–309.

47 (Megjegyzés - Popup)

Uő.: A soproni sertéskereskedelem története a XIX. század második felében PAB-VEAB. A Dunántúl településtörténete IV–1867–1900, 79–94. Lásd még a 103. jegyzetet.

48 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XXIV. 8988–1890 (Schármár János).

49 (Megjegyzés - Popup)

Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 108. Az épületek építésének időpontját Heimler gyakran közli.

50 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XXIV. 5555 (Handler József) és XXIV. 9777–1886 (Handler Nándor).

51 (Megjegyzés - Popup)

Uo.: Fasc. XXIV. 8508 (Schármár János).

52 (Megjegyzés - Popup)

Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építésének története. SSz. 1977, 212, 298 (Hinträger Mór).

53 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Polgármesteri iratok 1907. III. 9. Háromemeletes, Orth Ambrus és Somló Emil tervezte (kivitelezte Schármár Károly építész és vállalkozó).

54 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Takarékpénztár (Széchenyi tér 19.), a Magyar Bank és Kereskedelmi RT. Soproni Fiókja (Széchenyi tér 18.), a Soproni Takarék- és Kölcsönegylet (Várkerület 64.), a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank soproni Fiókja (Várkerület 117.), az Ipari- és Kereskedelmi Segélyszövetkezet (Várkerület 73.); a Várkerületen működött az Építő- és Földhitel Bank 1873-tól bukásáig, 1901-ig; az első Soproni Korona Takarék- és Segélyező Szövetkezet a Petőfi tér 6. szám alatt volt, ugyanott a 8. szám alatt létesült az OMB. soproni fiókintézete 1909-ben.

55 (Megjegyzés - Popup)

Uo. APoe. Fasc. XXIV. 9642 (kétemeletes).

56 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXIV. 10 302 (Ullein József tervezte).

57 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Fasc. XXV. 8898–1898.

58 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Polg. ir. 1904. X.–68.

59 (Megjegyzés - Popup)

Sopron szab. kir. város polgármesterének jelentése az 1905. évről. Sopron, 1906, 13 (azelőtt „Blindestor" volt a neve).

60 (Megjegyzés - Popup)

A Torna utca beboltozása: SVL. APoe. Fasc. XXV. 11 647.

61 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Polgármesteri ir. 1905. X.–1761. (emeletes: Steinhardt Antal építész Bp.).

62 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Polgármesteri ir. 1905. X.–161. (emeletes: Steinhardt Antal építész Bp.).

63 (Megjegyzés - Popup)

Sopron szab. kir. város Polgármesterének 1891. évi jelentése. Sopron, 1892, 19.

64 (Megjegyzés - Popup)

Laktanyák: Gyalogsági laktanya (1889. Flandorffer, ma Táncsics utca 10.); József főherceg Honvédlaktanya (1900. Bánfalvi út 27.); Frigyes főherceg tüzérségi laktanya (1900. Bánfalvi út 14.); Lovassági laktanya (1881. Baross u. 22.; Katonai Élelmezési raktár (1896. Flandorffer, ma Táncsics utca). A Csendőrlaktanya (Csendőr u., ma Knapp Gábor u.) korábban a Fegyvertár u. 5. sz. alatt volt. Laktanyává alakították át a Kurucdombi szélmalmot. Még 1896-ban is megvolt a Fövényveremben a 76. sz. gyalogsági laktanya (APoe. Fasc. IV. 8193.). A Halász utcai (23. sz.) laktanya helyén épült a fentebb említett Áll. Polgári Fiúiskola 1905-ben. A régi lovassági laktanya helyén a Törvényszék épülete a Lackner Kristóf utcában (1896). Végül megemlítjük a Honvédlaktanyát a Balfi u. 21-ben. Heimler Károly: Sopron város topográfiája Sopron, 1935, 41. stb.

65 (Megjegyzés - Popup)

VSL.: Sopron város közgyűlési jegyzőkönyve 1910, 16 932/486. sz.

66 (Megjegyzés - Popup)

Friedrich Ágoston (1827) Tégla u. 7–9., Lenk L. (1829) Tégla u. 3–5. sz. Hasenöhrl Ferenc (1866) Tégla u. 15.

67 (Megjegyzés - Popup)

A fegyintézet építészeti iratai: APoe Fasc. XXIV. 8654. (1884. Terv.: Wagner György, ép.: Schneider Márton).

68 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a 6. sz. jegyzetet (Verzeichniss …1860.).

69 (Megjegyzés - Popup)

SVL. Sopron szab. kir. város Ipartestületének iratai. Iparlajstrom 1886/5109. Sz.; Visszamondási lajstrom 1892/1151.

70 (Megjegyzés - Popup)

Uo. APoe. XXIV. 6664–1870.

71 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a 6. sz. jegyzetet (Verzeichniss …1860.).

72 (Megjegyzés - Popup)

Az Erzsébet-kórházat 1919. június 23-án nyitották meg (Horváth Zoltán: Sopron és a megye múltja egykori iratok tükrében. Sopron, 1964, 163).

73 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1893. ápr. 9.

74 (Megjegyzés - Popup)

Boronkai Pál: Sopron csatornázása, SSz. 1964, 58; 1969, 152.

75 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Sopron szab. kir. város Polgármesterének jelentése 1892, 14.

76 (Megjegyzés - Popup)

Uo.: Sopron város kgy. jkv. 1912–2382/1/70.

77 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Nachrichten, 1873. szept. 7.

78 (Megjegyzés - Popup)

A ház a Széchenyi tér 13. és 14. számú házak között Volt. Thirring i.m. 68 (Sopron Házai …)

79 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Sopron város kgy. jkv. 1911/6045–126. A Tschurl-ház lebontását Dr. Schwarz Sándor már 1912-ben sürgette (uo.: 1912/2509–72).

80 (Megjegyzés - Popup)

Uo.: APoe. Fasc. V. 18 813. Közigazgatási Bizottság Jelentése 1885. jan. 28, az 1884. év II. feléről.

81 (Megjegyzés - Popup)

Handler Jakab és József által épített 208 házról Tompos Ernő készített jegyzéket (kézirata a levéltárban). A nevesebb soproni építőmestereknek, mint vállalkozóknak továbbeladásra épített házai: Hild Nándor saját házaként épült meg a Színház u. 31. sz. emeletes ház (Bau. 1. 1847), a Petőfi tér 2. sz. kétemeletes (Bau. 174–1844); az Újteleki kapu előtt két földszintes épülete is volt (Bau. 72–1851 és 1863. XXIV. 5761; Márkl József tulajdonában voltak az Erzsébet utca északi oldalán lévő telkek, háza az Erzsébet utca és a Rákóczi utca sarkán volt (emeletes 1874/XXIV. 6635), továbbá még két háza az Erzsébet utcában (emeletes 1874/XXIV. 7024 és 1875–7204), valamint a Híd u. 13. (fsz.? XXIV. 4423); Ullein Antal, fia József és veje, Spach Nándor saját építkezései 1882–1898 között: Csengery utca 3 (fsz. 1882. XXIV. 8348), Erzsébet u. 6. (2 fsz. 1884. XXIV. 8688), (emeletes 1885. XXIV. 8364), Erzsébet u. 15. és Deák tér (Május 1.) sarok (kétemeletes 1891. XXIV. 8908, Csengery u. 6. (fsz. 1890. XXIV. 8977) Csengery u. 5. (told. 1895. XXIV. 9571), Deák tér 48. (kétemeletes 1895. XXIV. 9560) és 49. sz. (emeletes 1899. XXIV. 9442). Schármár János építőtevékenysége a 80–90-es évekre esett. Tulajdonaként épült: Ősz u. 1. (emeletes 1895. XXIV. 9516), Kurucdomb 11 (fsz. 1892. XXIV. 9102), Mező u. 21. (két földszintes ház: 1885. XXIV. 8329), Indóház (Kossuth) u. 1. (emeletes 1889. XXIV. 8849), Esterházy u. 11. (2, emeletes 1900. XXIV. 8666) uo. (emeletes 1889. XXIV. 8930), Kurucdomb 2 (fsz. 1890. XXIV. 8978). Boór Nándor vállalkozó tevékenységét azzal kezdte, hogy a Csengery utcában irodát és raktárt épített (fsz. 1890–XXIV. 8947), Házai: Deák-tér (Május 1. tér) 34 (emelet told. 1891.–XXIV. 9015), Alsólövér (ma Batsányi–Csengery u. sarok három egyemeletes ház (1892.–XXIV. 9117), Bécsi u. 2/b (emeletes 1893. XXIV. 9230), Alsólövér u. 22. (fsz. 1895. XXIV. 9552), Csengery u.? (emeletes 1905. X–91), Jókai u.? (emeletes 1906.–X. 93), Deák-tér 38 (emeletes 1906–X. 60), Deák-tér? (emeletes 1907–X.–87), Villasor (villa 1908–X.–89), Vasúti sor 67 (ma Béke út) (kettős ház 1910. X–14), Vasúti sor (kettős ház, 1911. X. 166), a Meyne-telepen (Honvéd u.) kettős házak (1912. X. 264). Schneider Márton építész házai: Esterházy u. (2, emeletes 1888. XXIV. 8835), Vasúti sor (ma Béke út) (emeletes 1906. X. 39).

82 (Megjegyzés - Popup)

SVL. APoe. Fasc. XXIV. 8947–1890.

83 (Megjegyzés - Popup)

Tervezte: Hausmannth műegyetemi tanár (SVL. APoe. Fasc. XXIV. 8749–1885.

84 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Fasc. XXIV. 9811/a. Tervezte Rauscher Miksa (1897).

85 (Megjegyzés - Popup)

Tervezte Hofer Emil (Bécs), kivitelezte Schneider Márton ép. váll. (SVL.: Fasc. XXIV. 8984–1892).

86 (Megjegyzés - Popup)

Épült 1879–1893 (Winkler Gábor i.m. 210).

87 (Megjegyzés - Popup)

Sopron szab. kir. város polgármesterének jelentése 1892, 19.

88 (Megjegyzés - Popup)

A két ház: Neuberger Ernő téglagyártelepe és Pulcz Mátyás háza. Megjegyezzük még, hogy a Meyne-féle Seidenplantage mellett vezetett az „Unter Löwer Weg", viszont a mai Alsólövér utcának „Löwer Weg" volt a neve (Diem, Gustav: Illustrirter Führer durch Oedenburg und seine Umgebungen. Oedenburg, 1886).

89 (Megjegyzés - Popup)

Polgármesteri jelentés 1892, 15.

90 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1908, 17.

91 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Sopron város tanácsának iratai, 1908–IV–12.

92 (Megjegyzés - Popup)

1897–1898-ban épült 209 helyiséggel.

93 (Megjegyzés - Popup)

SVL.: Sopron város kgy. jkv. 1913, 314.

94 (Megjegyzés - Popup)

Polgármesteri jelentések 1885–1910. évf.

95 (Megjegyzés - Popup)

Kamody Miklós: A bélyeges bérmentesítés kezdete Magyarországon. Philatelica (Bp.) 1983, 1. szám, 17. lap.

96 (Megjegyzés - Popup)

Sípos Józsefné: A magyar Posta függetlenné válásának története és az 1867. évi első magyar bélyegkibocsátás. Bp., 1983.

97 (Megjegyzés - Popup)

Surányi László: Az első magyar bélyegkiadás. Philatelica, 1983, 2. szám, 10., 11. lap.

98 (Megjegyzés - Popup)

Pákozdi László: Az 1817-es bérmentesítési szabályzat. Philatelica, 1979, 2. szám, 21. lap.

99 (Megjegyzés - Popup)

Surányi László: Hamisított bélyegzések klasszikus bélyegeken. Philatelica, 1980, 2. szám, 20. lap.

100 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1892. VII. 4.

101 (Megjegyzés - Popup)

Cs(atkai) E(ndre): Sopron földalatti világa. Sopronvármegye 1927. 11. 27. a fentiek alapján idézi Bella ásatási jelentését. A Sopronvármegye 1924. IX. 2. száma „őskori halastó az Ógabonatéren és az Újteleki utcában" címmel riportot közölt három kristálytiszta vizű tóról, amelyek Lauringer Ernő múzeumigazgató és Romwalter Alfréd professzor szerint XVI–XVII. századiak lehettek. „Jaluska műszaki főtanácsos, a vízművek igazgatója szerint a városnak ez a része bámulatos vízbőségű. 30–40 cm-re a földben mindenütt felbuggyan a kristálytiszta talajvíz". A Sopronvármegye 1933. aug. 11. számában „Római korabeli országutat találtak az Ötvös utcában?" címmel értesített a tudósító az itteni háromszoros cölöpsorról, amelyet az iszapos út szigetelésére raktak le valamikor. A cölöpök alá mélyítve „egy fél méterrel mélyebben teljesen szabályos kockákat találtak", ezt a kőutat rómaikorinak tartották.

102 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri János: Faburkolatú utak maradványai Sopronban és Győrött. Arrabona 17 (1975) 91–107.

103 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri i.m. 12. ábra: a győri és soproni dorongutakon talált kerámiatöredékek.

104 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri i.m. 103; a korábbi soproni és győri útmaradványok is kavics és dorong együttes alkalmazását bizonyították.

105 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri i.m. 92, 1. ábrán a 2. számú dorongutat tévesen jelöltem. Az Újteleki út helyes jelölésére vö. itt 5. kép: B.

106 (Megjegyzés - Popup)

Szörényi István: Kőszeg. 1970,[3] 33, 51–55.

107 (Megjegyzés - Popup)

Csalog József: Híd- és dorongutak Zalavár környékén. A Göcseji Múzeum közleményei Zalaegerszeg. 9 (1960) 137–149.

108 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri i.m. 103.

109 (Megjegyzés - Popup)

Kiss Attila: Kovácshida-Sződönysziget, tőzegbánya. Régészeti Füzetek. Ser. I. 24 (1971) 87.

110 (Megjegyzés - Popup)

Haraszti Sándor–Pethő Tibor: Útikalandok a régi Magyarországon Bp., 1963, 115.

111 (Megjegyzés - Popup)

Sági Lajos: A debreceni nagy híd. A debreceni Déri Múzeum Évkönyve. 1958–1959. Debrecen 1960, 56–72; Pethő–Haraszti i.m. 209.

112 (Megjegyzés - Popup)

Gerő László (szerk.): Várépítészetünk. Bp., 1975, 329–331.

113 (Megjegyzés - Popup)

Gerő i.m. 306, 336.

114 (Megjegyzés - Popup)

115 (Megjegyzés - Popup)

Győrben, Sopronban, Zalavár környékén a hídszerű utakat a dorongutakkal kombinálták, tehát az út vizenyősebb szakaszán hídutat, csak sáros szakaszán dorongutat építettek. Vö. 1., 3., 8. jegyzetünket.

116 (Megjegyzés - Popup)

Pethő–Haraszti i.m. 115.

117 (Megjegyzés - Popup)

Gerő i.m. 306.

118 (Megjegyzés - Popup)

Sági i.m. 56–72.

119 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri i.m. 97., 102., 10–11. ábra.